

PANNON LŐKÖR

Kulturális folyóirat

1996

5.

SZEPTEMBER
OKTÓBER

PANNON LŰKÖB

Kulturális folyóirat

1. évfolyam, 5. szám.

1996. szeptember-október

SZERKESZTI:

PÉK PÁL

főszerkesztő

LACKNER LÁSZLÓ

szépróza, dokumentum

TAR FERENC

honismeret, tájismeret

Z. FERENC GYŐZŐ

olvasószerkesztő

MUNKATÁRSAK

Bősze Katalin (Zalaegerszeg), Bencze Lajos (Lendva),

Czupi Gyula (Nagykanizsa), Cséby Géza (Keszthely)

PÉNTEK IMRE

főmunkatárs

*

TÁNCZOS KATALIN

szerkesztőségi titkár

Folyóiratunkat Balázs József grafikáival illusztráltuk.

A borító belső oldalain Kresz Albert fotói, az '56-os

összeállításban korabeli fotók szerepelnek. A színi játékok

képanyagát Lackner László és Pezzetta Umberto készítette, a poszter Pezzetta Umberto munkája.

Készült a Nemzeti Kulturális Alap, Zala megye, Hévíz,

Lenti, Nagykanizsa és Zalaegerszeg önkormányzatának támogatásával.

ISSN 1219-6880

Megjelenik kéthavonta, minden páros hónapban.

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Felelős kiadó: Orsós Jakab elnök

Szerkesztőségi levélcím: Pék Pál Nagykanizsa, Ady Endre u. 12/B. Telefon: 93/314-460

Előfizethető csekkkel a Zalavölgye Takarékszövetkezet, Zalaegerszeg, 755-00258-10809415 sz. számláján.

A lap megrendelhető a ZALATOUR címen: 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér 1. Tel./fax: 92/311-469

Előfizetési díj egy évre: 420,-Ft. Az egyes számok ára 95,-Ft

Címlapterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg

Nyomdai előkészítés és tördelés: Kuzsner Csaba Nagykanizsa

Technikai támogatás: Kanizsa és vidéke Extra szerkesztősége

Nyomdai munkák:

TARTALOM

SZÉPIRODALOM

Szabó Lőrinc: Valami örök, Omló szitrőről.	4
Oravecz Imre: 1972. szeptember (Részlet).	5
Kulcsár Szabó Zoltán: Beleírás és kitörlés (Esszé).	6
Baán Tibor: A lejárt évszázadok palotájában.	9
Tari István: Valaki mindig.	9
Heltai Ákos: Hívatlan vendég.	10
Czigány György: Missa in angustiis.	11
Fábián László: Folyóvíz - alábukó vadkacsákkal (Novella).	13
Makay Ida: Többé nincsen, Áldva légy.	16
Morvai Péter: Vers Sz. J.-nek, Az Úrnak csöndesei.	16
Tomkiss Tamás: Télvég.	16
Méhes Károly: Néhány testtöredék.	17
Kelemen Zoltán: A Vodkakisrályfi reggeli éneke.	17
Ébert Tibor: Jó volna most.	18
Tamás Menyhért: Pásztorék karácsonya (Filmnovella - 1. rész).	20
Tar Ferenc beszélget Papp Tiborral.	23

1956 EMLÉKEZETE

Keszthely, 1 956. október 23-november 4.	29
"Az idő nem óra szerint járt" - Vallomások '56-ról.	35
<i>Szabados György, Bisztray Ádám, Monoszlói Dezső, Pomogáts Béla, Pék Pál, Bazsonyi Arany, Döbrentei Kornél, Kósa Csaba, Czegő Zoltán, Szakonyi Károly, Kiss Dénes, Lackner László, Rózsás János, Bozay Attila, és Csalog Zsolt írása</i>	

DOKUMENTUM

Berentés Tamás naplója - 4. rész.	50
---	----

TESTVÉRMŰZSÁK

Füzes János Balázs Józsefről.	54
Csapó Ida beszélget Molnár V Józseffel.	56
Tarján Tamás: Buborékok - Németh Klára képeiről.	59
Nászta Katalin Borhy Gergőnél.	61

SZÍNI JÁTÉKOK

Nyári színház a nyugati végeken - Hujber Katalin írása.	63
Lehota János: A Bánk Bán színszerűsége.	66
Sándor János: Hevesi Sándor és Szeged.	69

SZEMLE

Monográfia Lentiről (Lackner László).	72
Major-Zala Lajos: Betűk homokon (Büky László).	74
Baán Tibor: Madárház (Kemsei István).	76
Béky-Halász Iván válogatott verseiről (Kerék Imre).	77

Mellékletünkön Turczy István *A tintalovag* című irodalmi dokumentumjátéka

Az ötvenes évek eleién

SZABÓ LŐRINC

A HUSZONHATODIK ÉV

- részletek -

VALAMI ÖRÖK

Valami örök tovasuhogás
 valami csöndbe, puha végtelenbe,
 valami tegnap, mely mintha ma lenne,
 valami vízalatti ragyogás,
 valami messze, panasznéma gyász,
 valami jaj, melynek már nincs keserve,
 valami vágy s a vágy tilalma benne,
 valami könnyű, szellőhalk varázs,
 valami, ami nem is valami,
 valami még kevesebb, az, ami
 valami tűntén kezd csak sejleni,
 valami lassú, árnyhűs rejtelem,
 valami, ami újul szüntelen,
 valami gyors, lőtt seb a szivemen.

Egy szonett kézirata

OMLÓ SZIRTRŐL

De voltál légyen bármi s bármilyen,
 most, hogy nem vagy, s mert hinni lehetetlen,
 hogy a csillagkavaró egyetemben
 még egy zátonyon találkozz velem
 s újra megadhasd mindazt, kedvesem,
 amit huszonöt éven át szívedben
 s ifjú lelkedben annyira szerettem,
 s mert bennem is fogy az élő jelen:
 szirtemről (omló szirt! halálod éve!)

érzékeink és tudatunk cseréje
szűntén csak nézek az örök időbe
s elnémít látni, hogy a végtelen
zajlásban minden, ami volt, milyen
tökéletesen jelentéktelen.

ORAVECZ IMRE 1972. SZEPTEMBER

- részlet -

Kezdetben jött

Oravecz Imre

tőled ez, az, levél, vagy lap néhanap, olykor többoldalas, olykor csak pár soros híradás, általánosságban mozgó, hevenyészett és felületes, nekem mégis becses, mert megtudtam belőle, hogy vagy, és ezzel kimondatlanul arra biztatsz, hogy én is legyek, hiszen a legrosszabb végül is nem történt meg, és azt is, hogy nem akarsz egészen elszakadni tőlem, mert tartozol ennyivel magadnak és ifjúságodnak, melynek része voltam éppúgy, mint te az enyémnek, igaz, voltak kisebb-nagyobb szünetek, és én sem válaszoltam mindenre és mindjárt, mert nem akartam tovább tépázni, amúgy is megtépázott hitemet, hogy újra lehet kezdeni, ha nem is azt, amit veled kezdtem, de mást és mással és érdemes, hiszen *még nem harangoztak, nemhogy este volna*, mégis volt valami folytonosságféle, és mint bűvópatak csörgedezett vereségem felszíne alatt, egyszer aztán, sok éve már, postai úton sejtetni engedted, hogy annak idején alighanem tévedtél, de most már, úgymond, késő, majd ellentmondó módon váratlanul látogatást helyeztél kilátásba, ám végül mégsem jöttél, és nem jött más se többé, se levél, se lap, és azóta nem tudom, hol vagy, mit csinálsz, kivel élsz, miért, azóta mégis olyan, mintha egyszer s mindenkorra mindent tudnék rólad, és attól, hogy olyan, már semmit sem akarok tudni.

KULCSÁR SZABÓ ZOLTÁN

BELEÍRÁS ÉS KITÖRLÉS

(A Te emlékezete Szabó Lőrinc A huszonhatodik év és Oravecz Imre 1972. szeptember c. műveiben)

Szabó Lőrinc költői nagyságát erősítheti meg az a tapasztalat, amely az életmű egészére a '90-es években tekintve könnyűszerrel megállapíthatja, hogy a Te meg a világ c. kötetben (1932) megújított, dialogizált versbeszéd kialakulása után, a '40-es-'50-es években még egyszer képes volt problematizálni a lírai Én és a lírai Te poétikai alakzatait. A Tücsökzenében és A huszonhatodik évben már kompozicionálisan felismerhető az a törekvés, amely mindenfajta költői beszéd eme két alapvető instanciájának, ezek szövegbe "rajzolhatóságának" újragondolásaként fogható fel. A két ciklus lehetséges értelmezési útjai között ily módon felbukkanhat az életmű önértelmezése, a korábbi művek újraolvasása (ezt erősíthetik a Vers és valóság kommentárjai is) mint költészeti probléma. Az itt következő rövid értelmezési és összehasonlítási kísérlet azonban ezt a szálát elvetve egy másik irányba mozdul. Szembeszökő tulajdonsága ugyanis mindkét versorozatnak az, hogy a költői pálya és életút újragondolása - érthetően - az emlékezet, az emlékezőfolyamat poétizálásában leli fel új kérdéseit - ezzel együtt a versolvasás egyes alapképleteit is önreflexióra készítetve.

Az emlékezés, azaz a versbeszédnek a múltra irányítása (különböző műfajelméletek alapján akár a narrativitás felerősödésére lehetne gondolni - ezúttal tévesen) azonban A huszonhatodik évben sem vezet a Szabó Lőrinc költészetében különféle módokon újralétesített aktor/néző szólamkettősség (Kabdebó Lóránt fogalmi) feloldásához, minthogy a felidézett szerelem, illetve az erre vonatkozó reflexiók egyben egy jellegzetes költői magatartásformában a felidézés nyelvi gesztusaival, a siratással és a halottal való párbeszéd (általában a másikat is inszenizáló) szólamával fonódnak össze. A huszonhatodik év azonban nem követi az önmeghatározás dilemmáit a "költői létezésben" feloldó Tücsökzene szubjektumalakító stratégiáit, hanem csak a - költészetelméletileg általában elhanyagolt - lírai Te megformálásával, a Te-hez való viszonyban létesíti a versben e költői hang beleírását lehetővé tévő retorikát.

A "lírai rekviem" műfaji jellegzetességeiből következik, hogy Szabó Lőrincnek az orfikus költészet lehetőségeivel is számot kell vetnie. Az alaphelyzet, a halott kedves siratása a halál poétizálását teszi szükségessé, amivel azonban "költőileg Szabó Lőrinc nem tud mit kezdeni. Az: megsemmisíti a jelent, az: a kihullás a tükrökből, az: amit túlélnek a tárgyak, emlékek, az emlékezet". A siratás a lírai Én és a lírai Te szólamainak egymásba fonódása és a felidézett emlékeknek a lírai Én önéletrajziségába való beágyazottsága miatt egyben önsiratássá is válik, s a költői képzelet "tükrörjátékába" oldódik. Ezért joggal állapíthatja meg Kabdebó, hogy a halott Te újraélesztését tekintve a rekviem kudarcot vall, az orfikus szerep lehetetlennek bizonyul s így a felidézett, de ugyanakkor mindig elválasztottságában felidézett múlt jelené tétele helyett a halott kedves emléke az esztétizálás útján, vagyis valamifajta "emlék-műként", egy "stilizált téridőbe" (Kabdebó) helyezve őrizhető meg. Vagyis: az emlékezet nem kelti életre a halottat (nem ad neki hangot), hanem magát az emlékezést esztétizálja, azaz: emlékműként prezentálja a műalkotást magát. A versciklus ön reflexi vitásának eme értelmezését támasztja alá maga a választott műfaj, a szonett, amely az európai költészettörténeti kánon csúcsa, mondhatni, a költőiség legisz-tább képviselője (Kabdebó szerint ez a klasszikussá tévelt szolgálta, ami magába foglalja az "örökké" tételt, a "meg-örökítést" is). Az emlékezés esztétizálása s így emlékművé válása lenne tehát a válasz az emlékezésnek a múlttal egyszerre összekapcsoló és át-

tól el is választó folyamatára (amit ikonikusan az egész ciklus szervezőelveiként felismerhető paradoxon és oxymoron alakzatai is jelölnek). Ez a - mű recepciótörténetében megszilárdult - értelmezés azonban felnyit egy újabb problematikát, amely abból indulhat ki, hogy ebben az esetben (tehát ha egy mű önmagát műalkotásaként prezentálva tölti be azt a szerepet, amit pusztán beszédként nem képes) fokozottan figyelembe kell venni a versek alaphelyzeteiben megnyilvánuló önreflexivitást. A következőkben néhány ilyen szövegrész szemügyre vételével teendő fel újra az Én és a Te viszonyára vonatkozó kérdés.

A 3. szonett [Képzelt képzeletteddel] a versorozat belső tagolódása szerint a még élő, de távollévő szerelmeshez szól, s a megismélt grammatikai variáció ("Képzelt képzeletteddel képzelem") mellett, hogy a képzelet megkettőződésével Én és Te egymásbakapcsolódását tematizálja, egyben elárulja azt is, hogy a versben beszélő Én mintegy "kölcsonveszi" a távollévő Te képzeletét, pontosabban annak illúzióját. Vagyis a szövegben azáltal képződik egy Én (egy hang, egy - költői - képzelet), hogy tételez egy - fiktív - Másikat, aki őt Énként situálja, s ezzel a szövegnek hangot és "arcot" szabó retorikát a távollévő Másik olvasásmódjaként engedi megmutatkozni. A beszédben Jonathan Culler szerint mindig olvasni kell egy idézőjelet (hiányjelet) is, amely mint retorikai gesztus lehetővé teszi azt, hogy a szöveg mint (valakinek a) hang(ja) megszólaljon. Ez a vers viszont egyben meg is nevezi ezt a retorikát, a Másikkal azonosítja: tehát a költői hangot a Te teszi lehetővé, aki maga nincs jelen. A Bolond tükör sokat idézett zárata ezt erősíti meg, amikor az Én a már halott Másiknak a "tükröként" (mondhatni: szövegbeli tükröként) nevezi meg magát, amelyből "kirepültek a képek". A helyzet azonban egyben a visszajára is fordul: az Énre "arcot szabó" Te már nem tükröződik a versben megszólaló "hangban" - az emlékezet tehát nem képes "élőként" megőrizni őt, azaz a szöveg (a műalkotás) a Te figurációs műveletét (a prozopopeiát) "defigurálja" (Paul de Man). Az utolsó sor tanúsága szerint ("bolond tükör, mely azt hiszi, hogy életi") a versbeli Én hangja tudatára ébred annak, hogy a szöveg nem őrzi meg a "Te" illúzióját, tehát nem erősíti meg - illetve, illúzióként leplezi le - a versek alaphelyzetét. "A halála után" c. rész első darabjának zárata szintén figyelemreméltó. A szonetten végigvonuló ellentétek ("Itt vagy: majdnem te; s mégsem te. /.../") a "Sírodát zárják rám a zárai" befejezéshez vezetnek. A sír (vagyis a távollévőnek az emlékműve, amely - Derrida szerint - épphogy nem azt idézi fel, akít a kripta "őrzi", hanem annak kizáródását) a versbeli hangot veszi körül, a lírai Én itt olyan hangként prezentálja önmagát, amelyet kripta zár körül: azt a - melankolikus modelitással jelölt - beszédhelyzetet leplezi le, amelyben azzal, hogy csak (az emlékezet által) hozzárendelt jelentést tudja megragadni, magát a felidézendő Másikat zárja kriptába, amelybe - minthogy a beszélőt ez a halott Te létesíti - ő maga is bezárul. A "kritikus szubjektivitás" (Anselm Haverkamp) esete ez: a szöveg elárulja, hogy tudja önmagáról, hogy amit az emlékezés felidéz, allegória csupán, amely éppen azt teszi halottá, amire vonatkozik - a valós Te nem foglalható bele a szonettek szövegébe.

Azok a szövegrészek, amelyekben a vers a távollévő Másikat idézi, eszerint úgy foghatók fel (az idézőjel "megkettőzése" miatt), mint a hang visszaadása az Ént teremtő Te-nek, pontosabban az ő illúziójának, amelyet éppen ezek a gesztusok keltenek. A lírai Én tehát ezzel a gesztussal, vagyis a Te (meg)idézésével mintegy egyszerre tartja távol, őrzi őt mint halottat és egyszerre vonja visz-sza saját hangját, illetve leplezi le saját - a Te által létesített - szólamának illuzórikus voltát - legalábbis e szólamokat

továbbra is a szöveg önreflexivitasában látva. A szövegben - első sorban eme önreflexív elemek révén - Én és Te tehát kölcsönösen feltételezik és törik is egymást: létesítik egymást mint hangot a szövegben és leleplezik egyúttal eme létesítések önkényességét. A paradoxon (vagy apória) szervezőelve tehát az olvasás retorikájában is visszaköszön, s ez az elv tesz lehetővé olyan párverseket a ciklus felépítésében, mint pl. a 41. és 42. szonett, amelyek közül előbbiben (*Üldöző hiány*) a "végtelen hiány" szintagmájával a Te halott voltában is továbbélő, örök "jelenlétben" részeseül, míg utóbbi (Számlyrakelt *hangszerek*) szétbontja az ellentétek ilyesfajta összebékítését: "(...) De mi vagy, / mi vagy most? Szó, név, semmi, gondolat." Ez a szekvencia, mely a szó, a név és semmi között - mint ugyanazon kérdésre adott válaszok között - teremt megfeleltetést, így a Te emlékeit (névét, gondolatát) is halottként prezentálja. A zárósor ("Legedesebb és legborzalmasabb.") akár a szerző visszaidézésnek illúziója és ennek lelepleződése kettősségében mutathatja meg az orfikus költői attitűd tapasztalatát. Az ilyen aporetikus zárlatok gyakran visszatérnek A huszonhatodik évben (pl. "s mint túlvilág kérni a pillanatot, / hogy ami még te, már az se te? - Vagy, / hogy ami nem te, még az is te vagy?" - *Lelkeknek egyessége* - e vers egyébként a "kettős" prozopopeiára, a kettős idézőjelre is reflektál: "és az idézett és aki idéz, / egymást növeli /..."). Ezt a kettős mozgást viszont nem mindig nevezi meg a szöveg önszemlélő apparátusa. A 100., Az *volna méltó* c. szonett egy érdekes megoldással mégiscsak elhelyezi az önreflexív alakzatok között ez a kölcsönös egymást-feltételezést a lírai Én és Te viszonyában. A 9-10. sorokat ("tudni a csodát, mely folyton a másik / pólusba szakad és visszacikázik"), összekötő enjambement szerepében mutatkozik meg, amely mint költői eszköz képes kihasználni és szétrobbantani a verssorok szintaxisának Tinyanov által jellemzett ritmikai meghatározottságát". A 9. sorban - a ritmikailag különvált szintaxis szerint - a "csoda" a "másikkal" azonosul, viszont amikor az olvasás eléri a 10. sort, akkor ez a megfeleltetés felbomlik és a "csoda" megnevezetlen marad, viszont "mozgása" (".../... a másik / pólusba szakad és visszacikázik") épp a prozopopeia kettős mozgását képezi le. Vagyis ez a "csoda", amely eszerint a visszaemlékezés aporetikus jellegére vonatkozik, a retrospektív olvasás horizontjában először a "Másikat", az emlékezet "tárgyát" jelzi, majd átcsúszik e kettősségbe. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy a "Másik" így maga csúszik át a jelenvalóvá tétel és a halottként való lelepleződés kettős, ellenirányú játékába.

Ez a kompozicionális elv tehát megrendíti az emlékezet esztétizálásának a képletét, bár nem szünteti meg teljesen azt. A szonettek beszédmója - az önreflexív gesztusokat leszámítva - nem tanúsodik az emlékezet elvesztéséről (ezt bizonyíthatja a különböző jelenetek, helyszínek pontos felidézése és egyáltalán a halott szerető szavainak felidézése-idézése, vagyis emlékezetben tartása): A lírai Én különböző attitűdökben is egyaránt a halott "feltámaszthatóságának" lehetőségeit kutatja", és ennek során pl. fel sem merül az, hogy a szerető identitása feloldódhat vagy helyettesíthetővé válhat (pl. az *Idegen nő* vitorlásossal). Ugyanakkor figyelemreméltó, hogy a halott felidézése során a beszéd folyton áttéved a különböző trópusok nyelvbe, a felidézett emlékek különböző - leginkább kozmikus, episztemológiai vagy önreflexív - metaforaköröket hívnak elő, melyekre idő hiányába itt nincs mód kitérni, tehát az egykori szerető ezen a szinten is csak élettelenként, jelentésétől megfosztott, hiszen leírhatatlan, illetve allegorizáltad, hasonlóságok és helyettesítések metaforikus rendszereiben leírható emlékként idézhető a nyelvbe, vagyis ő "maga" a jelentéskölcsönzésben halottként prezentálódik.

Az egész kötet lezárása szintén ezt támaszthatja alá. Ebben a versben a halott arcát mintázó plakett leírása révén a Te, a szerető arca valósággal beleíródik a szövegbe, ráadásul az emlékezet teljesítményeként (".../... Ki létréhvta, / nem látta élve: mesteri kezét / szívem keze vezette régi kép. -"). A plakett leírása önreflexív gesztussá válik, hiszen a vers mint emlékmű eme "beleíródás" után "már-már mosolyogni" tud. A nevezetes utolsó sor ("... Neki azonban .. minden ... egyremegy.."), amelyet Szabó Lőrinc mint önmaga olvasója a Te végső megnyilatkozásaként értelmez", amely az elkészült műre vonatkozik. Így módon ezen a soron keresztül (mint a kész könyvre vonatkozó utaláson a könyvön belül) a könyv mintegy ki is lép a könyvből, hiszen megjelöli önmagát és az emlékezés tárgya magát az emlékművet kommentálja, úgy tűnik, sikertelen orfikus kísérletként, azaz valóban emlékműként, amely az emlékezet tárgyának kizáródását képes csak megidézni.

Szabó Lőrinc szerint "(...) szavakká változtatni a világot csak akkor van értelme, ha építi az életünket, erősíti, szépíti" és a recepció is döntően a szublimálás esztétikáját látta A *huszonhatodik évben*". Ennek a szublimálásnak lenne az alapképlete az, hogy az orfikus poétika lehetetlenségét belátva az emlékmű esztétizálja a halott emléket, s így esztétikailag újraalkotja őt. Vagyis, mintegy beleírja a halott arcát a szövegbe, s az orfikus kudarc okozta fájdalmat esztétikailag szublimálja. Emellett szól az egymást létesítő hangok kettős mozgása és a halott identitásának megőrzése a versekben. Ezt a szublimálást viszont alááshatja a versek önszemlélő apparátusa, ahogy Szabó Lőrinc költészetéről alkotott nézeteinek stabilitását is éppen saját versei robbantják szét - nemcsak A *huszonhatodik év* esetében. Ennek a defigurációnak szintén az említett kettős mozgás a kiváltója, amely saját "létesítései" illúzióként enged megmutatkozni, és amely maga lép az életrekelendő Másik helyébe.

A *huszonhatodik év* kevés irodalomtörténeti párhuzama közül talán a legjelentősebb Oravecz Imre 1972. szeptember c. versregénye (1988) lehet, szintén egy általában "egyedülállónak" tekintett lírai (pontosabban prózavers-) formáció". A versregény (a prózaversek okozta műfaji bizonytalanság miatt más műfaji kapcsolatok is szóba kerültek a mű recepciójában, pl. a napló) alaphelyzete szerint egy lírai (?) Én több, mint kilencven, egy-egy hatalmas körmondatból álló szövegben beszéli el egy szerelem történetét, pontosabban egy kapcsolat megszakadását és - legalább ilyen mértékben - az ezt felidéző időpontban zajló önértelmezést-helyzetelemzést. A történeteket az Én végig egy Te-nek mondja el (akárcsak A *huszonhatodik évben*, itt is az egyes szám első és második személyű megszólalások váltogatják egymást), vagyis a Szabó Lőrinc művében megjelenő kettős idézőjel itt is beépül a szöveg önreflexív rétegébe, sőt még hangsúlyosabban kap szerepet benne a lírai Te megkettőződése, mert az egyes prózaversek nagyrészt a Te-nek (a lírai Ének hangot és arcot adó Másiknak) mondják el annak saját történetét (illetve - ami ezt implikálja - a közös történet). A Te ezáltal úgy kettőződik meg, mint a prozopopeia olvasásmódjának retorikai végrehajtója és mint az Én által létesített befogadója, sőt sokszóndezett beszélője/ hangja a történeteknek, önelemzéseknak. Az *írod* kezdetű szöveg még ennél is tovább bonyolítja ezt a képletet, mert ez a vers a Te-nek mondja el, hogy az mit írt egy levélben, arról, aki ezt elmondja neki. A szöveg maga tehát tükörhelyzetbe kerül, s ez a tükör a Te identitásképzését teszi (tenné) lehetővé. Csakhogy - A *huszonhatodik évvel* ellentétben - Oravecznél nem az esztétizálás, az újraélesztés a versbeli alany fő célja, hanem a fájdalmas emlékek valamifajta "feldolgozása". Az emlékezésfolyamat a prózaversekben úgy valósul meg, hogy az "eredeti" történeteket csak töredékesen lehet összeállítani, az idő- vagy helyviszonyok nem egyértelműen jelöltek vagy összekeverednek", s az emlékezés pontosan a felidézett tárgy, a történet megszüntetését, kitörését idézi elő. Az emlékezet, az "eredeti" nemléte miatt Derrida szerint az emlékező rendszer felszámolásával fenyeget, s az emlékezés (vagy felejtés) eme modellje jellemzi az 7972. szeptember szövegét is. Maga Te is úgy van elbeszélve, hogy - ellentétben A *huszonhatodik év* hősnőjével - nem lehet összerakni egyetlen alakként, jelölten több, de összemosisodó kontúrú női alakból (nem) áll össze; a nevetek kezdetűk jelöltek csupán. A Te a szöveg "tükrében" nem ismerheti fel önmagát, a tükör valamifajta csalóka játéknak bizonyul, s a lírai Te szétszóródik benne, vagyis - másfelől - a szöveg ezúton leplezi le a Te illuzórikus voltát. Ez a szöveg mnemotechnikai rendszerének a teljesítménye, amely képesnek tűnik az - Umberto Eco által lehetetlennek tartott - "felejtés szemiotikájaként" működni, egyrészt a szelekció (a felidézett történetek szelektálása), másrészt a jelölő rendszer összezavarása, többértelművé, illetve bizonytalaná tételének révén (olyan jelenségek, amelyeket Renate Lachmann a felejtést mégis lehetővé tévő szemiotikai eljárások közé sorol"). Jellemző, hogy a lírai Én gyakran áttételes, eltávolító megfogalmazással beszéli el emlékezetének működését, ezzel egyben el is bizonytalanítja azt, pl.: "(...) akárhogy is volt, emlékszem, elhatároztam, úgy teszek, mint aki remél, azt utánozom (...)" (Éppen *új életet*). Itt a mnemotechnikai eljárást, ami tehát az emlékeket előhívó rendszer összezavarására épülne, nem annyira a jelek, hanem inkább a jelentések kitöréseként lehetne jellemezni, a fő stratégiája ugyan a nyomasztó emlékektől való megszabadulás, ám a jeleket az emlékező mégsem tudja teljesen elfelejteni. Így a Te-ből "ő" lesz (a mű angol fordításának a címe is ezt hangsúlyozza: *When you became she*). Hosszasan lehetne sorolni idézeteket mindezek alá-

támasztására, pl.: "(...) te, akit nem idézhet meg se kép, se szó (...)" (Most arról); "(...) egészen elfelejtettek, és teljesen elvontá értelmelenné váltál, akár egy kihajt szó, melyet még ismétlgetek, de már nem tudom, mit jelent." (íme, egy érzés). A Te valójában csak látszólag van "jelen" ezekben a szövegekben, minden idézet, a rendkívül gyakori függő beszéd ellenére is megintcsak a szó, a név, mint a már nem jelenlévő emléke, jelentéstelen, "halott" nyoma az, amihez az emlékezet a kitörlés ellenére hozzáférhet.

A (kényszerű) emlékezés itt tehát - úgy tűnik - A huszonhatodik évvel épp ellentétben valamifajta teher, amitől meg kell szabadulni, ha már az eredeti állapot újra jelené varázsolása nem valósítható meg. Oravecz "vallomása" a mű létrejöttéről szintén ezt erősíti meg, a "kibeszélés" egyfajta "öngyógyító" teljesítményére ráismerve: "És azt is csak később értettem meg, (...) hogy mi az értelme. Azt, hogy talán az utolsó szalmaszál, amelybe kapaszkodom. Hogy lehet, hogy ezen múlik minden, (...) stb."

Az emlékezés, noha veszteségként éli meg tárgyának kizáródását az emlékből, olyan műveletként mutatkozik meg Oravecz Imre művében, amely egyben felejtést is jelent, az emlékek jelentéstől való megfosztását, és a Te kitörését a memóriából, a szövegből, ami abban valósul meg, hogy a Te beleíródik a szöveg tükörszerkezetébe, amely viszont szétszórja, szétrobbantja, azt is lehetne mondani, hogy defigurálja őt. Ehhez tehát a felejtés különböző eljárásai vezetnek, amelyek között egy-két szövegben még az emlékezet "túlszordulása" is felbukkan, ami pl. azokban az akkurátus leírásokban érhető tetten, amelyek elfedik a "lényegét" vagy a történetet magát, s így ugyancsak törlik az emlékezetből azt pl.: "(...) hát, nem különös, még mindig nem hagynak nyugodni a részletek, tovább élnek bennem, tőlem szinte függetlenül, és kényszerítenek, hogy foglalkozzam velük kínoznak, gyötörnek a hogyanok és a mikéntek, még most is, amikor a részletek összegén, az egészen már túl vagyok." (Így kezdődhetett).

A kötet kompozíciója, az "eredeti" történet eltüntetése, a referenciális viszonyok összezavarása ellenére mégis jelöli egy átfogó történet, az önelemzés "történetének" irányát: a kezdeti szövegekben még túlsúlyban vannak az elvesztett harmónia nyomai, míg a utolsó néhány szöveg az emlékezettől teljesen megszabadult Én beszédpozíciójából szólal meg (itt ezzel együtt egyre inkább az egyes szám második személy használata, azaz a Te /meg/idézése: a Te nyoma eltűnik). E folyamatot a kezdő, illetve a záró helyzetű prózaversék címei is jelzik: *Kezdetben volt, Ó, azok a régi, Jól emlékszem*, stb. az első szövegek között, *Fogy időm, Csak ülök majd valahol, Már csak azt kívánom* a kötet végén. Ez arra is utal, hogy a versgeny (vagy napló?) története az emlékezéstől a felejtés irányába halad, azaz az egész prózaversciklus elgondolható a "kitörlés" történeteként, amelynek kezdetén a bibliai teremtéstörténetet is megidéző, az emlékezet "teljességét" felvonultató szöveg áll, a végén a teljes passzivitásba vonuló Én, aki már mindenfajta emlékezést, tehát más jelek előhívását elutasítja (pl.: "(...) elhallgattak a házban a rádiók, véget ért a sürgés-forgás, (...) nincs több áthallás (...) - *Reggel, kilenc óra*). Az Én beszédhelyzete itt is közelít a "kriptikus szubjektivitáshoz", a már jelentésüket veszített, halott szavak visszhangzásában-ismétlésében fogható fel. Oravecz kötete láthatólag mégis éppen ellentétben áll! A huszonhatodik évvel, amely a távollévő Te "újrateremtésére" tesz kísérletet, s ezt az esztétizáló emlékéllátás kétértelmű gesztusával hajítja végre, míg az 1972. szeptember a Te kitörésének a terapeutikus műveleteként értelmezhető. Talán ezért fogalmazott Radnóti Sándor úgy, hogy A huszonhatodik év költője "élethe-libb". Nem szabad viszont elfelejteni azt sem, hogy az 1972. szeptembert szintén - ha másként is, de - a szublimáció esztétikája határozza meg, hiszen Freud szerint a felejtés (pl. nevek, benyomások, szándékok stb. elfelejtése) mindig valamifajta kellemetlen élményre vezethető vissza, s így szintén a szublimáció eszköze lehet. Ebből a szempontból tehát Oravecz műve mégis hasonló esztétikai stratégia képviselője, mint A huszonhatodik év emlékéllátása, sőt több példát lehetne idézni az 1972. szeptemberéből arra is, hogy az emlékezést nemcsak a felejtés válthatja fel, hanem a képzelet, a helyettesítések, a "mi lett volna, ha...?" kérdésre adott válaszok játéka is, tehát - az önreflexív olvasat szerint - a retorika. Akár azt a kijelentést is meg lehetne találni kockázatosnak, hogy a felejtés szublimációja mellett itt is működik egyfajta esztétikai, irodalmi szublimáció, vagyis az emlékezés lehetetlenségét egyfelől a felejtés, a "kitörés", másfelől az irodalmi szöveg játéka

váltaná fel (hiszen erre a játékra készíthet egyébként a Te szét-szóródása és így megsokszorozódása a szöveg tükörszerkezetében is). Így a két mű emlékezetkonceptióját egy chiasztikus viszonyban lehetne ábrázolni, sőt akár összekapcsolni: A huszonhatodik év alaphelyzete az emlékezet esztétizálásában realizálódik, s ezt forgatja fel az emlék halottságának, visszahozhatatlanságának beszívargása a vers önreflexív gesztusai közé. Az 1972. szeptember alapvetően a felejtés általi szublimációt inszcenirozza, de emellett megjelenik az emlékezetet helyettesítő retorika is. Az emlékezés tehát sajátos módon szembekerül az irodalmi szöveg játékaival, Szabó Lőrinc művében ez utóbbi leplezi le az emlékéllátás önkényességét, míg Oravecznál a kudarcot vallott emlékezés helyébe léphet. Egyébként Oravecz művének emlékezetében nem utolsósorban maga A huszonhatodik év jelenik meg. Egyrészt a Vb/ami örök (I) c. verset idéző mottóval, másrészt apróbb utalásokkal (pl. "Akkor még nem mondhattam el, akkor még hiányoztak hozzá a szavak, hiányzott a több mint huszonöt év /.../"). Úgy látszik, az irodalmi szöveg és az emlékezet mégis egymásba-fonódhatnak, méghozzá az intertextualitás terében. Az 1972. szeptemberben így tehát megszólal Szabó Lőrinc rekviemje, másfelől viszont A huszonhatodik év ad "hangot" ("szavakat"), vagyis teremt lehetőséget Oravecz művének megszólalásához. A két mű viszonyában így újratermelődik a lírai emlékezés apóriája, még tovább formálva az esztétikai szublimáció problematikáját, aminek továbbkövetésre itt már nincs mód. Ami erről kiderülhetett, az csupán azt, hogy az irodalom nem képes visszahozni a múltat, feltámasztani a halottakat és nem biztosítja a világ megjavíthatóságát. Képes viszont arra, hogy megteremtse annak a játéknak a lehetőségét, amely mindezt elfeledteti.

Jegyzetek

1. Ez az alapvető felismerése a '90-es években új szakaszához érkezett Szabó Lőrinc-recepciónak. Vö. Kabdebó L.: "A magyar költészet az én nyelvem beszél". Bp. 1992, 7-56.
2. Vö. G. Genette: *Műfaj, "típus", mód* = Kanyó Z. - Síklaki I. (szerk.) *Tanulmányok az irodalomtudomány köréből* Bp. 1988, 226-227.
3. Vö. Kabdebó L.: *Az összegezés ideje*. Bp. 1980, 358.
4. Uo., 405.
5. Uo. 377.
6. Vö. uo., 365-367. Az orfikus szerep ellehetetlenülésén alopul Dorothea von Thörne interpretációja is: D. von Thörne: *Orpheusz - a szenvedélyes elemző szerepében* = Nagyv 1983/12., 1868. ("A huszonhatodik év zárótával Orpheusz földatla a harcot, elnémult, hallgat."). Költészettörténeti háttérhez Kabdebó egy tanulmányában Rilke Orpheus... Eurydice. Hermes c. versét említi, vö. Kabdebó: *Adalékok a dialogikus poétikai paradigma előtörténetéhez* = Lit 1993/1., 37-38.
7. "(...) a szonett a versről kialakult európai tudás talán legfontosabb (...) bázisa", írja Szigeti Csaba (Szigeti Cs.: *Tandori Dezső szonettváltozatai* (Uő: *A himfarkas bőre*. Pécs, 1993, 72.).
8. Kabdebó 1980, 382-383.
9. Vö. Baránszky-Jób L.: *A huszonhatodik év világa* = Uő: *Élmény és gondolat*. Bp. 1978, 1963.
10. Vö. J. Culler: *Apostrophe* = Uő: *The Pursuit of Signs*. London, 1981, 42.
11. A "prozopopeia" fogalmához vö. P. de Man: *Autobiography és De-facement* = Uő: *The Rhetoric of Romanticism*. New York, 1984, 68-72., 80-81.
12. Vö. A. Haverkamp: *Kryptische Subjektivität* = M. Frank - A. H. (szerk.): *Individualität*. München, 1988, 349-356. A "sír" motívujáról A huszonhatodik évben vö. Glózer R.: *Szabó Lőrinc huszonhatodik éve* = It 1993/4., 859-860
13. J. Tinyanov: *Problema sztyhotovomovo jazyka* = Király Gy. - Kovács A. (szerk.): *Poetyika*. Bp. 1982, 375-378.
14. Ezeket Glózer Rita tanulmánya veszi számba (Glózer, 857-885.).
15. "Úgy érzem, mintha Erzsike szólna vissza, látva a kész könyvet" (Szabó L.: *Vers és valóság II*. Bp. 1990, 1974.)
16. Idézi Kabdebó 1980, 316.
17. "(...) szerelmes érzéseinket, tapasztalatainkat (...) megélte, s a legfelsőbb művészi fokon tudattá, ezen keresztül műalkotássá szublimálta" írja Nagy Péter (A huszonhatodik év = Uő: Rosta. Bp. 1965, 201.); Baránszky-Jób "katharikus gyónást" lát a műben (Baránszky-Jób, 1982.).
18. Vö. Radnóti S.: *Körmondatok a szexusról és szerelemről* = Uő: *Recrudescunt vulnera*. Bp. 1991, 291.
19. Vö. Szigeti Csaba értelmezését (Szigeti: *Memória és melankólia* = *Tiszatáj* 1988/11,95-97.)
20. Vö. U. Eco: *An ars obliionalis* *Forget it!* = *PMLA* 1988/3, 255.; R. Lachmann: *Die Unlöslichkeit der Zeichen* = Haverkamp - R.L. (szerk.): *Gedachtniskunst*. Frankfurt, 1991, 134-135.
21. Vö. Szigeti 1988, uo.
22. Oravecz I.: *Egy napló története* = Uő: *Kedves John*. Bp. 1995, 22.
23. Radnóti, uo.
24. Vö. pl. S. Freud: *A mindennapi élet pszichopatológiája*. Bp. (é. n.) 112.
25. Az esztétikai szublimáció kérdésének a modern irodalomelméletben való kontextualizálásához 1. Hans Robert Jaub és Paul de Man vitáját: *de Man.. Rading and History* = Uő: *The Resistance to Theory*. Minneapolis, 1986, 69-72.; Jaub: *Briefand Paul de Man = Wege des Verstehens*. München, 1994, 301-303.

BAÁN TIBOR

A LEJÁRT ÉVSZÁZADOK PALOTÁJÁBAN

Parancs jött,
Átrendezzük a *színhelyet* megint.
Névtáblákat szerelünk fel-le.
Egyiket-másikat - mintegy véletlenül -
kidobjuk a szemébe. A fakítóban
néhány fénylő, a *fényesítőben*
néhány fakó várakozik sorára.
A könyvtárosok a történelmi léghuzatban
szerteröppent katalóguscédulákat
szedegetik. Van, aki nyilakat hegyez / helyez el.
- Kedves látogató! arra menj!
(Amarra tilos.) Mindent előkészítettünk.
Megmondjuk pontosan, hova állj, hogy lásd,
amit látunk. Megmondjuk, melyik az a *mű*,
melynek ablakából a lehető legteljesebben
föltáruí a kor s értelmet nyer a *megfellebezhetetlen...*
Az a bizonyos, amit mindenki érez,
ki a mindenség eresze alá tapasztott sárhazából
kinéz, kiles csipogva.
S. O. S.

TARI ISTVÁN

VALAKI MINDIG

Valakik mindig eltakarítják
a távozók hátrahagyott mocskát:
jelenünk legjobb ismerői ők.
Valakik mindig rendet tesznek a
szolgalelkek szörnyű tobzódása
után, melyben taposóaknakként
robbantak a szavak s indulatok.
Valakik mindig föltörlik a vért,
úgy, hogy a játszmák színtere ragyog,

mint az ég, melyet csak kölcsönbe kért
 egy szem. Az a szertelen szem vagyok:
 szóródom, akár a megőszült mák...
 Valakik mindig eltakarítják
 a távozók hátrahagyott mocskát,
 mert megérkezhetnek az új idők:
 jelenünk legjobb bitorlói ők.

HELTAI ÁKOS

HÍVATLAN VENDÉG

Zümmögő békébe ágyazott lágy, meleg harmónia
 magasan telítődik, lassan száll alá
 a halvány illatú végtelen barázdákba
 hűvös kéz a homlokomon
 az absztrakt titkok rejtélyét kutatja
 túlhevült gondolatok vihognak a sötétben
 majd beljebb gubóznak, többé bőrt már nem vedlenek
 rákkeltő érzélem vetül szét bennem a
 tehetetlen tennivágyás monoton morgása
 felaprózza minden vágyamat
 pofon vágja a szentet, rugdossa a sérthetlent
 és röhög és röhög és röhög
 a győztesek fölényét villantván csillogón
 Ezentúl másképp lesz:
 szól majd holnap hozzám munkából jövet
 megragadja a nyakam, hogy izzadt kezével mossa ki a szám
 Miért vagy jó,
 mikor arcod nyalja a nyomor?
 Miért nézel
 inkább a semmibe bágyadtan?
 Menj csak higgadni a szélbe
 Ami lengeti az akasztott bűnöst
 álmomban lógva a vízesés felett Isten agyába kapaszkodtam és
 vártam a reggelt hogy megnézzem a körmöm alá mi szorult.

CZIGÁNY GYÖRGY

MISSA IN ANGUSTIIS

Brenner János emlékére

Imádság-darabokat öklendezve
 átvágott torokkal -
 irgalmazz, kegyelmezz! Csattogó vonatként
 áldásával robog a csukott szemű
 fák és kiürült csapások, kihűlt
 mezők mentén a szél
 - most történik s nincs is soha vége -
 holott a gyilkosok rég elvonultak.
 Jelen idejű minden vértanúság. Mint
 kedves arcon rémület árkai, vagy
 fájdalom, amellyel halálunk mozdul
 a test sűrűjében, s amikor dülledt
 ereinket nézzük a szivárványhártya
 mérgezett kútja mélyén sejtve a fiaink
 arcára sápadt jövőt: a rettegések
 halotti maszkját. Most történik,
 Rábakethely erdejének körhinta
 irama a pupilla gyűrűiben
 - áldott, ki az Úr nevében jó - mellén viszi,
 kabát alatt az ostyatartó. Rozsdafolt a vér
 karingén: negyven éve szárad. Kutyát
 hall csaholni, közel a házak s hiába:
 távolodik tőle minden, a nyírfák mezíten
 törzsére fagy a veríték. Csak a félelem
 dühében kapkodó kezek, csak a kések
 csapdosása! Harminckét sebből szivárog
 vére, amikor a sietve kiakasztott
 kamraajtón aznap éjjel felboncolják.
 Markában fagyott föld-darabka. Se fű,
 se hajszál: mákvirág-lenge lányok helyett
 Jézus kínjai igézték meg képzeletét:
 testvére csak a lánctalpak ellen vonult
 ifjú gyöngédség volt: aszfalton széttiport
 test - megnyúlt alkonyi árnyék - szőlőfürt
 a présben.
 Menjetek: csak a friss vér szagában,
 vágóhíd páráiban kel föl a szeretet
 eszelős forradalma, mely a vesztén is
 ujjongó eszmélet utolsó szikráival
 átránt az öröklétbe.

/Megj.: B.J. két éve volt pap, amikor az 1956 utáni bosszú hónapjaiban hamis üzenettel "haldoklóhoz hívtak" és lakatlan helyre csalva őt, Rábakethely erdejében megölték. Akí a gyilkosság hivatalos változatával szemben szólni mert az igazságról, az "véletlen baleset" áldozata lett. A dokumentumok eltűntek; a még élő tanúk hallgatnak. A vértanúság helyén kápolna épült/

FÁBIÁN LÁSZLÓ

FOLYÓVÍZ - ALÁBUKÓ VADKACSAKKAL

... iigen, tisztelt bíró úr, az - ugye - ezen a helyen kissé szokatlannak tetszik, hogy valaki, akit ide megidéztek, arról kezdjen fecsegni, milyen a víz, a folyó vize, amikor a negyvennapos monszun után megemelkedik, a híres keringő kékjéből átvált abba a moslékos okkerba, amelyen habfoltok, buborékcsoportok úsznak, uszadékfák feketéllnek, és a szigetpart füzei juhurai és nyárfái belelógatják friss-zöld lombzatukat abba a fertelembe, a pecások, ezek a rendíthetetlen egykedvűséggel makacs-kodó alakok följebb húzódnak, új állásokat igyekeznek kialakítani, ahol nem akad minden dobánál bokorba a zsinór, orrunkat, ruházatunkat, alatta a bőrünket átjárja az elűzhetetlen vízszag, s ahogy megtérnek otthonaikba, asszonyaik a kényszeredett szeretkezések izzadságán is átérzik azt a jellegzetes szagot és olyanak tetszik számukra, mintha valami döglött víziszörnnyel közösülnének, és - persze - olyan is, ázalagok egyesülése, méltánytalan és örökösen nedves hűvösség, szóval, amikor annyira följön a víz és még a közönyös vénasszonyoknak is föltűnik a robogó vonat ablakából, nos, engem lesújt ez a magas vízállás, hiába keresgélem kedvenc vadkacsáimat, sehol nem akad beléjük szemem a folyó megzavart levén, netán éppen fészüket telepítik-mentik át biztonságosabb helyre, mert kiderült, óvatlanul közel építették az eredeti szinthez, hiányzik az úzás közben ritmikusán rángatózó nyakuk, alábukásaik és a megszokott fejrázás a zsákmány megszerzése után, a nyelésnek ez a lázas öröme, sehol a récék, még a hangjuk sem, mindent fölold a szennyes áradat, a legjobb szándékokat is, én már az emelkedéskor azt látom, ami a visszahúzódás nyomában marad, az üledéket, az iszapfoltot a zöld fölületeken, a csíkot a parti fák törzsén, a fövényre kicsapódott törmeléket, a kövek zugaiba ragadt szemetet, ahogy egyszeriben szemembe ötlük a világ piszka, árad abból a jellegzetes vízszagból, ígérvény a megkeseredett jövőre, az elháríthatatlanul gyarapodó szennytelepekre, amelyek a késő őszi hidegig biztosítják az utánpótlást, és engem rettenetesen fölzaklat a folyónak ez a megváltozott állapota, akárha elvizenyősödnének az idegeim, egyszerre tör rám fáradtság és visszafoghatatlan mozgáskényszer, mintha az áradástól való félelem készítené folytonos menekésre, nem engedélyezne percnyi pihenést sem, holott nekem szükségem van nyugalomra, hiszen - tudják jól - táncos vagyok, láthattak a televízióban, ha ugyan néznek olykor műsort, a táncos csak nyugalmi helyzetben képes összeszedni a gondolatait, összpontosítani, végigjárni magában a következő lépéseket olyan tökéletesen, hogy

föllépéskor természetes automatizmusként hasson, ilyenkor azonban, amikor orromba tódul a borzalmas vízszag, elvesztem koncentráció képességemet, a folytonos járási erőpróba teljesen igénybe vesz, képtelen leszek parancsolni izmaimnak, igen, bíró úr, tagadhatatlanul így van, valóságos küzdelem számomra, már-már azt mondtam: iszapbirkózás, ami ebben az esetben elveszitené a kifejezés metaforikusságát, az a különös magyarázat ötlük föl bennem, hogy az öngyilkosok, akik ilyenkor vízbe ölik magukat, mintegy harcba szállnak ezzel a nyilvánvaló elemi erővel, meg akarják fékezni, de hogyis az életet kívánják eldobni maguktól, csakhát alulmaradnak a küzdelemben, egészen alul, a víz alatt, mondhatni, amíg könnyebbre nem puffednek, én szintén észlelem ezt az önpusztító szembeszegülést, de tudom, úgysem győzhetek, inkább tehát menekülök, legyek minél távolabb, legyek elfoglalt és fáradt, csak a harci kedv ne buzogjon bennem, pedig annyira undorít az a szag, az a szín, az a sodrás, hogy szinte bármit megtennék ellene, igazán nehezemre esik józanul viselkednem, de attól ember az ember, hogy fékezi magát, uralkodik magán, próbálok nem tudomásul venni, mi történik a folyóval, nem dúdolgatni elhíresült keringőjét, nem kóstolgatni idegen neveit, próbálok erőnek erejével másra gondolni, ázalékidegeim azonban még így is borzolódnak, nem egyeznek bele döntésembe, hordják-viszik minden ízemig, minden porcikáimig a roncsoló-pusztító szagot, a renyheshető szint és bénító sodrást, ami teljességgel elárasztotta körülöttem a levegőt, sőt, időről időre esőfölkök alakjában egyre láthatóbban boltozódik fölém, kitörési kísérleteim sorra kudarcba fulladnak, megadom testemet, lelkemet a bolyongásnak, indulok a megnevezhetetlen semmibe, ami - természetesen - mára nekilódulás pillanatától valóság lesz, cirkálok mindig a partközeiben, és amikor véletlenül mégiscsak megpillantok két fémesen kéklő fejet, csinos kacsafőt a bokrok alján, ott, ahol a nyárfavirág elhasznált vattái úsznak a zagyva lé tetején, a későtavaszi lehetetlen tamponjai, kissé megnyugszom, tisztelt bíró úr, de csak addig, amíg a madarak el nem tűnnek szemem elől, kószálok tovább az árvízvédelmi töltésen, amit lekaszáltak, az aszott fűből serken már a sarjú, valahogy folyton egyfelé visz az utam: áll az a szakadt ház, frissen meszelték a falak, a cserép itt-ott hiányzik, a csatorna leszaggatva, tornácoszlopok meredeznek befejezés, tető nélkül, az udvaron elképesztő rendetlenségben limlom, sehol egyetlen szál virág, noha az ember elvárná, egy ekkora udvaron legyen virág, mindössze egy csukható napozóágy, rajta vékonyka habszi-

vacs, időnként pedig egy nő, keskeny, de nem kacér kétrészes fürdőruhában, mindig hanyatt fekszik, folyvást ugyanaz a testhelyzet, mozdulatlan, akár nem is hallotta volna rádióban, televízióban, mekkora veszélynek teszi ki magát, az ibolyántúli sugárzás meg az ózonlyuk és a frászkarika, nem, őt nem érdekli, a legrekkenőbb déli napfényben is odamerészkedik, mintha legalább is rafinált trükkje volna a fenyegetés ellen, megőrjíti ez a felelőtlenség és a víz felől érkező tömény szag, legszívesebben ráripakodnék: befelé, a falak árnyékába, értelmetlen a kihívás, a sors pimasz birizgálása, és rettenetes ez a sivár udvar még akkor is, ha időnként oda egyáltalán nem illő luxuskocsik tűnnek föl benne, amikre a nő rá sem hederít, természetesnek veszi, számára ott valószínűleg minden természetesnek látszik, meglehet: én szintűgy a töltésen, mert azt alig tudom elképzelni, hogy egyszer sem vett volna észre, neki azonban mindegy, amiben van némi igazság, nem hívott, nem küldött el, nem foglalkozott velem, akárha nem léteznék, a fölhek, amik az udvar fölött átvonulnak, több érdeklődést keltettek benne, mivel tőlük függ a napfürdőzése, megfigyeltem, amikor számít rá, hogy hosszabb időre takarják ki a napot, olyankor felcihelődik, bemegy a házba, visszatértek általában rágcstal valamit, amiről nem lehet kideríteni, micsoda, de még véletlenül sincs a kezében soha egy könyv vagy újság, talán nem tud olvasni, tehénkedik hanyatt, várja a napsugarak csiklandozását, én meg ügyetlenül lekecmergek a töltésről figyelve, nehogy valami ámokfutó kocsit alá keveredjem a forgalmas útesten, fölzállok az éppen érkező buszra, ilyenkor ritka az utas, akad ülőhely, ráadásul ablak mellett, nyugodtan bámészkodhatom amíg bejutok a városba, át kell majd szállnom, vajon honnét bennem ez az eltökéltség, honnét a céltudatosság, ha célról sem tudok, ennek ellenére a kapucnis templomig zötykölődöm, akkor nyitják, a kövérkés barát a belső ajtó előtti rácsot babrálja, a talpsínt hajtogatja föl kétoldalt, koszosfehér cingulusa néha-néha a padló kövezetét söpri, barna csuháján minden mélyre hajoláznál elcsúszik az idéttlenül hegyes kapucni, kissé szegényes, kopottas a templom barokkja, prizlik a márványos festés a falak féloszlopairól, és - ahogyan a világ összes templomában - itt is adományokat gyűjtenek az orgona fölújítására, méretes faperselybe kérik a pénzt bedobálni, az orgona szól, tiszta a hangja, aki játszik rajta, bizonyára jól ismeri, a lehető legtöbbet képes kihozni belőle, csupán azt nem értem, miért keveredtem én ide, semmi dolgom itt, ha csak az nem, hogy azt a vénasszonyt, aki hozzám lépett és megkérdezte, lesz-e gyóntatás, eligazítsam a sekrestye felé, ott láttam eltűnni a frátert, az öreglány oda is csoszogott, cipelte magával súlyos vétkei, én meg addig ültem magamba roskadva, mígnem megtellett a templom, nem is figyeltem rá, alattomban történt az egész, az oltár előtti asztalnál, innét hátulról is jól kiveszem, korosabb barát végzi a szertartást, or-

nátusát a barna csuhára húzta föl, így még kövérebbnek látszik, ösztönösen bekapcsolódom a lelki gyakorlatba, mondom fönnhangon a szövegeket, fölállok, leülök a megfelelő helynél, elmerengek Pál apostol kedélyes szavain, amelyek az oltár fölül furakodnak hozzám, hallgatom és továbbgondolom, noha nem kalandozom el a liturgiától, önkéntelenül is késztetést érzek a részvételre, a fegyelmezett jelenlételre, bíró úr, ne mondja, kérem, hogy szószátyár vagyok, igenis, mindez a történethez tartozik, csak önök a végére, a csattanójára volnának kíváncsiak már az első pillanattól, amivel, sajnálom, nem szolgálhatok, különben is, azt kérte, mondjak el mindent töviről hegyire, én pontosan ezt cselekszem, nem járok olyan gyakran templomba, hogy ennek a mozzanatnak ne volna jelentősége, miként annak, hogy abba a templomba tértem be, ahol eddig sosem jártam, ki tudja ezt megmagyarázni? holott kizárólag ez lehetett a célom, mert mise után fordultam vissza, ugyanúgy busszal, ahogyan errefelé, ugyanolyan kényelmesen is, csak hogy visszafelé a busz egy szakaszon a vízparton megy, megállói vannak, és az emelkedő víz látványa, a lehúzott ablakokon beáramló szaga, közelsége megint fölízgatott, átkozódtam, hogy így kísér ez a lelkiállapot, szidtam a kísértését, kémléltem az utasokat, kevesen voltak, vajon rájuk is hasonlóképpen hat-e a jelenség, de csak annyit tapasztaltam, hogy szemben velem, a kétülékes résznél, az ablak melletti székben egy túlfejlett idióta utazik korosabb nő társaságában, aki zsebkezdőjével törölgeti a bámészkodó fiú kicsorduló nyálát, az ajka minduntalan lefittyedt a nagy érdeklődésben és nem vetett gátat a nyálnak, olykor nehéz szóformálással, akadozva kérdezett valamit útitársától, az megnyugtatta, ámbár én nem láttam igazán zaklatottnak, önmagamban jóval nagyobb feszültségeket észleltem, de még a nyálam sem csurgott, kis ideig hatalmába kerített az az iszonyattal elegy szánakozás, amely hasonló látványok esetében szokott rántelepülni, fölvettem magamnak a kérdést, bírnám-e türelemmel az ehhez hasonlatos csapást elviselni, ha úgy hozná a sors, rendre a tagadó válasznál kötöttem ki, bizonyosabban, mint valaha, pedig még forogtak fejemben az apostol szelíd igéi, nem csoda hát, hogy ismét elhódított a víz riadalma gyarlóságom elemzésétől, azon töprengtem, nevezhetem-e a víztől való irtózásomat egy neriopata ingerültségének, létezik-e ilyen tudományos megnevezése vagy csak kínomban akadtam rá, szenvedésem vagy szenvedésem - ezúttal föltehetőleg mindegy - terméke, a félelem ösvényvág magának a nyelvben, ráadásul nyomban a klasszikussal hetyegve, jelentkezik a kényszer a skatulyázásra, a névtelen megnevezésére, hátha általa csökkenthető a féktelen indulat, amely visszatalokodott a szívembe, és ott voltam újfent az árvíz ellen földöngölt töltésen, üresen tátongott az a semmirekellő udvar, értelmetlen lett volna kinn feküdnie a napozóágyon, ámbár az ágy állt a helyén, nap

viszont már nem volt, lecsúszott a fákon túlra, fénye éppen csak beszívargott az aranyló lombok alatt, a víz nehéz párája szabadabban görgött keresztül a kerteken, mint bármikor, fülem pattogott, halántékom megfeszült, gyomrom görcsbe rándult, lábam, az az izmos táncos lábam nem akart megtartani, a cipőm talpán át éreztem a lekaszált tarack kemény tarlójának szúrását, igyekeztem egyhelyben maradni, az út forgalma visszaesett arra a sűrűségre, amely ebben a napszakban indokolt, zörrent a ház hitvány ajtaja, lendületesen kivágódott és rögtön a nő jelent meg, ő csapta vissza, különlegesen vastag, szinte parókaszerű hajkoronája minden mozdulatára lebbent utána, szőke volt, de akárki rájöhetett, ilyen vastagszálú, tömör szőke haj nem létezik, festve van, méghozzá nem is tökéletesen, a fejbőr közelében már árnyékosabb, az eredeti szín sejlik, kezében kulcs zörgött, a vaskapu zárjába illesztette, de képtelen volt vele kinyitni, türelmetlenül kihúzta a zárból, annál is körülményesebben a kapu rácsain kinyúlva kívülről tuszkolta újból a zárba, nem ment valami könnyen, igen, látom, bíró úr, megkönnyebbült, hogy közelebb járok a tárgyhoz, de ne sürgessen, kérem, minden részletnek jelentősége van, és ne a nőre figyeljen csupán, hanem a víz tolakodására, nem győzöm hangsúlyozni, arra az elviselhetetlen hangra, amely a nő talpa alatt csikorgó kavics, a kulcszörgés és a kapunyikorgás vegyülékéből állt elő, visszakanyarított kézfeje kívülről feszegette a kulcsot, ott álltam, akár segíthettem volna neki, de nem próbálkoztam, az járt a fejemben, milyen elviselhetetlen perszóna lehet, a görcsös igyekezet, amivel a zárat kísérelte meg föltárlásra kényszeríteni, fejének állandó rándításai, hogy a szemébe hulló hajtömeget félre söpörje, a kapu kinyílt, engedett az erőszaknak, be is vágódott hatalmas csattanással, ez a nő semmit nem tud finoman csinálni, indult a buszmegállóba, az aszfaltozott járdaszigetre, közben gyakorta visszafordult, nem érzek-e a jármű, mert annak kötelessége érzekni, ha egyszer ő már kijött, egyik vállán divatos hátizsák lógott, másik karjával szélesen evezett a levegőben, mintha egyensúlyzavarai volnának, egész mozgása ilyen széles, szétszórt jelleget mutatott, kifejezetten ingerelt, mint a víz, amelynek - úgy tetszik - már a nyomását is érzékelttem, a járdaszigeten a menetrend-táblához rohant, böngészéséhez nem sok kedve lehetett, nőietlen, ormótlan léptekkel visszafordult, befutotta az aszfaltot, közben kihajladozott az úttest fölé, még mindig nem mozdultam, lebénított kibírhatatlan energikussága, közönségsége, amely egész lényét átjárta, mint a penészszag a nedves ártéri viskókat, az óráját is úgy nézte meg - a jobb karján viselte -, hogy öklét a magasba lökte, mint valami szolidaritási nagygyűlésen, hogy blúzának uja fölcsússzék, ezalatt a duzzadt, makrancos száj fintorokba torzult, a durva, férfias áll még előbbre ugrott, az alkony szürkülő selyme, árnyéka kiemelték a markáns arccsontokat, olyanok tetszett, mint egy germán istennő, szándékai-

ban, céljaiban, elképzeléseiben, vágyaiban megintgathatatlanak, kíméletlenek minden akadállyal, gáttal, ellenállással szemben, alighanem a bulldog is eszembe jutott róla, azt viszont minden bizonyonnyal hallucináltam, hogy léptei alatt reng a föld, repedések nyílnak a töltésben, a folyóból kicsapnak a sáros hullámok, áttörnek az árterületen, előntik egy épülő elegáns villa túlméretezett pincéjét, garázsát, a mélybe vezető betonúttal egyetemben, én ugyancsak szüntelenül az útra pislogtam, nem érzek-e megmentőként végre a busz és takarítja el ezt a szörnyeteget az utamból, aki vészt hoz a tájra, ahová lábát lecsapja, hátizsákjában biztosan a végzetet cipeli, szerettem volna, ha mielőbb eltűnik még a látóhatárról is, hiszen ő szintén erre vár nyughatatlanul föl-alá menetelve a megállóban, hogy mit - mikor? bíró úr, nem értem a kérdését, merő rágalom, pontosan ismerem a bajomat, hallhatta, tudományos nevet találtam rá, én vissza tudom fogni magamat, fegyelmezett ember vagyok, táncos, semmiképpen sem tekintem már magam meggondolatlan fiatalnak, aki lazaságokat engedne meg bármilyen összefüggésben is, úgy van, türelemmel kivártam, amíg meghallottam a busz jellegzetes hangját, láttam ahogyan fölbukkan a kanyarban, láttam beállni az előző megállóba, föl-villanni az irányjelzőt, a nő is észrevette, noha a meneteléssel nem hagyott föl, azt képzelhette, ekképpen sürgeti a járművet, dehogya, bíró úr, semmilyen gonoszság nem villant a fejemben, csendes ember vagyok, ha nem is felelnék meg az apostol igényeinek, nem tervelgettem, nem fontolgattam semmit, szándékaim kimerültek a nézelődésben, na jó, ha úgy véli, nevezhetjük inkább feszült figyelemnek, de érthető, beszámoltam róla alaposan, mekkora terhet ró rám a folyó állapota, mennyire izgatottá tett ennek a borzalmas nőszemélynek a viselkedése, szerintem az ilyet nem volna szabad emberek közé engedni, szabályokra szerintem szükség van, az a nő trampiságával képes lenne porrá zúzni egy nyáreleji hamvas alkonyatot, hogyhogy már nem? de igen, bíró úr, én csak tudom, én akadtam az útjába, nem ön, tényleg megviselt a közelsége minden egyes alkalommal, mégha nem is volt szoros testi közelség, úgy véltem, ő árasztja azt az elviselhetetlen vízszagot, amire panaszkodom, pedig ellentétének látszott mindennemű ázálékosságnak, nem, bíró úr, kikérem magamnak, rám nem mondhatja, hogy ázálék volnék, ez nem földi az igazságot, ez gorbosbaság, a folyó az oka, amely valójában átjárja ilyenkor pórusaimat, közegébe fojtja érzéseimet, szememben vizenyőként tükröződik, bokáim földagadnak, elkeserítően gyöngévé silányít, alig bírom mozgatni tagjaimat, nemhogy úgy csapkodni, mint az a nő, ugyan már bíró úr, honnét lett volna erőm, a bátorságról nem is szólva, az is végtelenül nehezemre esett, sőt, egyenesen reménytelennek látszott, hogy a busz érkezéig odavonszoljam magam a megállóhoz, ám azt egyáltalán nem tudom megmagyarázni, miért kívántam újra buszra szállni...

MAKAY IDA

TÖBBÉ NINCSEN

Hogy többé nincsen is szavad,
hallak az ég s a föld alatt.
Hogy többé nincsen már karod,
világok csöndjét ringatod.
Hogy többé nincs, nem lesz neved,
Istennek szólok, ha veled.

ÁLDVA LÉGY

(SZABÓ LŐRINC VARIÁCIÓ)

Légy áldva, ki átfényled a létet,
Ki a szerelem voltál, s visszatérsz
az időmélybe, a múlt csillagára,
a mindent adtad, s mindent visszakeresz,
érc törvényed szerint már elveszel.
Tiéd minden, mi születik s enyész.
"Áldva légy!"
-"Te adtad, Te vetted el."

MORVAI PÉTER

VERS SZ. J.-NEK

Csúfképű szent, ha rajta-vesztesz,
vers-életed ha homályba dől,
szép aratásod hogyha nem lesz:
téged aratnak, veled vetnek,
testedre dőlve üzekednek,
s föl Kent fejedre mi csorog?
Sátán fején ha püspöksüveg,
zsebében pálinkásüveg:
nevetve sírni mondd, ki fog?
ha pillészárnyú angyalok
helyébe gyilkos angyal áll,
ha összecsap kojót - sakál,
s halált zabál a döghalál?

AZ ÚRNAK CSÖNDESEI

Mi az Úrnak csöndesei volnánk.
Isten hallgatás-csuhát adott ránk,
őrizetre angyal áll fölöttünk:
meg ne tudjuk, milyen okból jöttünk.

Meg ne tudjuk hányadik e század,
mit jelent a "tűz" és mit a "lázad",
hol ragyog a könnyperegte ösvény,
bőkezűnél miért jobb a fősvény,

mennyit ér az életünkre romló
régi rend, mely barna mint a komló,
s mért igéz, hogy túl a Csend határán
lesz honunk, és nem fogyunk el árván?

TOMKISS TAMÁS

TÉLVÉG

olyan	un
aktív	szimpátia
most	a divat
a télvégi	depressziós
tinédzserekben	kisöregekben
a depresszió	Kati és Zsolti
csak ülnek	egymásban
a kövön	ülnek
lábfejükben	rázzák
merev	vérüket
nyugatalanság	divatos
karikák	sötétsége
mögül	a semminek
néznek	hallgatnak
sötétén	nem jól
hallgatóznak	hallanak
és fújják	a parazsat
a füstöt	is utálják
egymás	szemét
szemébe	haragos
néha	a tenger
felizgulnak	a hullámtól
egy tökéletes	induló
test	összecsapás
árnyékától	fejük felett
	tüzelnek

MÉHES KÁROLY

NÉHÁNY TESTTÖREDÉK

Feketezöld szobában
 milyen lehet az álma?
 A plafon fénykévéi
 mit szabdalnak szét?
 A sötét befut szemhéj|a
 alá is, mint bőréhez rég a
 másik bőre. Van még
 a pupilla mélyén emlék?
 Vagy csak foszló takaró.,
 és alvó, föl nem ébredő?

(Nyár)

Ciripelő hold hívogat
 néhányan rászánják magukat
 s elindulnak lassan arra
 mert *tényleg van* arca

(Fénykép)

Aki szépen állt, még
 most is mosolyoghat.
 Aki ficergett, sietett,
 mert türelmetlen élő
 volt, annak arca
 elmosódott. A barna
 égen nap és néhány felhő.
 Sehoh a Teremtő.

Hogy van-e vége,
 minek eleje lett.
 Hogy az arc nem
 vész el csak átalakul

Az út kék-poros.
 Ki árokszálon döglök meg,
 természetes halállal akár,
 annak édesmindegy,
 hogy az út amúgy végtelen
 és kék, mint a magasságos
 ég.
 Szája hűlten vigyorog,

arca örökre elfogyó
 holdja.
 * * *

Egy-egy szemcse,
 ahogy beakad, csikordul.
 Az arc félrecsúszik,
 felhősödve elkavarog.
 Aki tekintetével képes
 kilincset lenyomni,
 gondolatával bárhová
 bejuthat.
 Mintha márványlapokból
 lenne kirakva a levegő,
 szálak tekerőznek
 körben, egyre másolódnak.
 Ősz lesz, mint a csuda,
 afféle málló tekintetű,
 halkán roppanó.
 * * *

Búg a feje, mint a galamb.
 Az utolsó hajnalon, mikor
 kiszökik belőle az álom,
 a bűgás száraz, hűvös
 károgásra vált.
 Sejtjeire esik szét a test,
 mikor kiszökik belőle
 az álom, e bonyolult
 élettani csacsckaság.

KELEMEN ZOLTÁN

A VODKAKIRÁLYFI REGGELI ÉNEKE

Szépek leszünk
 Hóharkály tolla szeli hajunkat
 A város kutyái elmenekülnek
 És száraz égbolt feszül majd fejünk fölé
 Meztelenül kéz a kézben a kertben
 Tigrisek és kígyók között
 Királynőm nyakának illatát érzem
 A lány fűnek áldozódunk
 Fehér vadlovaink betonpára alatt vágatnak
 Áradatuk bezúzza a hajnal kapuját

TAMÁS MENYHÉRT

PÁSZTORÉK KARÁCSONYA

Filmnovella Sára Sándor ötlete alapján

1

Karácsony előtti, ünnepre váró, alkonyati csend.

Békésen viseli magát a táj, járhatja szemét Pásztor Istvánná a szekérülés magasából. Szemhordozása meg-megpihen az átmenti fák havas ágain, a kifehéült barázdákon, a zúzmarás jegenyéken, a kifagyott kukoricásban tipegő varjak csapatán.

Az asszony, hogy legyőzze fáradtságát, mind gyakrabban feszít derekán. Ilyenkor egészen fiatalos a tartása, büszke a fejmozgása.

A havas út tömpit a kerekék zörgésén, a lovak járásán, szinte észrevétlen közelít a szekér a Pásztor-tanyához.

A kocsi a négy Pásztor lánnyal s Jancsikával élénkület kezd, Eszter ké-szülődően igazít a kendőjén, a fia, Jancsika, édesanyja ölbeli nyugalmából ébredve nyúl az ostorért.

- Add csak ide, nagymama!

Pásztorné megemeli az ostor.

- Nem a te kezébe való.

- Akkor csordítsd meg te.

- Csak a rost lovaknak jár az ostor.

- Nem is nekik kell.

- Hanem?

- A varnyúknak..

Mária, Eszter húga fagyosan járhatja csontos állát:

- Vétettek-e neked?

- Nekem nem.

- Ha nem, miért haragszol rájuk?

- Csúfak.

- Isten szent madarai.

- Azok is lehetnek csúfak.

Anna kamaszosan fordít Jánoska vállán:

- A csúf is lehet szép.

Jánoska szűkíti a szemén:

- Lehet, de nem a fekete.

Júlia gyermekesen közbenevet:

- Közelről egészen mások.

- Még feketébbek.

- Ne nézz rájuk.

- Hova néztek?

- Az ég.

- Az ég is az övéké.

A lovak megfajhatatlan megszokásból, a tanya előtti keresztútnál megállnak. Pásztorné, ugyancsak megfajhatatlan megszokásból az átmeneti csonkolt pléh Krisztusra függeszti tekintetét, majd leeresztett szempillákkal mormolja:

- Maradj csendben, Jánoska! Azt akarod, hogy az eget is befeketítsék?!

2

Pásztor István fáradt fejtartással figyel az istálló elé kanyarodó szekér érkezését. Mutatóujjával helyére billenti homlokára csúszott kalapját, ahogy nagyobb világosság éri homlokát, szürkés pillogását, árkos arcát, még szembetűnőbb beteges viselése, nehezen, tüdőlövéseselek elfulladásával veszi a levegőt, amikor, mint most is, öröm éri, kurta időre rendre áll a lélegzete, élénkülő mozdulattal fog a kötőfűvek leoldásához.

- Látom, sikerrel jártatok - pillant a feleségére.

- Miből látod? - ereszt a gyepeln Pásztor Istvánná..

- A kedvetekből.

- Karácsonyfát is hoztunk - ugrik le Jánoska a szekérről.

- Igazán?

- Igazán - húzza elő Jánoska a fenyőfát az ülésdeszka alól.

Az öreg kerekedő szemmel nézi a formátlan ágat:

- Láttam már szebbet is...

- Láttál, láttál... Neked semmi sem tetszik?! - csattan fel az asszony.

Pásztor István kiejti kezéből az istrángot:

- De... Tetszik... Arra jó, hogy belakja a karácsonyt.

- S megőrizze békénket.

Távolból ágyúüdejei szertül a levegőégbe.

Az öreg arca a levegőégnek gyűrődik.

- Meg, ha az Isten is úgy akarja... Nem hozza közelébb az égrogyasztó orosz ágyúkat.

3

Pásztor Péter árnyékos léptekkel közelít a tanyához. A ház, az istálló, az ól, a kukoricagöré az éjszaka csöndjébe mélyed.

Egyedül a kutya, Bodri éber, messziről észleli a bakancsos surrogást, csaholó futással; elmaradhatatlan ugrádozóssal fogadja a hazaérkező katonát.

Péter átnyalabolja a kutya nyakát:

- Szervusz szörkiróly.

Bodor halk nyúszörgéssel viszozza a fiú köszöntését.

Péter megkocogtatja az ablakot.

Kisvártatva lámpavilág vetül az ablakra, bizonytalan nyikorgással résznyire nyílik az ajtó.

- Én vagyok, édesanyám - hallik Péter öröms sutogása.

Pásztorné vállán számyasra tárul a kendő:

- Péter, Péter fiam!

- Édesanyám!

- Csakhogy megjöttél... elevenen látlak!

Összeölekeznek.

Az elszabadult öröm fölébreszti a tanyát, Mária előmagaslik a belső szoba homályából, Anna kamaszos sikongással ugrik Péter nyakába, Júlia ágaskodó ágaskodva viszozza a bátyja ölelését, Pásztor István felgöngyöl az ágyból, indulna a fia felé, Péter odasiet:

- Maradjon, édesapám.

Pásztor István harákolva ül vissza:

- Isten hozott.

- Hoz, míg megtart.

Az öreg borostás arca megtelik mosollyal:

- Ha eddig megtartott, a végire mért csapná el a kezedet?

Péter megkönnyebülve veti le posztó katonakabátját:

- A vége még hátra van.

Pásztorné fehér abroszt terít az asztalra:

- Már akinek még hátra van.

- Huszonnégyórás eltávoztást kaptam...

- Mennyit?

- Jól hallta..

Pásztorné szeme összeszűkül:

- Én majd megtoldom.

Péter nyugalmat színlelve ereszkedik a támlás székre.

- Ha rajtam múlna...

Az asszony disznótoros tálat tol a fia elé:

- Úgy csináljuk, hogy rajtat múltjon.

Péter mosollyal szelidíti ellenkezését:

- Nem lehet... Vonulnunk kell tovább...

Pásztorné hangot vált:

- Élőbbjére egyél a disznótorosból, tegnap vágtuk... Aztán kipihened magad, mire megébredsz, olyan kenyeret sütök, amilyent a legünnebb napon se ettél...

Péter falatozásba fog.

Ehültek mohóságával eszik.

Mária, mintha csak erre a csendre várt volna, Péter mellé penderül:

- Pali?

Péter lenyeli a falatot:

- Debrecenbe utazott.

- Huszonnégy óra alatt meg se járja...

Péter arca elkomorult:

- Az apját baj érte.

Mari ijedten kap a szájához:

- Teremtő! Meghalt?

- Vigyázatlanágból összezúzta egy teherautó.

- Jóistenem az egekbe!

Pásztorné megelégedi a közbevetett beszélgetést, Marira mordul:

- Eleget pusmogtál, kezdj a kovászoláshoz!

Mari sértetlenül áll fel:

- A vőlegényem felől tudakolódtam.

Pásztorné legyintő kézmozdulatot tesz:

- A katonavőlegény nem vőlegény!

4

Pásztorné melléhez emeli a frissen sült kenyeret, keresztel jelöli, majd megszegi.

Körbeülük az asztalt.

Nyolc tányér, mind a nyolc mellett hatalmas kenyérszelet páráll.

Közepűt birkagulyás gőzölög.

Erős moraj rázza meg az ablakokat.

- Jóisten az egekbe - sápad bele Mária.

Pásztorné kezében megáll a merítőkanál:

- Az ördögöt ennek a világnak!

Pásztor István az ablakra mereszti a szemét.

- Hűű a szenvedelmét! Közelről szól...

Az asszony ingerületlen tromfolja le:

- Közelről, közelről... Legalább most ne tégy úgy, mintha mindenhez értenél.

Pásztor Istvánt félelemmel kevert izgalom keríti hatalmába, megint

kapkodva veszi a levegőt:

- Egy ilyen lövés egész földhalmot vet az égre.
- Te csak tudod.
- Tudom, mert láttam.

Péter elrúgja maga alól a széket, a ruhafogashoz szökken:
- Nemem kell!

Pásztorné kiejti kezéből a mentőkanalat:

- Hova akarsz menni, fiam?
- Az alakulatomhoz.

- Éppen most?
- Éppen most.

- Apád sorsára akarsz jutni? Nézz rá, mit tett vele a két háború! A Don-kanyar félemberré lőtte!

Péter kutakodó tekintettel pillant végig a ruhafogason.

- Nem érti meg, hogy nem hagyhatom cserben őket...

Pásztorné homloka kövült ráncolat:

- Kiket őket?
- A bajtársaimat.
- És aztán?

- Vonulunk tovább.

Pásztor István rohamszerű köhögéssel köhög vissza a levest, Máriát s rás fojtogatja, Eszter a falvédő felett feketéllő feszületre emeli tekintetét, Pásztorné egyetlen szikrázat:

- Hova tovább?

Péter felkapja a fejét:

- Ahová a többiek... Ahová a parancsnokunk vezényel.

Pásztorné tolulásos arccal kiálta:

- Itt maradsz!

A fiú értetlenül néz az anyjára:

- Nem tehetem... Tudja, hogy nem tehetem... Parancs az parancs...

Pásztorné az iméntinél is nagyobb haragra lobban:

- Kivetkőzől és maradsz! Ez pedig az én parancsom!

Péter aggódalmasan összenéz az apjával:

- Azt akarja, hogy hadbíróság elé állítsanak?

Pásztorné csontosan ingatja mutatóujját:

- Attól ne tarts! Úgy elbújtat, az Isten se lel rád!

Péter elakad a ruha keresésében:

- A ruhám? Hol a katonaruhám?!

Pásztorné lefelé fordítja a mutatóujját:

- A helyen.

- Hol a helyén?

- A rejtekhelyen.

Péter értetlenül néz az anyjára:

- Miféle rejtekhelyről beszél?

Pásztorné szigora fölényes magabiztossággá szelídül:

- Arról, amit még a nyáron ástunk... az ől alá...

Pétemek arra sem jut ideje, hogy végigtöprengje: milyen előrelátás ásatja meg a családdal a rejtekhelyet, újabb ágyúdörgés rázza meg az ablakokat.

A szobára döbbenet feszül.

Mária néhány minutáig lélegzetvisszafojtva hallgatózik, majd telesikoltja a szoba csöndjét:

- Jóistenem az egekkel Az oroszok, egész biztosan az oroszok!

Pásztor István keze a homlokára benuul:

- Úgye megmondtam!

Anna a keresztútra néző ablakhoz rohan:

- Két katonafurma ember jó az úton.

Pásztorné Anna mögé toppan, hátrébb húzza a lányt:

- Eredj az ablaktól!

A szoba riadalma egymásra fut:

- Jézusom, most segíts!

- Légy könyörületes!

- Anya! Édesanya!

Pásztorné terelő karmozdulattal gyűjti össze a lányokat:

- Elég a jajveszékelésből! Vágtassatok az ásásba!

A lányok sorra kilopakodnak az ajtón, Péter elszánt mozdulattal ragadja meg az asszony karját:

- A ruhámat.

Pásztorné felszisszen:

- Siess utánuk, míg nem késő.

Péter farkasszemet néz az anyjával:

- Azt mondtam, a ruhámat!

Pásztorné préses szavakkal sziszegi:

- Lenn van az ásásban.

Péter sarkon fordul:

- Csakhogy megértette!

- Ne bomolj, Péter! Mentsd magad, míg mentheted...

- Azt akarja, hogy az oroszok kezébe kerüljek?!

Pásztorné hangja megenyhül:

- Azt akarom, hogy megmaradj. S nekünk maradj meg! Férfikéz nélkül nem gazdaság a gazdaság!

Kintől kutyaugatás hallik.

Az asszony rést nyit az ajtón, a szűk nyíláson jól kivehető: két fiatal tábori csendőr igyekszik a tanyára. Pásztorné villanásnyi elhatározással tuszkolja Pétert a kamrai kijárat felé:

- Érted jönnek!

Péter visszafigyelne:

- Kik?

- Eredj már!

A két tábori csendőr szorosan egymás nyomában közelíti meg a bejárat ajtót. Az első magas termetű, gyakorta inog a járása, mögötte, a magas test takarásában, alig kivehető termet szaporazza lépteit, kiálló pofacsontja fölött akárha madárszemek ülnének, örökös fejforgása szinte megsokszorozza vizslató tekintetét; olyasfajta szemhordozást, amelyik sose azt figyel, amit néz, azt is látja, ami másnál oldalpillantásba se fér bele.

Pásztorné előzékenyen eléjük siet:

- Milyen példás a járásuk.

Pál szakaszvezető Pásztorné fölé tornyosul:

- Mint amilyenek mi vagyunk.

Tormás Antal se akar kimaradni az elismerésből:

- Példás példások.

Pásztorné inyesen mosolyog:

- Való, hogy uraságodon kettősen látszik.

Mindhárman nevetnek.

A nevetésre Pásztor István is előmerészkedik.

- Isten hozta a csendőr urakat, körmödöz hideg van, kerüljenek beljebb.

Pál szakaszvezető beleegyezőleg bólint:

- Szó, ami szó, jól esne a melegedés... De csak sietősen... mondanám is mindjárt, hogy mi járatban vagyunk.

Az asszony maga elé tessékeli a váratlan látogatókat:

- Mondja csak, mondja.

Bemennek a szobába, Pásztor István helyet kínálja a két tábori csendőr.

Pál szakaszvezető elsőül az asztalt leltározza végig:

- Sok szój eszik itt.

Pásztorné az asztalig hátrál, nekitámaszkodik az asztal peremének.

Tormás Antal vizslatása így csak hét tányért számlál.

- Sok és sokat - neveti az asszony.

Pál szakaszvezető sejtelmes mosollyal viszonozza Pásztorné nevetését.

- Fél birkönyit.

- Az azért túlzás.

- A fiáról az a beszéd járja: egyedül megeszik annyit.

Pásztorné sajnálkozást erőltet az arcára:

- Őlte is a bánat, hogy nem várhatja meg a délebbédet.

- Ezek szerint visszaindult az alakulatához.

Az, asszony, hogy formát adjon a válaszának, kezével is gesztikulál:

- Ó, még hajnalban... Esze érése óta parancstisztelő...

Tormás Antal megosztott szemmel nézi Pásztorné alakítását:

- Kerülővel hosszabb...

Az asszony hasztalan próbálja követni az alacsony csendőr nézelődését.

- Semmit sem hallottak az ágyúzásból?

- Dehogynem... Ezért fogtuk mi is sietősebbre.

Pásztorné, nehogy elhibázza mozdulatát, nem fordul utána. Pál szakaszvezető mintha csak erre várt volna, Pásztorné mögé kerülve biccenti Tormásnak, kezdődhet a kutakodás.

Tormás Antal Pásztorné arcába mosolyog:

- Engedelmelem...

Pásztorné elcsodálkozik:

- Mit akarnak tenni?

A válasz Pál szakaszvezetőtől érkezik:

- Tesszük a dolgunkat.

Az asszony tiltakozólag emeli meg a hangját:

- Mondtam már...

Pál szakaszvezető félbeszakítja:

- Mi is mondtuk!

Pásztorné hátranyúl, a széktámlába kapaszkodik:

- Eszükbe se jut, hogy valami baj érhet?

Tormás Antal kérdően billent a fejére:

- Milyen baj érhetne volna?

- Mondjuk: belebotlott az oroszokba.

Pál szakaszvezető megigazítja derékszíját:

- Akkor esik baja, ha mégse kerül elő.

Pásztor István kiegyenesedik horgadásából:

- Mire a fenyegetés, csendőr urak?

Pál szakaszvezető tornyosan pillant az öregre:

- A hazaáruló férgeknek!

Pásztor István nekibátorodik:

- Nono! Ne olyan hevesen az árulással...

Tormás Antal feszít a puskaszíján:

- Ez nem a te dolgod, öreg!

Pásztorné asztalhoz löki a támasztékul használt széket:

- Már hogyné volna... Megszenvedte ezt a háborút... Egy életre megszenvedte... Maradék tudót hozott haza a Don-kanyarból!!!

Pál szakaszvezető pillantásra sem érdemesíti Pásztor István:

- A fiáról kérdettük, nem az öregről!

Pásztor István visszahuppan a székre:

- Emberek vagytok? Nem látjátok, hogy szökevényekre s leendő halotakra fogyott a sereg?

Pál szakaszvezető eres kiáltással hengerül az öreg dohogására:

- Mindent átkutatni!

A két táborig csendőr valóságban kirobban az ajtón. Pál szakaszvezető a görét, az ől tájkát vizsgálja végig. Tormás Antal a padlásfeljárót veszi célba, majd a kútkáva fölé hajol, nem vet-e árnyékot a víz tükre, a kútláncot is hosszan rázza; szabadon csüng-e a mélybe... Az istállóbejáratnál futnak össze:

- Semmi?
- Semmi.

Pál szakaszvezető leporolja a zubbonyát:

- Pedig itt lapul valahol, az anyja szentit.

Tormás Antal megint megosztott látással forgatja szemeit:

- Nekem is az az érzésem.

Az istállóajtó mögül, cirokhegedűvel a kezében, Jánoska bátortalan-kodik elő:

- Kerestek valamit?

Pál szakaszvezető Jánoskához guggol:

- Honnét tudod, hogy keresünk valamit?

Jánoska a két táborig csendőrré nevet:

- Pókhálós a sapkátok.

Tormás Antal is faggatólag hajol Jancsika fölé:

- Szerinted milyennek kellene lennie, hogy megtaláljuk.

Jánoska hátravetett fejfel kacagja:

- Szarosnak.

Pál szakaszvezető hasonló fejtartással folytatja Jánoska kacagását:

- Azt sem bánom, ha szaros lesz, csak rátaláljak.

Jánoska gondolkodóba esik:

- Megmutassam?

- Mutasd.

- Mit adsz érte?

- Mit kérsz?

Jánoska, gyors egymásutánban a puskára pillog:

- A puskádat.

Pál szakaszvezető úgy tesz, mint aki hajlik az alkura, térde közé ereszteti a puskáját:

- Nem bánom.

Pásztorné rosszat sejtve járhatja körbe tekintetét a tanyán. Hideg fut a lábába, amint a két táborig csendőr közt megpillantja Jánoskát. Kétségbeesetten ordítja:

- Jánoska!

Jánoska keze ijedten hull le a puska tusáról:

- Parancsolj, nagymami.

- Mit csinálsz te ott?

- Puskát szerzek.

Pásztorné felnyög indulatában:

- ide gyere!

Jánoska indulna is, nem is...

- Azt mondtam, gyere ide!

Pál szakaszvezető dühödten áll fel Jancsika mellől:

- Ne rontsa el a játékunkat.

Pásztorné Jancsikához rohan, kézen ragadja:

- Gyere már, az istenedet!

Jánoskának síróra görbül a szája:

- A puska...

- Adok én neked olyan puskát, míg élsz megemlegeted!

Pál szakaszvezető magasról sercint az istállóbejáró kövezetére:

- Eggyel több ok, hogy visszajöjünk...

Pásztorné az ólhoz közelít:

- Előbújhattok... A verem kiállta a próbát.

Péter fogvacogva görnyed elő az ól alól:

- Most ki.

Az asszony szélesen mosolyog:

- Forraltam bort erre az öröme...

Péter morgással követi édesanyját:

- Az öröme s a még nagyobb szűgyenre.

Pásztorné értetlenül kapja fel a fejét:

- Miféle szűgyenről beszélsz?

Péter az udvar köveit rugdossa:

- Hallotta, hogy minek neveztek, nem? Féregnek!

Pásztorné csendesítőleg érinti meg a fia karját:

- Férges mondták.

Péter az alkonyodó égbolton tartja tekintetét:

- Igazat szóltak... Féreg vagyok.

Pásztorné egészen mélyről sóhajtja:

- A világ férges, fiam, nem te...

Péter, mint aki nem akar tovább menni, megveti a lábát:

- Ne kenjük mindent a világra, édesanyám!

Az asszony erőtlen hangon folytatja:

- Ne tégy úgy, fiam, mintha katonának születtek volna... Nem katonának, ide születtek... S a te szíved is idehűz... Láttad volna magadat a reggeli lópuccolás közben... Úgy ölelted a ló nyakát, mintha édesegyesz tevéred volna...

Péter elhallgat, szivárgó szemmel követi az anyját.

Tanya melletti kukoricás.

A fagyott kukoricaszárak tört szuronyként merednek a bíborló felhőzetre. A hóra hordadó fegyverletétel némaságát vágatózó lópata veri fel.

Péter, a tanyavégből, döbbenettel kíséri a hihetetlen látványt.

A szárazakat elsőprő huszórívágta után, könnyű ágyukat vontató, párba állított lovak istrángolják végig a kukoricást.

Hihetetlen, sűrűdik Péter pillantása... Vajon melyik háborúba indultak? Elég volna egyetlen jól fészkelt géppuska s hírmondó se maradna belőlük, mormolja már-már bennűlt szájmozgással.

Tankdübörgés veri fel a hajnali csöndet.

Eszter kirohan az udvarra: mint mindannyiszor, most is a tanyára vezető útra szegezi a tekintetét, de csak kavargó ködöt lát, a fasoron túl, ahol fel-feloszlik a köd, kivehető a tankok vonulása, mindhárom tank mögött gyalogosok araszolnak, haladásuk útvonalát varjúriadalom rajzolja a táj fölé.

A tankdübörgésre Pásztorné és Péter is felriad.

- Ki van ügyelésben - kérdi Pásztorné futás közben.

- Eszter - lihegi Péter.

Fél perc se telik bele, hármában kémlelik a távot.

Péter megkönnyebbülve sóhajt:

- Úgy hallom, elfelé mennek.

Eszter rábólint:

- Jól hallod.

Pásztorné hangja megtelik reménnyel:

- Hál' istennek, elkerült minket a háború.

Péter rosszkedvűen mered maga elé:

- Nehogy farka legyen ennek a háborúnak.

Alig szól! fel a köd, lovasszekér kanyarodik az útelágazásra.

- Oroszok - rezzen fel töprengő figyeléséből Eszter.

Lélekszakadva esik be az ajtón:

- Péter, Péter, iramodj a verembe!

Péter magára kapkodja a ruháját, lábára a bakancsot, s máris indul:

- És te?

- Magaddal törődj!

- Nélkületek? Azt már nem!

Mária, Anna és Júlia a vermes menedéket választja...

A rekviráló katonák meg se várják, hogy a fogat az udvarra forduljon, menet közben ugrálnak le az oldaldeszákáról s szertülnék szét a tanyán.

Eszter Jancsikával másodjára is a belső szobába húzódik, Pásztorné, Péter hiába próbálja tartóztatni, az ólaknak eső katonák közé ront, mire bármit tehetne, a lenyakazott tyúkok, libák halomba hevernek a földön, zsákba gyömöszölik a vérző tetemeket, majd feldobálják a szekér derekába.

Pásztorné iszonyodva nézi a mérszárlást, sírni se marad ereje.

Péter, ugyancsak védőleg, az apja mellé húzódik. Fél perc se telik bele, mindkettőjüket közrefogják, az istálló felé tuszkolják, kézzel-lábbal követelik, hogy cseréljenek lovakot

Pásztorné István fájdalmas lépésekkel engedelmeskedik.

- Értem, értem.

Az egyik, culáknövésű katona szétlendíti a karját:

- Te beszélsz oroszul?

- Beszélék, beszélék, csak már essünk túl rajta.

Culák meglapogatja Pásztorné István vállát, majd visszafordul, kifogja a két lovát. Mielőtt bevezetné gebéit az istállóba, meggondolja magát; s egyikért kéri Pásztorné István lovát.

Pásztorné Istvánt előnti a méreg:

- Hoho, nem ez volt az egyezés!

Culák galléron ragadja Pásztorné István s hanyatt löki.

Péter sem marad tértlen, hátulról átfogja a hatalmas termetű katonát.

A katona hátrakarol, erős karszorítással hónalja alá gyűri a fiú fejét.

A dulakodásra, a hajnali vadászatából hazatérő Bodri is ott terem, fogvicsorogva veti magát a Pétert fojtogató katonára. Culák elereszti a fiú nyakát, egyetlen mozdulattal leperdít melléről a kutyát s géppisztolyával lesorozza.

Elnémul a tanya.

Eközben hárman bor- s pálinkakeresőben forgatják fel a szobákat. A pálinkás demizson nem is kell keresni, csupán egy megkopott mellény takarja. A fonott demizson sűrűn cseréli a szájakat, mígnem egyikük a padlóra ejti. A tatárbauszú még értekap, hallva az üveg törését, a falra rúgja a pálinkát szivárgó fonatot.

A tatárbauszú a rúgás pillanatában fedezi fel Esztert, egy ideig hunyorogással nézi a riadt asszonyt, majd odatántorog, a hajába markol s belöki a kamrába.

Eszter kétségbeesetten kapálózik, a tatárbauszú arcába karmol. A karmolás csak fokozza a katona gerjedelmét kettőzött erővel gyűri maga alá az asszonyt.

Jánoska vinnyogó sírással nyitja rájuk a kamraajtót:

- Ne! Ne! Katona bácsi ne bántsd! Édesanyám!

Abban a minutában kattog fel a Bodri-luggató géppisztolyosorozat...

A rövid kerepelés azonhelyt kijózanítja a dulakodó katonát, ennél józanítóbb a rekvirálást vezető altszertettes tekintete:

- Mit művelsz, te kurafi?!
A tatárbauszú lihegve tápázkodik fel, remegő ujjakkal fésül a hajába, szeme Eszterre tapad.

- izlelgetem ezt a vadmacskát.

Az altszertettes pisztolytáskájára borítja tenyerét:

- Takarodj a szemem elől!

(Folytatjuk)

Megálltunk a nagy éjszakában

PAPP TIBOR (BESZÉLGETŐTÁRS TAR FERENC)

- Az utóbbi időben sokat jársz Tokajba, az író táborba. Úgy tudom, ebben a városban születél.

- Valóban, Tokajban születtem, 1936. április 2-án. Amikor viccelgettünk a családban, akkor szegény anyámat azzal bosszantottam, hogy biztos április 1-jén születtem, csak szégyellte bevallani. 1936-ban apám a vasútnál dolgozott tisztii rangban, sokat mozgott. A család a vasút miatt Csapra költözött, ahol megszületett a húgom. Innen Gyöngyösre költöztünk. Itt kezdtem az első osztályt, a kálváriadomb aljában álló iskolában. Az osztálytársaim között volt Kabdebó Lóránt. Ma ismert irodalomtörténész. A 80-as évek elején New Yorkban találkoztunk újra, ahol visszaemlékezünk a Macskássy László igazgatása alatt egykor működött gyöngyösi első osztályra. (Kabdebó a felsőbb osztályokat Czigány Lóránttal járta együtt.)

A második osztályt már Bánrévén jártam. Innen helyezték át apámat Erdélybe. Dés mellett egy kis vasútállomásnak lett az állomásfőnöke. Nekem a háború utolsó hónapjai a csodálatos helyen eltöltött, gyönyörű nyári időszakot jelentették.

1944. augusztus 23-án a románok átálltak. Hamarosan kaptunk egy telefont, hogy hagyjuk el a lakást, mert maradni életveszélyes. Két-három órán belül vagonban voltunk anyámmal. Apám még ottmaradt, ő később amerikai fogságba esett, ahonnan csak 1946-ban jött vissza. Mi anyám szüleihez, Vállaira mentünk. (Ez a falu a Nagykároly-Mátészalka-Nyírbátor háromszög közepén van.) Ott ért bennünket az orosz bevonulás október 20-án. A faluból 1945. január 5-én 360 embert deportáltak - a családomból 910-en voltak köztük "málenkij robot"-ra vitték őket. A nagybátyám esetében ez négy és fél évig tartott. Kilencven kiló volt amikor elment, negyvenöt, amikor megjött, s még az a szerencse, hogy egyáltalán haza tudott jönni. Sajnos több olyan rokonom is volt, aki nem tért haza. Ez mindjárt indítást adott az új világhoz, hogyan lássa az ember ezeket a dolgokat. Itt jártam iskolába, de negyvenhét évesen beíratott anyám a Debreceni Piarista Gimnáziumba. (Apai ágon a család Debrecen környéki volt.) Egy évig jártam oda, de mert államosították az iskolát, visszamentem Vállajra. Itt fejeztem be az általános iskolát. 1950 őszén kerültem vissza Debrecenbe, a Fazekas Mihály Gyakorló Gimnáziumba, első osztályfőnököm Kéry László volt, aki akkor éppen skót balladákat fordított magyarra. Nem igazán tudtuk, hogy kicsoda ő. Később derült ki, hogy a háború után a Magyarság című lap főszerkesztője volt. Büntetésből küldték Debrecenbe, így lett az osztályfőnökünk. Végtelenül képzett ember volt. Történelmet tanított Kiss Tamás debreceni költő, akit nagyon szerettünk, és emberileg ma is közel áll hozzám.

Harmadikos koromban - 17 éves voltam - kaptam egy levelet az iskolából, hogy ösztöndíjat kaptam a Szovjetunióba. Nem fogadtam el, rettenetesen megijedtem. Arra hivatkoztam, hogy anyám nagybeteg, ő akkor a vállalji orvosnak volt a titkárnője, akitől mindenféle igazolásokat kapott, hogy bármelyik pillanatban meghalhat. Érettségi után hiába jelentkeztem bárhová, semmi esélyem sem volt a sikerre.

Apám az egri lakatosárugyárban dolgozott. '54-ben letett érettségim után itt dolgoztam segéd munkásként. '54 végén volt egy továbbképző tanfolyam azoknak, akiknek legalább öt éves szakmai gyakorlata, vagy akiknek érettségijük volt. Egy dr. Kerekes Károly nevű idősebb úrral együtt bekerültünk ebbe a második csoportba, és a többiekkel együtt elvégeztük ezt a gyors tanfolyamot. Valamikor '55 áprilisában meg is kaptam a szakmunkás leveletemet, tehát én képzett lemezlakatos szakmunkás vagyok! A gyár abban az időben légtechnikai berendezéseket gyártott fonodáknak. Ezek óriási kiterjedésű gépek voltak, beszerelésüket speciális csoport végezte. Sikertelenül oda bekerülnöm. Ettől kezdve inkább Miskolcon éltem, majdnem egy évig. Sokat tartózkodtam Csongrádon és Pesten is, ahol rengeteg üzemnek dolgozott a mi gyárunk.

Papp Tibor (1936)

költő. 1957-ben hagyta el Magyarországot, Párizsban él. A Magyar Műhely című folyóirat alapítója és szerkesztője. 1985-től a nemzetközi Polyphonia fesztivál alelnöke

Fontosabb művei:

Sánta vasárnap (1964), Elégia két személyhez vagy többhöz (1968), Vendégszövegek (1971, 1984), Ikonok (1991), Múzsával vagy múzsa nélkül.

Akkoriban a kiküldetéses munkások nem mehetek magánházhoz, minden gyárnak szállodákkal volt kapcsolata. Budapesten hosszú ideig a Pallasz Szállodában laktam. Persze a hatodik emeleti kétágyas szobában. Itt ért 1956 októberére, méghozzá a Budai Pamutfonóban. Már benne volt a levegőben... tudunk a 16 pontról és a készülő tüntetésről. Amikor mentünk haza busszal - a Rákóczi út és a Körút sarkán szálltam le -, éppen ott jött a tüntetés. Az október 23-i tüntetés, amibe persze azonnal beléptem, és attól kezdve ki se léptem belőle.

- Hogyan került nyugatra?

November 3-án hazamentem Vállaira. November végén vissza Egerbe. Itt előbb Debrecenbe, majd Pestre kaptam kiküldetést. Pesten voltam, amikor az indiai nagykövetség előtt tüntettek a nők, amikor az első ellentüntetés volt. Tetherautókkal, vörös zászlókkal jöttek. Megint hazamentem Vállaira, majd január elején vissza Egerbe. Ott mondta az egyik tisztviselő, hogy az ÁVH keresett engem, mert én Pesten voltam október végén. Szerinte jobb, ha én lelépek. Volt az üzemben egy fiú, aki szintén le akart lépni. Neki volt egy ismerőse, aki már kiment nyugatra. Ez az ismerős írt egy levelet, hogy Nagycenken van egy ember, aki megfelelő fizetésért átvisz a határon. Január 10-én megbeszéljük, hogy másnap indulunk. Ő meggondolta magát, bennem azonban már erős volt az elhatározás. Elindultam. Vettem egy Népszabadságot, amelynek főcíme az volt, hogy Győrben 160 disszident leszállítottak a vonatról Ebből rögtön levontam a következtetést: nem lehet Győr felé menni.

Megérkeztem Pestre, a Keletibe. Tudtam, hogy nagyon sokszor igazoltatnak, így ott aludtam a pályaudvaron. Személyazonosságim szerint én egri illetőségű voltam, átvészeltam az éjszakát. Négy-szer-öt-ször igazoltattak, de azt mondtam, hogy reggel utazom haza Egerbe. Hajnali 4-kor, mikor lejárt a kijárási tilalom, elindultam gyalog Kelenföldre. Az volt az elképzelésem, hogy nem Győr, hanem Szombathely felé megyek. Ruházatom egy lódenkabát volt, alatta egyszerű munkásnadrág és zakó. Semmiféle csomagom nem volt, kivéve az abban az időben "cekkernek" nevezett hálót. (Két nyílása volt: fent és lent, egy spárga fogta össze, amit a vállára vethetett az ember.) Ebben volt egy fél rúd szalámi újszaporiba csomagolva. Így érkeztem meg Kelenföldre, ahol több százan álltak a váróteremben sibaakancsban, bőrkabátban, bundában, két hátizsákkal. Megérkezett a rendőrség, mindenkit igazoltattak. Mire elmentek, ketten-hárman maradtunk a váróteremben. Aztán jött a Szombathely felé induló vonat és leordított róla valaki: disszidensek siessetek, beszéljél! Ezeket azért mondom el, mert pszichológiailag rettenetesen kemény dolgok voltak. Volt olyan, akire úgy hatott, hogy visszafordult. Rám úgy, hogy felszálltam. Ráadásul két jegyet vettem, egyet Székesfehérvárig, egyet Celldömölkig. Ha hamarabb igazoltatnak, a fehérvári jegyet mutatom. Ha később, akkor már "kisnyúl", de hát akkor is van jegyem. Amikor jött a kalauz és felmutattam a jegyet, megkérdezte, hová megyek. Nem tudtam kimondani, annyira meg voltam szeppenve. A vonaton egy idős házaspárral ültem, akik németül beszéltek. Nem messze tőlem egy féllábú fiatalember. Azonnal szóba elegyedtem a házaspárral - valamiképp tudtam németül. Egy szombathelyi tanár úr volt a feleségével. Nem sokat beszélgettünk. Nekem is inkább nyugtatás kellett, hogy szóljak valakihez. Aztán útközben talákoztunk egy vonattal Veszprém táján, disszidenseket hozott vissza. Átkiabáltak, hogy ne menjetek, mert már nem lehet. Én Celldömölkig mentem, aztán leszálltam az ún. "rossz oldalon", tehát nem az állomás felől. Vasutas múltamat kihasználva a nagykabátomat a karomon vittem, és ahogy kiléptem a vonatból, egyenesen a váltóhoz mentem, azt kezdtem el olajozni. Amikor felnéztem, láttam, hogy a vonatot körülállták az ávósok. A túloldalon igazoltattak, az én oldalamon senki sem volt! Én voltam az egyetlen, aki olajozott. A vonat elment, az ávósok sorbaálltak és vonultak. Besétáltam az állomásra és a nagy ijedtségre lehúztam két vagy három féldecit.

Az volt a tervem, hogy Sopron felé vonatozom, de a fejemben az a bizonyos parasztember állt. Mindenképp hozzá szerettem volna eljutni. Celldömölkre Sopron felé a határral majdnem párhuzamosan megy a vonat. Gondoltam, hogy ott nem olyan nagy az ellenőrzés. Este 7 felé felszálltam, ekkor már teljesen sötét volt (január hónap lévén). Három kocsi tele volt munkásokkal. Amikor levettem a lódenkabátomat, én is munkás voltam. A lódenkabátis a legegyszerűbb volt, szóval amit a melósok hordtak. Leültem a munkásokhoz. Aztán felszállt két helyi ávós. Köszöngettek az ismerős Józsi bácsinak, Pista bácsinak, igazoltattak egy-két embert és leszálltak. Hozzám nem jöttek oda. Aztán volt egy "repülőigazoltatás", ami azt jelentette, hogy min-

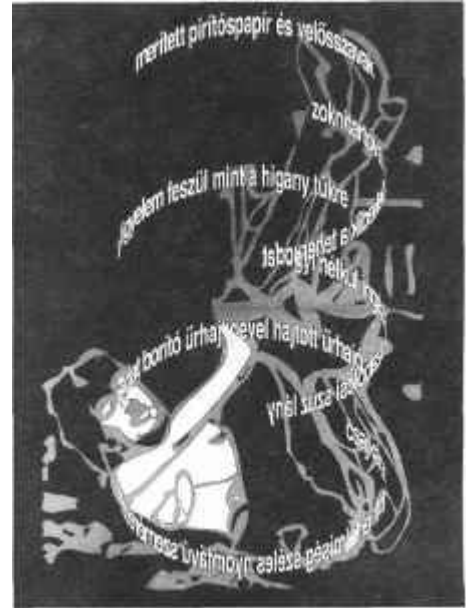
Magyar Műhely találkozózn 1974-ben

Performansz 1983-ban

denkit igazoltattak. Én voltam az egyetlen, akit leszállítottak a vonatról. Az állomáson állt egy villanyoszlop az állomás közepén - kb. a vonat kétharmadánál -, azon volt az egyetlen égő villanykörte. Alatta kérte el a rendőr a személyazonosságimát, és elkezdte olvasni az adataimat. Anyja neve, apja neve, stb. A vége felé jártunk már, amikor a vonat elindult. Éreztem, hogy az utolsó kocsi is elhúzott mellettem. Akkor kikaptam a kezéből a személyazonosságimát és fellődültem a vonatra. Szerencsére addigra a vonat már elég sebesen haladt, így mire lekapta a géppisztolyát és utánunk lőtt, már elég messze voltunk. Nem történt semmi baj. Bent a kocsiban az összes melós ugrott örömeiben. Összeült a kupaktanács, mit is csináljanak velem, ugyanis a következő állomáson bizonyára várni fognak. Jött a nagy ötlet. A két állomás között, a "térköznel" van egy jelzés. Ameddig az előző vonat be nem ért az állomásra, addig a következő a térközön nem mehet túl. Ez nagyon sokszor feltételes megálló is. Megálltunk a nagy éjszakában, két fenyőfa mellett. Mondták, hogy itt le kell szállnom. Le is szálltam. Nagy nehezen kiderült, hogy valaki más is leszállt. Kezdtém követni, mert szerettem volna megkérdezni tőle, hogy merre menjek. De ő, ahogy én közeledtem, úgy gyorsított. Odaszóltam neki, kiderült, hogy egy fiatal lány, úgy 18 év körüli. Elmondtan neki, hogy nyugatra akarok menni, és kértem, hogy segítsen. Elmentem hozzájuk. Egy 5-6 házból álló majorságban lakta. Először ő ment be, előadta az ügyet, aztán kijött az apuka, megnézett, megnézte az igazolványomat és beengedtek. Az öreg mondta, hogy holnap disznóölésre hazajön a fia, aki agronómus 5-6 faluval északabbra. Maradjak ott náluk, jót eszünk, aztán a fiával együtt elindulunk, mivel a fia a határhoz egészen közel dolgozik. Ha vele megyek, akkor nem lesz semmi baj. Ez is történt, megvolt a nagy disznóölés, és január 12-én, hajnali 6 órakor felültünk ugyanarra a vonatra, amivel én jöttem. Mentünk vele 5-6 állomást. Közben igazoltatás volt, de a helyi agronómushoz nem szóltak semmit. Alighogy leszállt, jött megint a repülő ellenőrzés. De ezek nem rendőrök voltak, hanem rendes katonák. A tiszttárs Sárvár közelében elvette az igazolványomat, majd megkérdezte hová megyek. Mondtam, hogy Iváncra, disznóölésre. Visszaadta az igazolványomat, azt mondta, hogy "jó disznóölést és egyebeket kívánok! Viszontlátásra!" Megérkeztem Iváncra, az állomáson itt is volt egy rendőr. Elmentem előtte. Egy 10 év körüli kislány jött oda hozzám. Megkérdezte: A bácsi ugye Ausztriába tetszik menni? Majd összeestem a nagy ijedségben! Azt mondja: Tudom én, tudom én. Ha tetszik adni egy doboz cigarettát, sok mindenben tudok segíteni. Ott a saroknál vannak a rendőrök, azok mindenkit figyelnek, de ha fogom a bácsi kezét, akkor nem lesz semmi baj. Adtam neki egy doboz cigarettát, és átsétált velem a gyerek a falun. Onnan elindultam egyedül Lövő, Sopronkövesd felé. Ott egy útkaparó figyelmeztetett: Maga egyenesen belemegy az orosz tankosok szájába. Ezen az úton cirkálnak, mert aki itt jár, az biztos disszidálni akar, azokat mind elfogják. Ne erre menjen! Levitt a köves útról és a földre lerajzolta az útkaparó botjával, hogy merre kell mennem keresztül kasul a szántóföldeken. Estére eljutok Sopronkövesd elé, ott van egy erdő, abban lakik egy erdész, aki nagyon rendes reakciós ember, ő átsegít. Ha ő nem, akkor Sopronkövesden van egy Tóki Imre nevű ember, az pénzért átsegít.

Úgy reggel 6 óra tájt indultam, este 8 óra felé érkeztem meg az erdőhöz. Megállás nélkül meneteltem. Nem maradt más hátra, mint elmenni Sopronkövesdre, a Toki Imre nevű emberhez, aki átszállítja pénzért az embereket. Sopronkövesd előtt - hogy érzékeltetni tudjam, mi az amikor az ember menekül - megérkezem egy faluba, ami tök sötét. Távolból kirajzolódnak a házak. Előtte volt egy árok, amin úgy kellett átmenni, hogy az ember vár, körülnéz, mert azt is ellenőrzik. 20-30 házat láttam magam előtt, mindegyik kertje arra nézett, amerről én jöttem. Az egyikbe be kellett mennem! Melyikbe menjek? Az első gondom azt volt, hogy kutya ne legyen, mert az leszed. Nézegettem egy darabig, melyik ház öregebb, kopottasabb. Az egyikbe aztán bementem, nem volt kutya, 1:0 a javamra. Bekopogtam. Petróleumlámpa égett, egy bácsi és egy néni ült odabent. A bácsi kijött. Akkor már én is elég kemény voltam. Mondtam, hogy amennyiben elárulnak, elveszem a bicskám és kegyetlen leszek. Szegény bácsi nagyon megijedt. Elkérte rögtön a személyazonosságimát és egy kis beszélgetés után úgy látszott, elfogadta, hogy én nem vagyok provokátor. Bementem, tejjel kínáltak és kenyérrel. Bevittek egy szobába, ahol nem égett a fény. Elmondtam mindent. Ő azt mondta, hogy nem tud átvinni, mert sánta, de elmegy és megkeresi azt a Toki Imrét. Persze, hogy ismeri. Elment, és úgy fél óra múlva visszajött, hogy a Toki Imre nincs itthon. De közben gondolkodott rajta, ők nagyjából ismerik a határ-

A Vendégszövegek 4 című kötetből

A Vendégszövegek 4 című kötetből

menti szokásokat, hogy mikor jönnek-mennek a katonák. Legnehezebb a köves úton átmenni, aztán nekivágni a 2-3 kilométerre lévő határnak. De nincs nagy baj, mert a köves út másik oldalán lakik a sógora, annak van 7 vagy 8 gyereke, azokat áthívja. Amikor mennek haza, eggyel több gyerek lesz, a kutyá se veszi észre. Valóban a köves úton cirkáltak a határőrök. Át is jött a sógora a sok gyerekekkel, s a gyerekekkel együtt én is átmentem a másik oldalra. A két öreg, a sógor és a bácsi levittek a kertek aljába. Elkezdtek magyarázni, hogy ha elindulok, lesz egy tanya, egy grófi erdő, ott jobbra megyek, balra fordulok, és ott a határ... Kérdeztem, hát mennyire van ez az erdő. Hát ők nem tudják. Ha ott megyek, akkor lesz egy makkfa... De hát mennyire? Ok nem tudják. Nagyon meg voltam ijedve. Volt egy tanya is. Kérdeztem, hogy az hány lépésre van? Erre ők: az 872. Akkor az erdő - 1 1 1 3. Attól kezdve mindent szinte centiméter pontossággal így. De ez nekik addig eszükbe se jutott. Ez volt a szerencsém, mert nem tudtam volna megoldani a problémát. Az erdőbe a bekanyarodás után 1200 lépésre van egy makkfa, és ott kell 45 fokos szögben jobbra fordulni, átmászni egy kerítésen, ahol van egy faiskola, aztán kimászni, és onnan 20 méterre van a határ. Bekanyarodtam az erdőbe, alig megyek 20 lépést - minden fa makkfa. Hát hogy fogom én itt megtalálni azt a makkfát? Keményen számoltam a lépéseket, és 1200 lépés táján látok egy fát, ami ötször olyan nagy volt, mint a többi. Akkor esett le a tantusz, hogy magfa, nem pedig makkfa. Átmásztam a kerítésen ... Január volt, esett egy kis hó, amiből megmaradt olyan fél centiméternyi. Az úgy összefagyott, hogy valahányat léptem, az olyan volt, mint egy robbanás, mert mindig eltört az aljnövényzet feletti jégréteg. No, eljutottam a senkiföldjére.. Kitanítottak a kis öregek, hogy ott üljek le 5-6 percig, figyeljek, nézzek közül, és ha látom, hogy nem mozog semmi, akkor guggolva menjek át a másik oldalra. Azon túl ők nem tudnak semmit mondani. Menjek nyugatra! ha véletlenül egy patakot talállok, akkor menjek a folyás irányába. Ez lehetett fél egy körül. Reggel négyig bolyongtam. Biztos vagyok benne, hogy négyszer-ötször visszajöttem Magyarországra. Ott a határvonal olyan, mint az ökörhugyozás. Végül is átjutottam. Bekerültem egy nagy menekültlágerbe.

A Vendégszövegek 4 című kötetből

Az 1984-es könyvhéten dediká

- Hogyan kerülél Belgiumba?

- Tulajdonképpen Franciaországba szerettem volna menni, a bölcsészkarra. A Francia Intézetben, ahol kikérdeztek, azt mondták, hogy szó sem lehet róla. A várószobában, ahol hasonszőrű diákok voltak, valaki azt mondta: Gyerekek, a belgáknál felvesznek televíziósnak! Egyenesen mentem a belga követségre. Ugyanazok ültek ott, mint akik a francia várószobában. Amikor megérkeztünk Belgiumba, kérdezték, hogy ki jelentkezett gyengeáramú villamosmérnöki karra, persze nem állt elő senki. Mondtuk, hogy mi televíziósnak jelentkeztünk - hát ez a televízió, akkor már nem volt mit tenni - felvételizni kellett. 15-ből egyedül én mentem át a felvételin. Bekerültem a műszaki egyetemre. Különösebb gondom nem volt, hamar pótoltam, amit matematikából, fizikából tudni kellett. Liège-ben jártam egyetemre. Egy év múlva már volt az egyetemnek egy ún. fakultások közötti irodalmi köre. Én is eljárógtam, ismertem a velem egyidős ifjú titánokat. Olyannyira, hogy szétrobbantottuk ezt az irodalmi kört és indítottunk egy folyóiratot, aminek "DIALOGUE" volt a neve. Pilinszky első francia közlése ott jelent meg.

- Hogyan kerülél át Párizsba?

- '58-tól kezdve rendszeresen jártam Párizsba. Már az első egyetemi vakáción odautaztam. Az egyetemi városban jogom volt szobát kérni. Kaptam is. Olyan szobákat adtak ki, amik egész évben foglaltak voltak, a diáknak nyárra kellett üresen hagyni. Bementem a szobába, ahol legalább ezer magyar könyv volt - ezt a szobát utalták ki nekem. Babócsay Lajos festőművész szobája volt. Ő Parancs Jánosnak volt a legjobb haverja, és Parancs ugyanabban a házban lakott. Azt sem tudtam, mihez kapjak! Nagyon jó könyvek voltak, Babó igen kultúrált ember volt. Alighogy letettem magamat a szobában, kopogtattak. Ajtót nyitok és magyarul megszólal valaki: Bab hol van? Parancs János volt. Kisült, hogy ő is magyar, én is magyar, összebarátkoztunk. Rajta keresztül ismerkedtem meg Nagy Pállal és a többi Párizsban élő ifjú magyar titánnal. Sokat jártunk irodalmi összejövetelekre. 1961 őszén átmentem Párizsba. Parancs Jánosnál csöveztem. Akkor nagyban elkezdtük egy folyóirat tervezését. A tervezés 1962-re valósággá vált: április 14-én jött ki a nyomdából a MAGYAR MŰHELY első száma, és ezen a napon volt a Magyar Műhely első irodalmi estje.

(A beszélgetés 1995 augusztusában készült a keszthelyi Hotel Abbázia kertjében - Rövidített változat.)

1956 EMLÉKEZETE

NÉPSZAVA

A MAGYAR SZAKSZERVEZETEK KÖZPONTI LAPJA

N. FOLYAMAT, 253. SZÁM - ÁRA 30 FILLER - 1956. október 26., péntek

Senkit sem végeztek ki, senkit sem állítottak statáriális bíróság elé

Az Igazságügyminisztérium közleménye:
Az a hír terjedt el a fővárosban, hogy a fegyveres tisztelődések során, az őrizetbe vették közül többen kivégeztek. Az igazságügyminiszteri alapos vizsgálat megállapította, hogy ezek a híresztelések valótlanok. Az őrizetbe vették közül senkit nem állítottak sem statáriális, sem rendszer bíróság elé, következésképpen senkit nem ítétek el és senkit nem végeztek ki.

Ma délre megalakul a széles, nemzeti egységen alapuló új kormány

A magyar szakszervezetek programja AZONNALI INTÉZKEDÉSEKRE

I. POLITIKAI TERÉN:

1. A harcot beállítással, amnesztiát, hirtétel és a szakszervezetek bevonásával tárgyalást folytatni az ifjúság képviselőivel.
2. Széles alapon nyugvó kormány-átvételhez a szakszervezetek és az ifjúság vezetőinek részvételével, Nagy-Imrével az állam-Övezésben feltárni az ország gazdasági helyzetét.
3. Ideiglenes anyagi támogatást nyújtani a tragikus harcok résztvevőinek és az elesettek családtagjainak.
4. A rend hirtelétől végett a rendszert és a honvédséget munkás és ifjúsági szervezetek nemzeti egységgel megvédeni.
5. Munkáshelyi szervezettel alakítani a szakszervezetek megerősítését és támogatását.
6. Az újonnan alakítandó kormány azonnali kezdjen tárgyalásokat a szakszervezetekkel kivonásra az országból.

II. SZAKSZERVEZETEK TERÉN:

1. Azonnal szervezett formában munkástanácsokat alakítani az üzemi érdekeltség megvédelmére, megalkotására a munkás-igazgatást. Ezért párhuzamosan gyökeresen fel kell építeni a közéleti tervezést és az állami gazdasági irányítás rendszerét.
2. Nemzeti Üzemi Érdekeltségűk!
3. Meg kell akadályozni a gyárak elvételét, feladatközpontúvá alakítani őket a

1. munkástanácsok. A munkástanácsok sürgősen keresztek fel szakszervezetek központját a további teendők megbeszélésére végett.
2. Bérérendezést végrehajtani: a 800 forintig terjedő béreket 10 százalékkal, az 1000 forintig terjedőket 15 százalékkal azonnali hatállyal felfelé. A magas bérfeszítést havi 3500 forintban maximumra.
3. Általánosítást megakadályozni a normákat, kivéve azokat az eseteket, melyekben a dolgozó, illetve a munkástanácsok azok megtartását kívánják.
4. Eltéríteni a 4 százalékos gyermek-teljesítmény adót.
5. Felmérni az alacsony nyugdíjakat, figyelembevéve a munkában eltöltött éveket.
6. Növelni a családi pótlékot olyképpen, hogy alapvetően javítsunk a többgyermekes családok anyagi helyzetét.
7. Nagyrobbantásban kidolgozni az állami, a szövetkezeti és a magánkezelésű vállalatokból folytatott lakásépítkezést. Hatalmas társadalmi mozgalmat szervezni lakások sorozatos építésére.
8. Megvalósítani Nagy Imre ígéretét: az egyenlőség első lépésben tárgyalások útján a munkástanácsok és a szakszervezetek közötti kapcsolatokat megjavítani.

A magyar szakszervezeteknek úgy kell dolgozniuk, mint 1948 előtt. Nevüket -magyar szabad szakszervezetek- re kell változtatni a ezt a szakszervezetek kongresszusán elő kell terjesztetni.

A SZAKSZERVEZETEK ORSZÁGOS TANÁCSA ELNÖKSÉGE

AZ ÍRÓK KÖVETELÉSE: Teljes amnesztia, az ÁVH tegye le a fegyvert!

Magyarországi Írók Nemzeti Követelése:

1. Az ÁVH azonnali felszámolása és a bíróság
2. Teljes amnesztia a harcok alatt és a harcok után

3. A szöveti csapatok vonuljanak vissza állami helyőrségekre!
4. A rend fenntartását a magyar népbiztonsági bizottság
5. Nagy Imre azonnali alakítandó nemzeti egységkormányát!

Álljon az új kormány a nemzeti egységben élve!

6. Minden esetben válasszunk meg a munkástanácsokat!

A MAGYAR ÍRÓK ÉS MŰVEISEK

Kormányprogram less a borsodi munkások követelése

Többet érdekel a munkásoknál, mint a kormány. A kormány programja nem a munkások érdekeit szolgálja, hanem a hatalom megtartását. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.

A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.

A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.

A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.

A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.

A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.

A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.

Professzorok és hallgatók követelése

1. A Nemzeti Bizottság elnöke legyen a professzorok és a hallgatók képviselője.
2. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.
3. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.
4. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.
5. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.
6. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.
7. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.
8. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.
9. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.
10. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.

A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.

A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.

A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja. A kormány programja a munkások érdekeit szembe fordítja.

Olvasd! Add tovább és dolgozz érte!

1956 KESZTHELY A KATONA SZEMÉVEL

1956. októberében az ország sok más vidéki városához hasonlóan Keszthelyen is éreztették hatásukat a budapesti események. A keszthelyi történeket jelentősen befolyásolta a városban működő Mezőgazdasági Akadémia, tanári karával és aktív diákságával. Elsősorban nekik köszönhető, hogy létrejött a helyi Petőfi Kör. Az események alakulásában fontos szerepet játszottak az építőipari ktsz. és a DÉDÁSZ dolgozói is. Jelentős tényező a helyi katonaság, amelynek magatartása nagy hatással volt a keszthelyi események alakulására. A Hadtörténelmi Levéltárban (9. lövész hadosztály, Keszthely, 1956-os gyűjtemény, 3. őrzési egység, 114 137. fólió) található 1957. január 2-án készült írást a helyi katonai vezetők készítették. A forradalom keszthelyi napjainak krónikáját olvashatjuk a megsárgult papírokon. (A dokumentum szerkesztőségünkbe való eljuttatásáért Kapiller Imre zalaegerszegi levéltárosnak tartozunk köszönettel. - A szöveget rövidítve közöljük. A szerk.)

9. lövész hadosztály parancsnokság
KESZTHELY
Tárgy:

9. löv.ho.törzs történetének részletes megírása 56. okt.23-tól, 56.dec.29-ig.

Jelentem, hogy a 9. löv.ho. törzs történetét a hadtörténelem megörökítése céljából 1956. okt.23-tól 1956.dec.29-ig az alábbiak szerint rögzítjük:

1956. október 23-tól november 4-ig

Oktober 24.

A Budapesten kialakult események következtében október 24-én 03.30-kor a hadt.. törzsfőnöke Kemendi ezds.: riadót rendelt el a ho-nak.. Parancsot adott, hogy az egységeket riadóztassuk és a személyi állomány részére lőszert és fegyvereket adják ki és a további parancsig az egységek maradjanak elhelyezési körletükben.

A ho.hdm.ügyeletes tiszt a parancsnak megfelelően riadózta a ho.. törzset és alárendelt alakulatait, amelybe később bekapcsolódott a ho.pk. is miután Budapestről megérkezett. A HU. Limbay József őrgy. a sok telefonátvitel közepette megkezdte az 58.pct.tü.o. riadózásáról, amelyet csak a riadó parancs vételétől 1,5 órán belül riadózta a ho.. TUE. A ho.tö. és alárendelt alakulatai a riadókézséget 05.00-ra végrehajtották.

A riadókézségség végrehajtása után a ho.pk. eligazítást tartott a fegyvernemi főnököknek és osztályvezetőknek, ahol tájékoztatta őket személyes tapasztalatairól, amelyeket 23-án este a magasabb pk-i eligazításon való részvétele alkalmával tapasztalt. 24-én reggel kb. 07.00:08.00-a között a ho.pk-nak jelentés érkezett arról, hogy a ho.törzsnél tartalékban kiképzésen lévő egyetemisták közül 2 fő még az éjszaka folyamán kiszökött a laktanyából és az Akadémia hallgatóit felbujtatta. Mindkét egyetemistát a ho.pk letartóztatta.

A riadó elrendelése után külső és belső őrségeket megerősítettük. 8-9 óra tájban az Akadémiáról jelentés érkezett arról, hogy az Akadémia hallgatói ki akarnak jönni a városba tüntetni, annak ellenére, hogy a kormány 14.00-ig kimenési tilalmat rendelt el. A ho.pk. figyelmeztette; az Akadémia vezetőit, hogy értesítsék meg a hallgatókkal, hogy semmilyen körülmények között ki nem jöhetnek és főleg tüntetést nem rendezhetnek. Az esetleges későbbi eseményekre való felkészülés céljából a 38.löv.e-től a ho.pk. berendelt egy megerősített lövész századot és a 27.hk.rolg.e-től egy hk.. századot. Kb. 9-10 óra között újabb jelentés érkezett az akadémiáról, hogy az igazgató és a tanárok nem bírják lecsitítani a felbujtogatott Akadémia hallgatókat és minden körülmények kö-

zött ki akarnak menni a városba tüntetni. A ho.pk. értékelve a helyzetet arra az elhatározásra jutott, hogy egy megerősített századot kirendel és körülvéve a Mezőgazdasági Akadémiát fegyveres erővel fogja kényszeríteni az Akadémia hallgatóit, hogy az utcára ki ne jöhessenek.

A kirendelt egység parancsnokának Bránát István szds-nak parancsot adott, hogy kiérve figyelmeztessék az Akadémia igazgatóságát, hogy közöljék a hallgatókkal, hogy az utcára nem jöhetnek ki és amennyiben mégis próbálnának kijönni figyelmeztessék őket, ha pedig ennek sem tesznek eleget, úgy fegyverekkel kényszerítsék az épületben való maradást. A kirendelt század három oldalról csoportba, feltűnés nélkül körülzárta a Mezőgazdasági Akadémiát. Az Akadémiát körülzáró alegység megérkezése után az Akadémia hallgatók közül többen kijöttek és beszélni próbáltak a katonákkal, hogy mire fel akadályozzák meg a kilépéseket, s több dezorganizáló szavakat hangoztattak a katonák felé, míg végül is sikerült megértetni velük, hogy a kormány rendelete alapján 14.00-ig az Akadémiát nem hagyhatják el.

14.00-a után az akadémisták kérésére, hogy nem fognak tüntetni csak engedjük ki őket a városba sétálni és lakásukra hazamenni - a ho.pk. úgy döntött, hogy a kintlévő alegységet bevonja. Közben a hdt.pszág-ról olyan utasítás érkezett, hogy a városba vezető fő utakat zárjuk le, amely útelzáró csoportok akadályozzák meg, hogy a városba fegyveres csoportok, vagy bujtogató elemek vidékről be nem juthassanak. A ho.törzs ténykedése, munkája ezen a napon főleg az alárendeltokról való tájékozódás és azok tájékoztatásában merült ki. A ho.pk. az első nap a kialakult helyzetnek megfelelően helyzetmegítélései és intézkedései reálisak voltak. Az előjáró parancsnokságoktól ezen a napon bővebb tájékoztatást és intézkedéseket a riadó parancs kivételével nem kaptunk.

Oktober 25.

Oktober 24-ről 25-re virradó éjjel semmi különös esemény nem történt. A reggeli órákban három akadémista a szovjet csapatok azonnali kivonása, Gerő azonnali leváltása és felelősségre vonása, statárium megszüntetése és más követeléseket tartalmazó táviratot akartak feladni a postán. Az akkori helyzetet értékelve a ho.pk. olyan elhatározásra jutott, hogy ez nem megengedhető és ennek következtében a három akadémistát behozatta a laktanyába és letartóztatta őket. Ennek folyamán az akadémisták lázongása tovább tar-

* A helyesírás és a stílus az eredeti szövegé.

tott, sőt erősödött. Követelték a három akadémista szabadon bocsátását. Az akadémistáknak olyan követeléseik voltak, hogy amennyiben ki nem engedik őket, úgy kijönnek tüntetni a városba. Ebből kifolyólag a ho.pk. számítva a lázongás kitörésével még korábban intézkedett a 38.löv.e. felé, hogy első löv.zj-at és az 58.pct.tü.o. felé egy üteget azonnal indítsanak útba a laktanya megerősítése céljából.

A Mezőgazdasági Akadémián az egyetemisták lázongásának letörésére a ho.pk. olyan elhatározásra jutott, hogy az utak lezárására kiküldött 3 hk-t megerősítve lövész erőkkel - bevon és körülvéve az Akadémiát ezzel próbálja lecsitítani a lázongó egyetemistákat. Ez a körülmény kb. 11.00-kor meg is történt.

A hk.. és a gyalogság megérkezése után az Akadémia egyik ablakában 5 perc múlva megjelent egy plakát azzal a jelszóval, hogy "Magyar Katonák, testvérek, ne lőjtek!" Ez a ténykedés, melyet később az események is bebizonyítottak - olaj volt a tűzre. Ez volt az az eset, amely kiváltotta a keszthelyi MÁVAUT és TEFU felvonulását az Akadémia elé.

Az Akadémiáról jövő jelentéseket értékelve a ho.pk. a hk-kat és a kintlévő lövész erőket az Akadémia elől 13.00-tájbán bevonta.

Ebben az időben a MÁVAUT munkásai traktorokkal és gépkocsikkal különböző jelszavakat kiabálva felvonultak az Akadémia elé, ahol egy lázongó népgyűlés kezdett kialakulni. Követelték, hogy a helyőrség parancsnoka menjen ki az Akadémiára és adjon választ, hogy miért volt erre szükség.

A parancsnoknál lévő fegyvernemi főnökök nem javasolták, hogy a pa-

rancsnok menjen ki, hanem egy bizottságot javasoltak, hogy küldjön ki. A parancsnok a javaslatot elfogadta és így egy 4 tagú bizottság, melynek tagjai voltak: Tátrai Örgy., Szathoffer szds., Nyiri szds., Gáspár fhdgy.. Ez a bizottság próbálta lecsitítani a felháborodott tömeget, amely nem járt eredménnyel, így az ott összegyülekezett tömeg tüntetve levonult a Fő térre s az ottlévő szovjet emlékművet ledöntötték; az épületekről pedig leverték a vörös; csillagokat.

A szovjet emlékmű ledöntése után kivitték a múzeumban elhelyezeti herceg Festetics György (helyesen: gróf Festetics György - a szerk.) bronz szobrát. A szobor ledöntése után, valamint a herceg Festetics (helyesen; gróf Festetics - a szerk.) szobrának felállítását a tömeg szétszórta.

Ezen események után a parancsnok rövid tiszti gyűlésen értékelte a helyzetet, ahol a törzs olyan elhatározásra jutott, hogy a nép követeléseivel nagyjában egyetértünk, azonban fegyvert ki nem adunk és a laktanyába semmiféle fegyver és egyéb követelődő csoportot be nem engedünk.

Október 26.

A reggeli órákban az Akadémia vezetői a három letartóztatott akadémista ügyében felkereste a ho.pk-t és kérte, hogy engedje őket szabadon, továbbá vegyen részt az Akadémia Tanács alakuló ülésén. A ho.pk. értékelve az eseményeket, a három; akadémistát szabadlábra helyezte;

A második kérdésben a jelenlegi fegyvernemi főnökök úgy határoztak, hogy a parancsnok helyett Limbay Örgy., Losonczy Örgy., Kiss szds., Gáspár fhdgy., mint bizottsági tagok fognak résztvenni az alakuló ülésen.

A kiküldött bizottság résztvevett az alakuló ülésen, ahol 23 pontból álló követelést terjesztettek elő, amely követelések nagyobb, részével a bizottság is egyetértett, ezenkívül elismerte az egyetem autonómiáját. Továbbá több kérdést tettek fel a bizottságnak. Többek között, hogy hova áll a honvédség adott esetben; adunk-e fegyvert. A feltejt kérdésekre a bizottság választ nem adott. Az ülésen közben Pestről és vidékről érkezett bizottságok ismertették az ország helyzetét.

Tovább a Forradalmi Tanács az egymásután érkező küldöttségek megjelenéséből kifolyólag nem tudott dolgozni. Ezidő alatt nagyobb számú tömeg gyülekezett, amely fegyvert követelt, s azt hangoztatták, hogy amennyiben nem kapnak fegyvert, úgy 16.00-kor a laktanyát megtámadják fegyver és lőszer-szerzés céljából.

Ekkor a pk.. értékelve a helyzetet arra az elhatározásra jutott, hogy nagyobb mennyiségű lőszer és fegyvert hordjanak fel a parancsnoki épületbe. Támadásra az összegyűlt tömeg részéről nem került sor. Azonban nagyobb

számú tömeg összegyülekezve a laktanya felé vonult kb. 17.00 tájban és a Tiszti Háznál megálltak. Ekkor Limbay Örgy. és Szathoffer szds., valamint a tartalékos kiképzésen bentlévő egyetemistáknak sikerült fenntartani a tömeget.

Eközben a ho.pk. hozzájárult ahhoz, hogy kb. 50-60 főből álló csoport legyenység és tisztok résztvegyenek a polgári lakossággal a tüntetésben. Miután az 50-60 főből álló csoport megérkezett a Tiszti Házhoz, az ott összegyűlt tömeg éljenzve a honvédséggel, velük együtt felvonult a városba. Ennek tudható be, hogy fegyver nélkül kivonult, népdalokat éneklő katona csoport a tömeget lehangozta a laktanya megtámadásától. Ez a fegyelmezett tömeggé átalakult tüntető csoport felvonult a volt szovjet emlékműhöz, ahol elénekelték az utcán a Himnuszt és Limbay Örgy. a honvédség részéről rövid beszédet mondott.

Ezekután a tömeg kezdett szétszórulni, ennek egy része a Pártbizottság épületéből kidobálta a zászlókat és drapériákat elégette. A tüntetés után ho.pk. ki ment a Forradalmi Tanácshoz, ahol kérdéseket tettek fel neki. A feltejt kérdéseire adott válaszában és beszédében a parancsnok elismerte, hogy több dologban helytelenül cselekedett. Itt ezen az ülésen felvetődött a város biztontségének kérdése, ahol közös megállapodásra jutottak, hogy két egyetemistából és egy katonából álló csoportokat fognak szervezni és ezzel biztosítják továbbá a város területén a közbiztontságot és rendet.

Ezeket az eseményeket megelőzve a ho.pk. ugyancsak berendelt a 32. löv.e-től egy löv.zj-at megerősítésképpen. Az esti órákban érkezett a hdt.pk-tól Mikes József vörgey.től egy parancs, melynek értelmében egy lövéses zj-at és 10 hk-t Várpalotára kellett indítani. Így a Lentiből berendelt löv.zj. mire Keszthelyre ért - parancsot kapott, hogy tovább menjen Tapolcára, ahol csatlakozik hozzá a 10 hk.. és vonuljanak el Várpalotára.

Október 27.

A hajnali órákban a ho.pk. épületében megjelent Tikos László akadémiai tanár azzal, hogy az akadémisták fegyvert és ruhát követelnek. A parancsnokság részéről akkor bentlévő Nyiri szds., Szathoffer szds., Bránát szds.. ezt a kérést elutasították és felszólították, hogy az Akadémia tartsa be a 26-án hozott határozatokat, sem fegyvert, sem ruhát ne követeljenek.

27-én a Városi Ideiglenes Forradalmi Tanács a 26-i határozatát megváltoztatva nem 09.00-kor, hanem 07.00-kor ült össze. A Tanácsba delegált Losonczy Örgy-t és Limbay Örgy-t már 06.00-kor felkeltették. 08.00-a felé 25-30 fő akadémista belődült a Tanács helyiségébe. Ekkor Balogh vezető akadémista lezáratta az ajtókat és

Budapest / Tüntetés a Bem szobornál

kijelentette, hogy egyetértve a néppel nem bízik a Forradalmi Tanácsban, mert nagyon lassan dolgozik. Kijelentette, hogy egyes tagok hátráltatják a Tanács munkáját. Továbbá kijelentette, hogy az Akadémiai Tanácsnak lenne pár kérdése, főleg a honvédség részéről résztvevőknek.

Első kérdés Losonczi örgy-hoz szólt: kijelentette, hogy Fejes alez.-ben mint a ho.pk-ában nem bízik, így hajlandó-e Losonczi örgy. átvenni a parancsnokságot. Ezt a kérést Losonczi örgy.. visszautasította, mire fel az illető kijelentette, hogy le van tartóztatva.

A következő kérdések a jelenlegi járási és városi PB. titkárához és a BM járási osztályvezetőjéhez szólt, mivel hogy tőlük sem kaptak megfelelő választ, így őket is letartóztatták.

Közben Limbay örgy.-nak sikerült eljönni a tanácsülésről és tájékoztatta a parancsnokot az ott uralkodó helyzetről. Ezidő tájban egy katonai küldöttség érkezett a Tanácshoz Bíró örgy.. vezetésével. Kérésük az volt, hogy mivel nem látják tisztán, tájékoztassa őket a Forradalmi Tanács. Bíró örgy.. azt a felvilágosítást kapta, hogy Budapesten nem ellenforradalom van, hanem hazafias megmozdulás. A kielégítő válasz következtében Bíró örgy.. és kísérete eltávozott. Ezidő közben egy civil küldöttség, közben Bíró örgy.. is megjelent a ho.pk-nál azzal a követeléssel (a Bizottság egyik tagja egy részeg vasutas és egy 15-16 éves gyerek volt), hogy a ho.pság-ot adja át és a ho.. alkalmazását bizza a Forradalmi Tanács által megválasztott új parancsnokra. Közölték a ho.pk-nak, hogy 12.00-ig adjon választ, hogy átadja-e a parancsnokságot. A ho.pk. ekkor kiküldte a bizottságot és a kialakult helyzetet, követeléseket jelentette előljáró parancsnokának, Mikes József vörgy-nak.. Jelentette, hogy Ő a ho.pk-i teendőket át nem adja, sem abba nem egyezik bele, hogy a hot az ő tudta nélkül bármilyen célra alkalmazzák és a legvégsőig kitart. Ezzel az elhatározással a hdt.. parancsnok egyetértett és közölte, hogy parancsot fog adni a 32. tü.e-nek, hogy két fő osztállyal és hk.e-nek, hogy vissza maradt részével azonnal induljanak útba Keszthelyre. Ezekután a ho.pk. közölte a bizottsággal a fentebb leírt elhatározást.

Ezidőben érkezett a Központi Vezetőség 304/145. sz. távirata. Ebből a táviratból világosan megtudtuk, hogy ami Budapesten folyik az ellenforradalom. Ezt a táviratot azonnal lesokszorosítva ismertettük a személyi állománnyal. A személyi állománnyal elbeszélgetve azt a következtetést vontuk le, hogy egységes és kész mindenféle támadást visszautasítani.

Közben egy tiszti gyűlést hívtunk össze, amely megválasztotta a Forradalmi Tanácsba delegáltakat. Ezen a tiszti gyűlésen megjelent a forradalmi Tanács

egy küldöttsége, aki meggyőződött úgy a tiszti gyűlésen, mint a harcosoknál tartott ülésen, hogy a Tanácsba delegáltak megválasztása demokratikus alapon történt. (Mivel, hogy ez volt a kérésük.) A gyűlésen megválasztották Losonczi örgy-t, Limbay örgy-t, Nagybonyi tömr-t.. A választás eredményét a tartalékos egyetemisták vitték meg a Forradalmi Tanácsnak, amelyre Losonczy örgy-t szabadlábra bocsátották.. Losonczi örgy.. kiszabadulása után kérte a Forradalmi Tanácsot, hogy engedjék szabadlábra a másik három letartóztatottat a párfunkcionáriusokat és a rendőrkapitányt, melyet végre is hajtottak.

A Forradalmi Tanács a végleges választ ezidőben nem tudta megtartani, mivel kb. 100 fő részeg ember ezt megakadályozta. Többek között követelték, hogy nem hisznek és ők személyesen akarnak meggyőződni arról, hogy mi van Pesten. Ezek közül 8 ember Szatnhoffer szds.; vezetésével el is indult Budapestre megbízólevéllel, de csak Székesfehérvárig jutottak el. Majd a Forradalmi Tanács egy/másik helyiségében megtartotta a végleges választást, melynek a Honvédség részéről tagja lett Limbay örgy.. és Nagybonyi tömr.. Losonczi örgy.. távozása után Limbay örgy-t a Forradalmi Tanács arra kényszerítette, hogy Fejes alez-el beszélje meg, hogy mondjon le beosztásáról. Ebben a helyzetben attól lehetett tartani, hogy Limbay örgy-t arra fogják kényszeríteni, hogy az alakulatoknak parancsot adjon az általuk elgondolt alkalmazásra. Ekkor ho.pk. azt a parancsot adta az alárendelt felé, hogy Limbay örgy-től kapott esetleges parancsokat ne hajtsák végre. A tömeg egyetemlegesen a Forradalmi Tanáccsal tiltakozott a ho.pk. Fejes Lajos elz.. személye ellen és követelte, hogy 16.00-ig adjon választ, hogy átadja-e a parancsnokságot. A parancsnok értékelve a helyzetet, ar-

ra az elhatározásra jutott, hogy az összegyülekezett tömeg szétosztatására felkérte a sármelléki repülő egység parancsnokát, hogy 4 géppel szálljon fel és a Fő-utcán lévő tömeget sturcolással kényszerítse szétosztatásra. Kb. 15-16.00-a között 4 lökhajtásos gép meg is jelent Keszthely Főutcája felett és 15-20 perces sturcolásokkal a tömeget szétoszlatta.

Ezidő alatt a ho.pk. parancsot adott a Keszthelytől 5-6 km-re lévő hk.. egység parancsnokának, hogy vonuljon be a ho.pk-i laktanyába.

A Fő utcán összegyülekezett tömeg a 4 repülőgépet, valamint a hk-k bevonulásának láttára részben kezdett szétoszladozni. Ezidő tájban a Városi Forradalmi Tanács elnöke Varga Ferenc felhívta a ho.pk-ot, hogy beszéljen a tömeggel annak szétosztatása érdekében. Ezt a kérést a parancsnok elutasította azzal, hogy nem mi gyűjtöttük össze a tömeget, hanem ők, így oszlassák széjjel őket. Ezek után megszerveztük a Posta és a Városi Tanácsházán elhelyezett hangosbemondó, valamint a magashálózat centrumának birtokbavételét és katonai diktatúrát jelentettünk be városba.

Október 28.

A katonai diktatúrának eredményeképpen, valamint a katonai járőrözés felállításával a városban a rendet ezen a napon sikerült megerősíteni. Ezen a napon a déli órákban a Győri adó bemondta, hogy "Keszthelyen Fejes Lajos alez.. sztálinista csapata a néppel nem tud megegyezni." Más különösebb esemény ezen a napon nem történt.

Október 29.

A Veszprém-megyei Tanácselnök és a veszprémi légvédelmi egység parancsnoka Sánta alez.. beszéltek orlyan irányban a ho.pk-val, hogy őket a keszthelyi Forradalmi Tanács és főképpen Gál Miklós (helyesen: Gaál Károly - a szerk.) keszthelyi múzeumigazgató tájékoztatta - aki a 27-i események

Tüntetés Győrött

után Veszprémbe, majd Pestre menekült - hogy Keszthelyen Fejes Lajos alez. és alakulata helytelen magatartást tanúsít a nép követeléseivel szemben.

Ugyancsak erősebb nyomást gyakorolt ezen a napon a keszthelyi Forradalmi Tanács is, továbbá a reggeli órákban a KTSZ-nél/Vasipari megtartott munkás-gyűlés, amely pontokba foglalta a követeléseit, melyek között szerepelt Fejes Lajos alez. és több városi - és párt-funkcionárius leváltása. Ez a munkás-gyűlés, valamint az előzőleg szétszórt Forradalmi Tanács egyes tagjai határozatképpen egy bizottságot indítottak Budapestre panaszt tenni a helyőrségben uralkodó helyzetről.

Ez nap délután újra megalakult a Városi Forradalmi Tanács, melynek elnöke a Vasipari KTSZ volt könyvelője - Nánási László - lett. (Aki horthysta tiszt volt és sikasztásért egyszer már börtönben ült.) Ennek a személynek elég nagy szerepe volt a Tanács és a nemzetőrség jobbratulódásában. A megalakult Városi Forradalmi Tanács kérésére a stúdiótól a honvédségi őrséget bevontuk.

Ezen a napon újra megjelent az Akadémia küldöttsége és fegyvert követeltek az Akadémia részére. Kérésüket a ho.pk. elutasította azzal, hogy az akadémisták részére a fegyverképzés céljából kiképző tiszteket adott okt.30-ra és nov. 1-re.

10.50 h-kor távmondatot kaptunk Kemendi Béla ezds.hdt.TÖRF-től 327/1 00.sz.alatt, amelyben utasította a ho.pk-t, hogy a járőrözést szervezzék meg a Városi és Községi Tanácsok megerősítése céljából.

1 7.40-kor a pápai ho.. Forradalmi Tanácsa 133/60.sz. táviratát kaptuk,

melyben közölték, hogy ők a nép mellett vannak és a nemzeti kormány utasítása szerint járnak el, együttműködnek a Tanácsokkal, rendbontókkal leszámolnak, több Párt-rendszert követelnek, ne legyen bosszúállás, leszámolnak azokkal az ellenforradalmárokkal, akik meg akarják szüntetni a munkásosztály pártját, viszályt és testvérharcot provokálnak, ellenharcot hirdetnek, stb.

A ho.törzs tisztjeinek nagy része ekkor még nem értett egyet ezekkel a követelésekkel, (pld.: több pártrendszer) Különösebb esemény ezen a napon nem történt.

Október 30.

Ezen a napon kaptuk a H.M. Forradalmi Tanácsának táviratát, melyben közölték, hogy megalakult a Katonai Forradalmi Tanács, több tábornokot elmozdítottak beosztásából, az egész hadsereg támogatja a nép követeléseit, az ÁVH-t le kell fegyverezni, a határőrséget egyesíteni kell a honvédséggel.

A tiszteket ezek a kérdések nagyban foglalkoztatták és elhatározták, hogy megválasszuk a Katonai Forradalmi Tanácsot. Hasonló követeléssel élt a Városi Forradalmi Tanács is és kérték, hogy ők is képviselve legyenek a Katonai Forradalmi Tanács választó ülésén. Ennek következtében vettek részt a választó tisztii ülésen Horváth Sándor Városi Tanács Igazgatási osztályvezető, Persovics, Berkes Akadémia ig.h. és egy akadémista lány. A választó tisztii gyűlést a parancsnok nyitotta meg, ahol nagyjából ismertette az elmúlt napok eseményeit, ezzel kapcsolatban saját ténykedését. Első felszólaló Horváth Sándor volt, aki az akkori helyzetnek megfelelően eléggé reálisan tárta fel a helyzetet és beszédének egyes részeiben megpróbálta a tiszteket a parancsnok ellen hangolni. Felszólalása után választottunk egy elnökséget, aki tovább, vezette a tisztii gyűlést. A tisztii gyűlésen felszólaló tisztek és a jelenlévő polgári személyek felszólalásának következtében a ho.pk. feltette a kérdést, hogy szavazzák meg, hogy ő legyen-e továbbra is a parancsnok, más szóval bíznak-e benne továbbra is a tisztek. Ezt követően Losonczi János őrgy. a ho.TÖRF-e felszólalt és felszólalásával a szavazás ellen foglalt állást, majd több tiszt felszólalása után a tisztek egységesen állást foglaltak a választás ellen és a parancsnok mellett foglaltak egységesen állást. Ezekután a ho.pk. szólt hozzá és kijelentette, hogy a nép mellett fogja vezetni továbbra is a hadosztályt.

A tisztii gyűlés határozata - mivel ezekben a nehéz napokban az elhárítók most sem tartanak velünk együtt - el kell őket távolítani. A parancsnok Limbay őrgy-ot jelölte ki, aki ekkor már rendőrkapitány volt, a törzsfőnök pedig kijelölt maga mellé 5-6 tiszteket, hogy ne

egyedül menjen be az elhárítók körletébe. Limbay őrgy. azzal az utasítással ment az elhárítókhoz, hogy szólítsa fel az elhárítókat, hogy adják le a fegyverüket és személyi igazolványukat, és térjenek haza lakásukra, további parancsig tartózkodjanak lakásukon.

A tisztii gyűlés közepette jelent meg Limbay őrgy. az OLÉP. 378/120. sz. géptáviratával, melyet a tisztii gyűlésen ismertetett. Ebben a távmondásban közölték velünk, hogy az OLÉP. úgy határozott, amennyiben szovjet csapatok Budapestről 12 óra múlva nem kezdik meg a kivonulást, úgy a légierők beavatkoznak. Ezzel a távirattal egyetértett a hdt.. Katonai Forradalmi Tanácsa és a Honvédelmi Miniszter is.

A távmondattal ismertetése után felállt a ho.pk-a és azt mondta: ha ez így van bajtársak, akkor megyünk. A távmondattal a tisztii állomány hangulatát a szovjet csapatok ellen eléggé felhangolta és Fejes alez. fent említett szavait megtapsolta.

Ezekután az Akadémiáról jelenlévő akadémista lány kijelentette, hogy a tisztekben csak akkor bízik, ha azt tettekben látja megvalósulni. A tisztii gyűlés ezután megválasztotta a Katonai Forradalmi Tanácsot, melynek tagjai lettek: Nyíri József szds., Limbay József őrgy., Gáspár József fhdy., Tátrai Gyulu őrgy., Kotta Károly szds., Demény Ferenc fhdy., Losonczi János őrgy., Szanhoffer József szds., Völcssei László törm., Kustán Lajos törm., Gulácsi Péter törm., Kutasi őrv. és Horváth honv.

Még ezen a napon kaptunk a H.M. Forradalmi Tanács 371-/30. sz. távmondattal, amely intézkedett az alakulatnál lévő Tanácsadók legközelebbi szovjet helyőrségbe való szállítására. Ezt megelőzően a nálunk lévő két Tanácsadót már 26-án este a ho.TÖRF. lakására helyzetük le, majd 27-én biztosítottuk Szombathelyre való utazásukat.

A bizottság megállapította, hogy az akkori hangulatnak megfelelően a tisztek felszólalásai és magatartása helyes volt, mivel hogy a tisztek egységesen egyetértettek abban, hogy a szovjet csapatokat vonják ki Budapest területéről.

Október 31.

Ezen a napon a Katonai Forradalmi Tanács távmondatot küldött az alárendelt felé, hogy biztosítsák a fegyelmet és kövessék a kormányt. Előző napon több alakulat parancsnoka utasítást kért arra vonatkozólag, hogy mi legyen az elhárító tisztekkel és az államvédelmi szervekkel. Rác alez. a 32.löv.e. parancsnoka jelentette, hogy elhatározása, hogy a lengyeltóti olajmezőn szolgálatot teljesítő államvédelmi tiszteket leváltja és beviszi a laktanyába, az ottlévő sorkatonák fegyvernemi jelzését lövész jelzéssel váltja fel. Ezzel az elhatározásával egyetértettek az olajme-

Budapest / A pórtház előtt

zák munkásai is.

Gucsi őrgy.. a 38.löv.e. parancsnoka ugyancsak tanácsot kért, hogy mit csináljon az elhárító tisztjével. A ho.. Forradalmi Tanácsa azt a választ adta, hogy saját véleménye szerint is az ott szolgáló teljesítő elhárító tiszt rendes, és az ottani tisztnek különösebb kifogása nincs ellene, úgy maradjon a laktanyában.

Mivel a ho.tö-nél ez a ténykedés már megtörtént, hogy az elhárítóktól a fegyvereket leszedtük, a ho.TÖRF-e jelentette a hdt.pk-nak az esetet.

A hdt.pk. véleménye az volt, hogyha már elküldtük őket, akkor maradjanak a lakásukon, habár maradhattak volna a laktanyában is.

Ezen a napon Kandikó polgári személy részére, vagyis a MÁVAUT dolgozói részére adtunk ki 5000 db géppisztolyt, 2500 db puska löszert, 150 db kézi gránátot és 2 db pisztolyt. Nevezett löszert Bp-re szállította. Löszert a parancsnok engedélyével adta ki a tüzér fegyverzeti főnök.

November 1.

Ez a nap fordulópont volt a keszthelyi helyőrség történetében is. A Katonai Forradalmi Tanács lényegében nem tudta, hogy minek alapján dolgozzon. Ugyanis az előjáró parancsnokságtól azt a felvilágosítást kapták, hogy tanácsadási joga van, parancs az ő tudta nélkül nem mehet ki.

Meggyőződünk arról is, hogy a beszélgetéseket lehallgatják, ezért előjáró parancsnok utasítására a ho.pk. egyetemlegesen a Katonai Forradalmi Tanáccsal úgy intézkedett, hogy minden kapott parancsot kérdezzenek vissza. Ezzel különböző félreértések történtek. Ugyanis egy ízben, amikor a parancsot kapó személy nem a parancsnokot, hanem a Forradalmi Tanács egyik tagját kérte a készülékhez, megkérdezte tőle, hogy előzőleg a parancsnok által kiadott parancsot végrehajtsák-e. Ebből nézeteltérés származott.

Ezen a napon 16-19.00-a között több helyről jelentették a szovjet csapatok manővereit (Dombóvár, Záhony, Siófok). Jelentették, hogy Siófoknál menetelő páncélos erők parancsnoka Keszthely után érdeklődött, Erről a jelentésről tudott a Városi Forradalmi Tanács is, akinek egyes tagjai ebben az időben a pki irodában tartózkodtak.

Azért, hogy ezek előtt azt a látszatot keltsük, hogy ellenállunk a parancsnak, olyan parancsot adott ki, hogy a Marcali tü.e. Balatonkeresztúrra, a pct.tü.e. és a Keszthelyre bevont hk-k egy része a Zala Hídnál foglaljon tüzelőállást és ne engedjék, hogy a szovjet csapatok Keszthelyre bejöhessenek. A parancsnok kiküldte Tátrai Gyula őrgy-t és Gampe László hfdgy-t tolmácsot, valamint biztosítóként Sipos Ferenc hfdgy-t (akik önként jelentkeztek), hogy beszéljenek a szovjet csapatok parancsnokával, hogy kerüljék ki Keszthelyt.

helyt. Közben a rádió bemondta a tüzszünetet.

A Katonai Forradalmi Tanács úgy határozott, hogy nem lövünk a szovjet csapatokra és így Bujdos István hfdgy-t bízta meg azzal, hogy menjen ki a Zala hídra és adja át a parancsnok parancsát az ottlévő hk-e.. parancsnoknak, hogy ne löjjenek a szovjet csapatokra. A hk.e. parancsnok a parancsot teljesítette, azonban megkérte a szovjet csapat parancsnokát, hogy Keszthely megkerülésével menjenek Sármellékre, mivel Keszthelyen a polgári lakosságnak is van fegyvere és nem látjuk biztosítottak, hogy rájuk ne löjjenek. Később Losonczy őrgy.. és Tátrai őrgy., Révész őrgy.. kimentek Sármellékre, ahol tájékoztatták a szovjet csapat parancsnokát Keszthely hangulatáról. Ugyanakkor tájékoztatták a ..szovjet csapat szándékáról, akik akkor azt mondták, hogy a repteret jöttek; biztosítani, mivel hogy családjukat akarják hazaszállítani.

Ekkor a szovjet egység, parancsnoka kérte a kintlévő bizottság tagjait, hogy Keszthelyen tartsak fenn a rendet és hogy őket innen támadás ne fenyege-se. Ezt a fenti tiszték meg: is ígérték.

A keszthelyi lakosság mikor megtudta, hogy a szovjetek nem jönnek Keszthelyre, megnyugodott s így az éjszaka is minden különösebb esemény nélkül telt el.

November 2.

22.30-kor érkezett a 20/100. sz. távmondattal a hdt.TÖRF aláírásával. A távmondattal tartalma: "A Néphadsereg kiállt a nép mellett és legjobb fiait hulltak el, lépünk fel olyan törekvések ellen, ami a magasabb egységünk fegyelmét, egységét veszélyeztetné. Parancsnokot leváltani csak eggyel magasabb Forradalmi Tanácsnak lehet. A pk-ok iránt bizalom legyen, parancsait mindenki hajtsa végre, a kiontott vér lelkesítsen ibennünket.

Ennek alapján határozta el magát a ho.. Katonai Forradalmi Tanácsa, hogy az akkori helyzetben gyenge alapon álló 31.tü.e. és 33.löv.e., pk-ok helyzetét megszilárdítsa. A 33. löv.e.-hez a bizottság nem tudott elmenni a 4-i események következtében.

November 3.

Ezen a napon megjelent a Katonai Forradalmi Tanács előtt Tóth István hfdgy.. a 18.lgv.tü.o.TÖRF-e, aki tájékoztatta a Forradalmi Tanácsot a nagykanizsai helyzetről, egyben aknát kért fausztpatronok készítéséhez. Ezeket a fausztpatronokat a kanizsai Gépgyár készítette volna. Aknát a ho.pk.. nem engedélyezett kiadni, mert a HDS.. csomópont raktárban van robbanóanyag és így akna helyett 30 q robbanóanyagot utalt ki Kovács István hfdgy.. részére, aki Nagykanizsai lgv.tü.o.-hoz szállította, amit Teleki István ezds.tü.o.pk. vett át, s megakadályozta annak továbbszállítását. Ez a robbanóanyag hiányta-

lanul vissza is került. Ezen a napon Nyíri szds.. a Katonai Forradalmi Tanács elnök vezetésével bizottság ment Marcaliba, amelynek célja az volt, hogy Major őrgy-t tü.e.pk-t váltsák le. A bizottság lebeszélte a civil lakosságot erről a szándékáról, a tiszték pedig kiálltak a pk.. mellett. Így a Marcali tü.e.pk.. helyzete megszilárdult.

November 4.

A rádió bemondása, illetve ennek hatására Keszthelyen és az alárendelték-nél rendeltünk el. A hangulat az volt, hogy az egység azért lett riadóztatva, hogy Pestre fog menni. A Katonai Forradalmi Tanács a kora reggeli órákban összeült tanácskozássra - számításba véve, hogy a lakosság a laktanyát megtámadja, amennyiben határozat úgy hangzana, hogy az egység sem megy Budapestre. A Forradalmi Katonai Tanács elhatározása ennek ellenére az volt, hogy a szovjetek ellen nem fog fegyvert.

Két javaslat állt akkor fenn. 1. Kimegyünk az erdőbe és ott várjuk meg a szovjet csapatokat. 2. A laktanyában maradunk. A Forradalmi Tanács az utóbbi mellett foglalt állást. Ezt követően Nyíri szds.. a Forradalmi Tanács elnöke kihirdette a tiszti gyűlésen a Forradalmi Tanács határozatát. Ezután a tiszték kimentek a katonák köze és ismertették velük a Forradalmi Tanács határozatát. Ekkor olyan hangulat tá-

Fegyverbel

Harcok Budapestben

madt a személyi állomány között, hogy a szovjetek hadifogságba viszik akit elfognak, erre az őrszolgálatot teljesítő honvédek őrhelyeiket elhagyták.

A városból az Akadémia hallgatói, MÁVAUT dolgozóinak nagy többsége kiment a Rezi erdőbe azzal az elhatározással, hogy partizán harcot fognak folytatni. A törzsütegnek tartalékos képzésen lévő 80 katonája ultimátumot küldött a ho.pk-nak, hogy amennyiben 20 percen belül nem kapnak engedélyt arra, hogy leszerelnek, úgy önkényesen hazamennek. A tisztek ahelyett, hogy ezt igyekeztek volna megakadályozni (kétes hogy tudták volna vérontás nélkül) maguk is, a katonák is a lakosság uszályába kerültek. A tisztek egy része hazament, másik része pedig a Rezi erdőbe ment. A ho.pság-on kb. 20-25 tiszt és egy-két katonája maradt.

Bedi szds. és Szanthoffer szds. mielőtt elhagyták volna a laktanyát jelentették a pság-on, hogy a katonákat nem tudják visszatartani, hol gyülekeztessek a

katonákat az erdőben. A ho.TÖRF. két helyet jelölt meg a gyülekezésre. Később amikor Zsiros őrgy. és Bránát szds. a ho.pk-tól kapott parancs alapján kimentek értük a Rezi erdő, ahol a katonák és a tisztek nem a megjelölt helyen tartózkodtak, hanem a Rezi-vár környékén voltak. Majd délután 14-15.00-a között Bedi szds. egységétől 15-20 katonára, Szanthoffer szds. vezetésével pedig 10 katonára jött vissza a laktanyába. Ezek a katonák a laktanya* ba visszatérve a tisztek kivételével 1-2 óra múlva eltávoztak, a törzs 25 főből álló tisztjei is úgy tudta, hogy tekintettel arra, hogy az emberek kint vannak/az erdőben arra határozta el magát, hogy szintén kimennek de erre gépkocsi hiány miatt nem került sor. Amikor a civilek látták, hogy a katonák elhagyják a laktanyát, betörték a Nőtlen Tiszti Szállásra, valamint a ruházati és élm.raktárba és fegyverzeti raktárba és sok honvédelmi anyagot, valamint élelmet elvittek. A rablás közben azt hangoztatták, hogy inkább ok vigyék el, mint a szovjetek. Ebben a tisztek is részt vettek, ezt bizonyítja a később megartott házkutatások eredménye is, hogy több tisztnél nagyobb mennyiségű honvédségi anyagot találtak.

Ennek egyik oka az is volt, hogy az anyagfelelősök elhagyták a raktárakat. Voltak olyan tisztek is, mint pld: Rákos szds., Kiss szds., Ugrovics fhdgy. elhagyták a helyőrséget és több nap után tértek vissza. A Katonai Tanács utasította a pk-ok jelenlétében Limbay József őrgy-ot, a nemzetőrség parancsnokát, hogy a Városi Tanács határozata alapján főleg Nánási László Forradalmi Tanácselnök vezetésével 31-én és nov. 1-jén letartóztatott elhárító tiszteket, pártfunkcionáriusokat (kb. 21 főt) biztosítsa, hogy engedjen ki a börtönből Limbay őrgy. a parancsnak csak egy részét hajtotta végre. Az elhárító tiszteket kiengedte. Helyettese Kiss Miklós hdy. (aki még aznap disszidált) felgyűjtotta és összetörte a Rendőrség berendezéseit és iratait, a géptávirót összetörte.

Ezeket követően Limbay József őrgy.tü.TÖRF. és Tóth Gáspár fhdgy. pk.techn.h. a Tanácsadó egyik kocsijával családjukat felpakolva nyugatra disszidáltak.

A többi letartóztatott személyeket későbbi Mátyás József őrgy. a Kieg.Pk. engedte ki. Az esti órákban az itt maradt katonákból és tisztekből megszervertük az őrséget és a laktanya udvarán lévő anyagot összeszedtük.

Következtetés:

A hadseregen belül a vezetés szétesésének okát abban látjuk, hogy a vezető parancsnokoknak alárendelt egységparancsnokai és beosztottjaiban nem volt bizalom, a pártvezetés szétesésével vezető beosztásban lévő kommunisták nem bízták a kommunistákban. A túlzott központi vezetés nem en-

gedte kifizetni az egyéni felelősséget és így a nehéz pillanatokban alárendelt egységparancsnokok mindig felülről várták a parancsokat, melyet ebben az időben minden parancsnok elfelejtett adni többé-kevésbé.

Továbbképzéseken mindig a támadást és a védelmet gyúrták, bekerítésben való ténykedést, vagy egy olyan hadműveleti kérdésről, amelyben a csapatok elszigetelve vannak az alárendelt egységparancsnokok saját magukra, a környező helyzet ismeretére voltak utalva - nem tanítottuk. Olyan kérdésekkel mint belső karhatalom, rendfenntartás megkövetelne, nem tanítottuk sem a Tiszteket, sem a harcosokat.

A tisztek, ts-ek anyagi helyzete nem volt reális, különösen a kisebb beosztásúaké. Sokszor mert egy tiszt malacot tartott, ráfogták, hogy kulák hajlamai vannak.

A hadseregben való nevelés csődöt mondott, az okát abban látjuk - nemcsak a katonáknál, hanem a tiszteknél is - hogy a munkás származású tisztek látták, hogy az üzemekben kevés a fizetés, a parasztszármazású tisztek pedig nem értékelték egyet az erőszakos TSZCS-be való beszervezéssel

A tisztek el voltak szakítva a társadalmi élettől. Vezető beosztásban lévő egy-két tisztet kívül a többi tisztnek nem volt alkalma a Tiszti Klubon kívül más összejövetelen résztvenni, így 23-át követően azt sem tudtuk, hogy kivel állunk szemben.

Nov.4-i szétesés - hogy a kormány és ekkori felsőbb vezetők is a szovjet hadsereg ellen hangolták, a HDS. tagjai és 4-én arról beszéltünk, hogy a fegyvert letesszük, szinte egy nem létező hadiállapot megszüntetésének tűnt fel, ami miatt a katonák a szállingózó rém hírek (hadifogságba, Szibériába kerülnek) mindezt a tények is mutatják, hogy a szovjet csapat ellen harcolni nem akartak, mert a hegyekbe partizánok mentek el, széjjel mentek és igyekeztek előbb családjukhoz hazamenni.

A pártfunkcionáriusok és politikai munkások egyoldalú nevelése és tájékoztatása következtében nem ismerték fel a 23-a után bekövetkezett események lényegét, a felső tájékoztatás hiányában magukra voltak hagyatva és ennek következtében határozatlan volt és nem tudott hatni a párttagságra és annál kevésbé a tömegekre.

Keszthely, 1957. január 2-án.

Tátrai Gyula őrgy.sk. ho.pk.pol.h.
Zsiros Balázs őrgy.sk.ho.TÜF.
Losonczy János őrgy.sk.ho.TÖRF.
Bránát István szds.sk.ROV.
dr. Gyüszü Miklós szds.sk.ho.vez.o.
Sziki Gyula szds.sk.HIF.h.

Gimnazisták tüntetése Nagykanizsán • Foto: Kerecsényi Edit

A szovjet emlékmű ledöntése • Foto: Kerecsényi Edit

"AZ IDŐ NEM ÓRA SZERINT JÁRT"

Vallomások '56-ról

Szerkesztőségünk 1996. március 1-jén két kérdést intézett több magyar értelmiségéhez, íróhoz, képzőművészhez, muzsikushoz, közéleti személyiséghez: **Milyen hatással volt Önre az 1956-os győztes forradalom és vérbe fojtott szabadságharc? Került-e a nemzet "lélekben közelebb" 1956-hoz?**

Íme a válaszok:

Az 1956-os forradalom a szabadságharc nemelméleti kivételnek az a Tündére, aki a partitók és a Magyarjaj felhete éveiben az igazság névtáblájánál, újra megismerttet bennünket. Megértését, és aztán – mint a kinek tisztaságát meg jönnék övünk kell – kényszerből jó időre ottint.

Én ma is emek az érintésnek rejtőzködő műszejében élek. Csodálom ama perc időtlen megtelést és a mulhatatlan ölelés ami meg hódra van. Az erő az a nyelvi amit hódra megöt.

Mert tudom, hogy él a a kedve, a tudom, mi hirt hozott. S most már eme parizsi megzabolhatatlanságban látom a általa megértetre velem, hogy titokban él meg, s hogy elmi fog – egy új Magyarorszáj.

Károly György.

Kedves Barátom,

felbolygató a körkörös mindkét tetele. Külön megliszlelő, hogy rám is gondoltál. Úgy érzem, az idő, a feledés rétegei omlottak rá forradalmunk máig parázsló emlékére. Aki jelen volt, részt vett, s átélte 56 októberét, a novemberét és a rákövetkező évtizedeket, annak életkora, vagy megfoghatatlan hite miatt ma már nehezebben a tolla, aki pedig napjainkban tanul vagy tájékozódik egy emberöltő múltán, az jórészt tanácstalan. A korszakváltás kivívott igazsága a nemzeti ünnep, nekem mégis kevesnek tűnik az iskolai és egyéb közösségi megemlékezések montázsa. Mindennapjaink egy része lehetne, kellene legyen 56, mint iránytű, amit a mai felhők borulataiban is követni tudunk. Féltő, nem becsüljük meg vérrel, szenvedéssel és hallgatással kiküzdött értékeinket, a hagyományt és függetlenséget, lassan épülő pilléreit a demokráciának, önkormányzati elvnek. Hogyan is kerülhet ez a nemzet testben-lélekben közelebb a 48 örökségét feltámasztó és folytató 56-hoz? Apácza, aki földim volt, az iskolák fölöttébb szükséges voltát mandaná, fejtegetné válaszul. Én sem tudok jobb tanácsot.

Engedd meg, hogy messzire vezető, ám mégis a történészeknek, politikusoknak és önéletrajzoknak való elemzés helyett egy verset ajánljak - és súlyos kérdéseidért közfoglással üdvözlöllek

*Bisztray Ádám
költő*

BISZTRAY ÁDÁM

EGY ELŐKERÜLT FÉNYKÉP

/1956-1996/

Véletlenül angyalok fogtak tenyerükbe,
nem hagytak a semmibe zuhanni,
de fölszállani sem.

Im, a vékony hála!

Sereglenem is szabad volt velük,
nemzetiszín szalagon bicskával osztozni,
célgömb nem látott engem,
elfödte arcomat kormos zászlónk.

Magam is ott vagyok, voltam
a ködben gomolygó fényképen,
révülten, ifjan, s fegyvertelen,
de az akkor-esti holtak
földobott teste eltakart.

Könnyű lábam segített a föltépett köveken,
futtomban már egyedül voltam,
szemből tankok hernyóztak a hintázó hídon.

A két kérdés közül csak az első inspiráló erejű.

1981 októberében az '56-os forradalom 25. évfordulójával kapcsolatban bécsi lakásomban felkeresett az osztrák Die Presse szerkesztője, s akkor én többek között ezeket mondtam: "Mély megalégedéssel és büszkeséggel gondolok '56-ra, bár közvetlenül nem vettem részt benne. Meggyőződésem, nélküle '68 sincs, s a jelenlegi lengyel események is részint az ő sugallatára történnek." A történelem egymásra rímelő verssoraira utaltam akkor, s ma is vallom, hogy 1848-1956 előremutató csillaga, úgy '56 is jövőnk bízató fényforrása marad.

A másik kérdés már nem ilyen személyes természetű, s időbelisége homályos. Kiből áll, állt az a nemzet, amelynek közeledő vagy távolodó viszonyulását mérlegelni kellene. Azokból-e, akik bizonyos távolságból legendásított történelmi keretbe helyezett múltra tekintenek vissza? Akár így, akár úgy, a nemzet túlságosan általános alany ahhoz, hogy szét-szálazatlanul összegezzük a reminiscenciáit.

A két kérdésnek van azonban egy bennem visszacsengő hangulati eleme is. Egy német gondolkozó egyszer így fogalmazott: A haza ott van, ahol még senkise járt. Ha ez igaz, akkor én most ennek a tőlem határokkal el nem választható ismeretlenségében bolyongok otthonosan és reménykedően.

költő

*

Az ötvenhatos magyar forradalom és szabadságharc életem legnagyobb történelmi élménye volt. Egyetemi hallgató voltam akkoriban a Budapesti Bölcsészkaron. Nem igen érdekelt a politika, nem túl jó származással és a piarista gimnáziummal a hátam mögött nehezen kerültem be az egyetemre, a szakmai tárgyokban igyekeztem kitűnni, sokat olvastam, külszeminariumokra jártam: irodalomtörténetből és nyelvészetből. Az október 23-i tüntetés híre, aztán maga a felvonulás úgy ért, akár egy jótékony szellemi és erkölcsi villámcsapás: bevilágította előttem a történelmet, és megvilágította azt az érzést, amelyet egy nemzethez tartozás jelent.

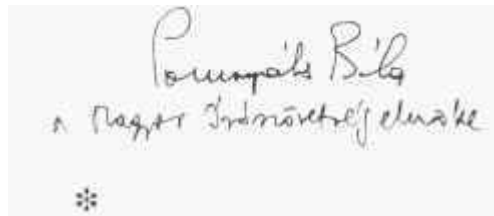
A továbbiak már magántörténelmem epizódjai: részvétel az Egyetemi Forradalmi Diákszövetség körüli munkában, majd a Mefesz tevékenységében, később letartóztatás, Gyorskocsi utcai vizsgálati börtön, tőköli internálótábor, rendőri felügyelet, állástalanság és így tovább. 1956 élményét a forradalom leverése és az én személyes küszködéseim sem tudták elhomályosítani. 1956-ból bennem mindig a nagy közös öröm, az összefogás, a szabadságvágy: az ünnep érzése maradt meg, és ez erősödött fel 1989-ben, kivált Nagy Imre és társainak július 16-i méltó gyászszertartása után.

Annak idején, legalábbis a nyugati világban, sokan úgy beszéltek 1956-ról, mint egy időleges katonai vereség történelmi és erkölcsi diadaláról. Molnár Miklósnak, az Irodalmi Újság egykori szerkesztőjének, később emigrációban a genfi egyetem tanárának 1968-ban Párizsban ezzel a sokatmondó címmel jelent meg könyve: Victoire d'une défaite (Egy vereség diadala). 1989-90-ben valóban úgy tetszett, hogy a magyar forradalom és szabadságharc eszméi és törekvései történelmi győzelmet arat-

tak, és a hazai közélet további alakulását 1956 fényes csillaga fogja bevilágítani.

Nem így történt. A nyolcvankilences nemzeti gyászszertartás nagy katarziszt nem követte 1956 szellemi, erkölcsi és politikai örökségének érvényesülése és teljes diadala. Az egymással marakodó politikai pártok és ötvenhatos szervezetek a nemzeti egység 1956 őszén tapasztalt hatalmas megnyilvánulása után még azt a társadalmi szolidaritást is aláásták, amelyet a nyolcvanas évek végén beköszöntő rövidreszabott reformkor létrehozott. Az egyéni és csoportérdekek kíméletlen és cinikus érvényesítése elsöpörte 1956 erkölcsi hagyatékát, és a fiatalabb nemzedékek közéleti közönye még ezt a várakozást is megtörte, amely szerint majd az érkező generációk fogják igazán felismerni a magyar forradalom igazságait és megvalósítani testamentumát.

Most, hét esztendővel a történelmi gyászünnepség, az erkölcsi és politikai elégtételadás után ismét el kell gondolkodni azon, vajon mit lehet tenni a magyar forradalom igazi szellemiségének helyreállításáért, azért, hogy 1956 emléke ismét tiszta fényben álljon az utókor előtt, mint akkor, ott, a Hősök terén és a 301-es parcellában, 1989. június 16-ának megrendítő és sorsfordító óráiban. A történelmi igazságtétel ugyanis nem ért véget, 1956 igazságáért mindig újra meg kell küzdeni, és ennek az új küzdelemnek, úgy tetszik, lassan ismét elérkezik az ideje.

PÉK PÁL • OKTÓBERI NAPLÓ*

Kezdetben volt a föld, az ég,
 repkény mögött a tárt utak,
 forrás, megbolydult sárarany
 lombok alatt a vonalak
 szabdalta lomha dombkaréj,
 körül a rétek árvize,
 a béklyózatlan zöld özön,
 a "neki csak", a meztelen
 vadon aztán, a holt-üres
 szobákba csüngő árva ág
 neszében csak a hóesés
 pászmái és az odaát,
 a félig-értett kéz-ütem,
 a pálcaként tört mozdulat,
 mi visszahull az éj-sötét
 vizekre majd, és megtagad,
 /1987/

*A versbetétek a Holtág című kötetből valók

1956. október 23.

Elaludtunk. Öcsém a Lecuona-Cugat közvetítést hallgatta a Luxemburgon, aztán én a Sosztakovics tizediket, az öreg pedig /nagyapám/ ki-be járt, boldogabb égtájra küldve az egész "bagázst". /Ez a szava a bandánkra, amikor látja, hogy tanulás helyett a kisszobában kártyázunk, naphosszat. Arra persze meg se rezzenek, hogy Pepe1/ Spinozából olvas, amiből egy mukkot se értünk, de végtelenül elegáns dolognak tűnik, csináljuk hát: verjük a blattot és Spinozát olvasunk.(Baromi banda vagyunk, az szentség.)

Na, szóval elaludtunk. Ugrok a rádióhoz, bekapcsolom, semmi. A szokott maszlag sehol. Negyed nyolc, már rég a Szabad Nép fejtágítójának kéne menni, most pedig Beethoven és Erkel. És mintha ajtókat csapkodnának. Mi az isten lehet ez? Mondom is Zolának /az öcsémnek/, de csak annyit fog fel, hogy elmúlt negyed, és neki Rimaynál matekdolit kell írni, hogyan ér a gimibe? Rohanás. Én ráérek, mert testnevelés van először, és Rátkai apó minket, atlétákat, a csütörtöki verseny miatt pihentet, akár be se menjünk. Nem is megyek. De ez a csattogó?! Lőnek, vagy mi? Nem is bírom sokáig, összeszedem a kémia asznapra esedékes lapjait /könyvet már egy éve nem viszünk, kitépkedjük a lapokat, elég az, abból már lehet sügni/, bevágom a válltászába a törít meg a matekot, és futás.

A fiúk ott vannak, de valami nem stimmel. A padok félretolva, a kályha körül kuporog mind /mondom is, hogy "eszementek, kint verőfény, ti meg itt szorongtok?"/, de Viola Laci rám néz "Pesten forradalom van, lőnek!" Atyám! - kattanak. - Az nem ajtócsapkodás volt. Most aztán mi lesz?

Jön Harkány/ /, halljuk, hogy bekövetkezett, amit vártunk /Vártunk? Fenét! Reméltük, éreztük, mint kutya az esőt/. Egyszerre megvilágosodik mindaz, amit az Irodalmi Újság Kucsera-cikkeiből felfogtunk, meg a SZER Gallicuszától hallottunk. "Gyertek, megyünk az udvarra!" - indul el Harkány.. - "Gögös Feri bácsi beszélni akar"

Megyünk, de ahogy ezt írom, alig emlékszem valamire. Arra, hogy Feri bácsi nyugalomra int, hogy a diákságot nem érinti a dolog /ezt nem értem; miért nem?/, s délben haza mehetünk, és ne vegyünk részt semmiben. Azt tudom, hogy valamit ettem, aztán Violával. Mohácsi Ferivel, a kollégisták zömével két óra tájban már a Szabadság téren ácsorogtunk, a Vár út felől pedig jöttek a gépgyáriak; egyszerre hatalmas tömeg támadt, s mi átugrálva a járdaszegély lánckorlátját, mentünk velük a postához, a tisztiklubhoz, és ordítottuk, hogy "Ki az oroszokkal!" Azt viszont el nem feledek, hogy - éppen a tisztiklub előtt - együtt skandált velünk S. Gy. egykori általános iskolai tanítónk, akiről utolsó emlékem az, hogy Sztálin-falat készített velünk, és ragyogva nézi a kész "művet". Most ordított. Jópofa a világ, nem?

És milyen az ember? Stefi néni / verseket adott fordítani, Puskind meg Bunyint, s én neki is veselkedtem, mert máig büszke vagyok az önképzőkörben tavaly felolvasott Lermontovomra /a Falu volt, és isten bizony, jó volt/, de alig egy órája az egészet félre dobtam: "A francba! Ez is csak ruszki! Nem fordítok semmit."

És micsoda meleg volt! Októberi nyár. Kiskabátban grasszáltunk, nagyanyám jóslatával: "Úgy jártok, mint apátok, azt is a tüdeje vitte el" -, de ki törődött akkor azzal, ami jön, elég volt megemészteni, ami van. A SZER elfúló hangon tudósított, a Kossuth amnesziáról beszélt, a fegyverek leadásáról, de a füle botját se billentette senki.

Anyám, persze, halálra izgulta magát, de megérkezett végre az öcsém. Tíz is elmúlt, mikor faképpel közölte, hogy egész délután huszonegyeztek, s őt az egész hidegen hagyja. Erre aztán nem tudtam mit mondani.

1956. október 24.

A reggel eltelt valahogy. Fél tizenegy körül a gimi elindult a határőr laktanyához. Végig a Csengey úton hömpölygött a tömeg, át a sorompókon, a temető mellett, a város szélére. Ott a határőrség épülete. /Undorító, szürke kockaház, mindig futva mentünk el mellette, ha a Potyli-malomnál akartunk fürdeni.. Nem tudjuk, mi van a drótkerítés mögött, de ÁVÓ-sok őrzik, jobb iszkolni./ A nép nekiered, megtorpanik, tovább araszol. Vicceket sütünk el /főleg a velünk csoszogó általános iskolások rovására; s tényleg, ki volt az a vadbarom, aki ide vezényelte őket?/, de csönd van, csak a feszültség nő. Rohadtul félek. Jön hátra a szöveg, hogy a lapostetőn golyószóró lapul. Ott is volt. Állunk, bambulunk. Aztán kijönnek a kopaszok, mi meg barátkozunk. Nem lő senki, mehetünk haza.

A félsz azért egész nap bennem reked. De minél jobban remeg a gyomrom, annál bátrabban mutatok. Azért is részt veszek mindenben. Ott ácsorgok Majczen Mari V mellett, a Szózatot mondja, tiszta libabőr leszek tőle, úgy, mint amikor együtt játszottunk Illyés Dózsá-jában, és

1Perény Endre a televízió később rendezője, 2 Harkány László osztályfőnök, 3 Gögös Ferenc az Irányi Dániel Gimnázium igazgatója, 4 Dr. Bittera Zoltánné orosztanárunk, 5 Majczen Mária, később Jászai díjas színésznő; mára halott

ő a III. felvonásban a monológot sivitotta, zokogta, jajongta/, megcsináljuk a Forradalmi Diák tanácsot /titkár leszek/, s aztán az este, azt volt csak kemény.

Fáklyákat szereztünk, körbefogtuk az ÁVÓ székházát a mozinál, és követeltük, hogy nyissák ki a pincebörtönt /bár, ha belegondolok, közülünk aztán nem volt egy se, aki tudta volna, hogy ott börtön van/, helyette azonban csak az erkély franciaablaka nyílt meg, és kijött egy vakarcs, valamit kiáltott, bement /Baba néni mondta is, hogy "fiúk, ez készül valamire, menjetek haza"/, újra kijött, előkapta a stukkert, és már lőtt is. Valahova el, a Fő út felé. Egyszer, kétszer. Nyilván, ijesztésnek szánta. Na, spuriztunk istenesen! Aztán a sarkon, az édeségbolttal szemben, ott feküdt a Skerlák szabó felesége. Halott volt. Az a barom, célzás nélkül eltalálta.

S akkor, ahogy néztem az asszonyt, kiállt belőlem a görcs. Nem féltém többé. Konok lettem és eltökélt. Megmutatjuk nekik!

1956. október 27.

Igencsak fenséges volt, amit tegnapelőtt írtam. Mintha a kis Karakas / mondta volna az asztal szélét markolva: "Feszesebben! Gerinccel születtetek." Ilyeneket mondott. Meg ilyet: "Tedd a helyedre magad!" De a legjobb az volt, hogy "édes fiam, te ilyen hülyén születted, vagy különórákra jársz?" És mindehhez vastagon kötött kék nyakkendőt, habfehér köpenyt meg aranykeretes szemüveget viselt. A kis Karakas! Ahogy reggel ott állt a zuhogó esőben, rendezte a sorokat, s közben látszott, hogy a zabszem nem megy a seggébe. Akkorra már hiányzott belőle minden, ami tanárrá avatta.

Tegnap amúgy nagy üvöltözés volt a családi tűzfészekben, hogy "nem mentek sehova, ezek úgyis visszajönnek", de én csak azt láttam, hogy a szomszéd családostól nyomakodik a Pobedába, és uccu, ki jugóba. Pucoltak az elvtársak, hogy jobban se kellett.

Végszóra aztán csöngettek. Ott állt a Dezső Laci, és két katonaköpenyt ölelt a melléhez. "Holnap ezt vegyétek fel, most adják" - mondta, de látta, hogy az öreg szemüvege vésszesen villog, anyám is ki-be rohangál, úgyhogy már kinn is volt. Mikor a köpenyt fölcipeltem a padlásra /azt hazudtam, hogy a szeméttárolóba viszem/, megnyugodtak.

Reggel, mikor anya elment az üzembe, s az öreg - szokása szerint - a fürdőszoba ablakából nézte az esőt, a köpenyt előrángatva lódultunk a suliba. Kiképzést terveztek, fegyverismertést, mit tudom én, mit. Na, akkor ázott velünk a Karakas.

Atyavilág, hogy milyen kevesen voltunk! Százan alig. De azért kimasíroztuk a lőtérre. Karabély, davaj gitár, kinek mi jutott. Oda is pörköltünk istenesen - a semmibe. Hogy én mit találhattam el, az abból is látszik, hogy a moziban már a tizedik sortól sem tudtam elolvasni az operafilmek szövegét, pedig imádtam az olasz operát. A karabély süketített, a géppisztoly felé hordott /hullott a tetőről a törek a nyakamba/, s ezért - így utólag - értem már Orbán századost /, hogy üvöltözött a hátunk mögött: "Támasszon a jobb lábával! Nagyobb terpeszt! Nem a cirkuszban van!" Ilyeneket. Köcski Laci mondta is, hogy ebből elég, pucoljunk. Így lett. Orbán el, mi nemkülönben.

De mi legyen a köpenyekkel? Már a Teleki utcában is füttyögtek utánunk, a Fő utcán pedig egyenesen röhögtek: "Kis hülye! Hova viszed a seggedet?" Szóval, ahogy kattant a lakás ajtaja, szinte letéptem magamról azt a göncöt. Angyalosi elvtárs pedig, miután nagyanyám sírt egy sort előtte, eltüntette.

Ennyi az én vitézi történetem. Bőrig áztam, kiröhögtek, boldogabb nem is lehettem volna.

1956. november 2.

Piszok hideg volt egész nap, de ragyogott a Nap, és kék volt az ég, mint egy Puskin-versben. Tódult a tömeg a temetőbe, némán. Olyan csöndet még nem éreztem, mint a kishídon, ahogy nyomakodtunk a kapu felé. Nem voltak komorak az emberek, inkább befelé figyeltek, s valami tétova levertség ült az arcokon.

Apám öt éve halott, mégsem rá gondoltam akkor, valójában senkire és semmire. Ami öt napja történt, az idők kódébe foszlott. Szomorú voltam, fáradt. Sodródtam a tömeggel, s bár tudtam, hogy a temető sarkában ott az apám sírja, hogy oda tart az anyám, az öcsém, az egész szent család, én tők egyedül állok majd előtte, mert nem látom az arcát, pedig mindig tisztán láttam /megy a Szemere utcán föl, kezében két vödör, a négy ruszki meg ott üvölt körülötte, és akkor visszanez, mosolyog, de holsápadt, istenem, de sápadt, s én, hatéves kölyök, úgy fogom a szememmel, mintha segíthetnék/, de már nem látom, nem látom... Órák óta mentem a tömeggel, és éreztem, hogy vége. Temethetsz, világ! Ahogy az egyetlen tanár, akit szerettem, mondta: "elborító a sírt új havával az ég." Megyek az apámhoz újra, de tudom, hogy csak a hó, a fagy baltája igaz, meg a sír, amihez zarándoklunk együtt.

¹Nyári Rudolfné, följajzatanrunk, ² Karakas Gábor, kémiatanárunk, ³Kanizsa 1956-os városparancsnoka

Verem volt,
 hol futva futtunk,
 holdas arcok, dög-kutak,
 csonka mezők, elorozott
 tiszta teste,
 partokat
 megemésztő kupec-idő,
 sehol-haza,
 hókarám,
 fiúk, ahogy szökdösnek még
 át az éjek városán,
 Világ csöndje,
 háromölnyi
 mocsok, amit beragyog
 aknazáron túl a Távolság esélye,
 a Nagy Titok
 /1988/

Az ismert kórházi zajoktól különbözött minden belső és külső hang. A Rókus kórház Rákóczi út felé néző ablakai orgonabillentyűk egymásutánjában megnyíltak. Odatódultak a némileg járóképes hálóingések kitekinteni.

Lenn az út megtelt véget nem érő sorok örömeivel. Jöttek, egyre jöttek a rádióhoz irányultak. Lobogók lombjával, szívből szakadt dalok szállatától felragyogott a levegő is.

A beteg testek gyengeségét, jaját megáldotta az embersokaság. Szárnyas menetelés-sel. Ölekezett a személyes a közössel.

(Bennem ó almáriumom fiókja kinyílt. Rügysző gallyak, aranylós ágak csipkéztek a völgyben épült házak udvarát, a dombtetőn magasodó iskolát, templomot, temetőt.

Fekete csizmás, posztóruhás férfiak, legények álltak sorfalat. Előttük asszonyok, pillés menyecskék, pántlikás nagylányok csokra. Ünneplő selyem, bársony. Lefelé fordított díszes tulipánok. Iskoláscsoport sorjázott a dobogó előtt. A fiúk sötétben, a lányok fehér ruhában, zöld köténykével. Madarasra, virágosra hímezett piros mellénykéken ragyogtak a gyöngyök, fiittek. Szegény vagy jobb módú egy karéjban. Úgy, ahogyan egy föld adta mindnyájuk kenyerét. Dolgos életük gyümölcsei; gyerekeik, szenvedés, öröm, megholt őseik mind jelen voltak. Gyulaj. Március 15. Piros-fehér-zöld zászlóink alatt a tavaszi szél ritka szép virágokat nyitott: Szabadságot, Himnuszt, Szózatot. Fiókunk gazdag kincstára könnytől gyöngyös, örömtől szírványos, bánattól koszorús.)

Pezsgett a lég a Rákóczi úton. Szünet nélküli mozgás. Falvak küldték teherautóval az élelmet a Városnak. (Édesapám így látogatott meg a kórház felé kanyarodó járművel.)

Az idő nem óra szerint járt. Mérhetetlenné tágult korongján jelek, fekete foltok tünedeztek fel. Morajló, pattogó, döngő fegyveres zajtörte szét az emberhangokat, harc kezdődött, vérrel. Egy fiatal lány megsérül a rádiónál. Ő volt első sebesültünk. Kórtermünk falát a térről átlótték. Éjjel a műtő kapott találatot. Betegek vánszorogtak a folyosókon, szenes ping-céig le-fel. A Rákóczi úton a házak falát, árkádjait szaggatják csontvázzá a szüntelen dübörgő tankok. Estére kelve gyászoló gyertyák fénye jelent meg a romfalak között. Bezárt ablakon át, becsukott szemmel is láttuk.

Édesapámat évekig "ünnepek" táján Dombóvárra vitték "örizni a békét" tőle és a megjelölt emberektől. Édesanyám járt batyuval a kerítéshez. Testvérem a szegedi CSILLAGOT kapta megnevezhetetlen időre. Sokmindent tettek velünk.

A hátyavékony bőrű lélekhez közelebb kerülni 56-nak sem adatott könnyebb út, mint volt minden tiszta, mély eszmének a nemzet életében. (Az almáriumok titkai rejtőzködők.) Az Igaz Szót, Tettet, Művészetet, az Élet Valós Képének Megmutatását minden időkből félrevezető hamisság, álca, hatalom nyomja, nyomorítja. Az igaz történelmet a megérintettek hordozzák. Ehhez az egész élet kell. Így gondolom én.

Borsosgyi Arany
 bepródulása

1

Tízéves voltam akkor. És segítettem az állomáson a felnőtteknek a vasúti sínek felszedésében, a "ruszki" tankok elleni torlasz megépítésében. Hangulata feledhetetlen, az ott megélt, harsányságában is intim együtt cselekvés, közös akarás emlékét, a vágyódást iránta a mai napig magamban hordozom. Az volt a mérce, s az ma is. Az önként vállalt, elementáris valahová tartozás mércéje. És mindannak a megtörténése, amit a hittanórán hallottunk hitről, szeretetről, közösségről. Ott a felszedett utcakövek, keresztbefordított vagonok, borostás férfiak között az ige testet öltött.

Aztán fenyegető sötétség ereszkedett a világra. Félelemszaga volt a napoknak. A szomszédok nem adták fel családunk férfi tagjait, pedig azok összecsomagolva vártak a legrosszabbra. Relémvéste a történelem, hogy sose felejtsem el: nem minden ember hűtlen, nem mindenki lesz áruló. Ez a kipróbált bizodalom segít élni azóta is.

2

A nemzet egésze nem került "lélekben közelebb", csak maroknyi rendíthetetlen csoportok. A nemzet ugyanis felejt, e tájon különösen. Így akar túlélni. Volt politikaiak mesélik: bent úgy érezték, teljesen magukra maradtak. Egyáltalán nem bősökként jöttek ki a börtönből, a kintiek úgy kezelték őket, mintha bűnözők lettek volna. Emiatt nagyon sokan megkeseredtek, hiába való áldozatnak tartották az ügyért vállalat és elviselt szenvedést. Inkább érezték magukat baleknek, mint erkölcsi győztesnek, és ez kétségbeesítő.

Az ötvenhatosok egymás közti rivalizálása, egymás lejáratása, meghazudtolása, leleplezése, gyöngeségeinek hangsúlyozása, azaz deheroizálása fölmérhetetlen károkat okozott, és okoz ma is. Megosztja a nemzetet, elbizonytalanítja, morálisan és önérzetét tekintve is gyöngíti, végül is megkérdőjelezi a forradalom valódi jelentőségét.

Többek közt a fentiek következménye, ötvenhatot kisajátíthatják, manipulálhatják az exkommunisták, összemoshatják a tényeket, vagy éppen eltagadhatják, polgárháborúnak tüntethetik föl a szabadságharcot, ami vérlázító csúsztatás. Mindennek betetőzése, hogy a jelenlegi miniszterelnök, aki anno dacumál esküt tett a forradalom vérbefojtására, leverésében részt vett, végül is ötvenhat legitimálásának köszönheti a bársonyszéket. Ehhez nem kell kommentár. Az önfeledt marakodás és manipuláció a jövőt kezdi ki, mi több, kérdőjelezi meg. Az újonnan érkező nemzedékek nem értik és érzik a fejük fölött folyó huzakodásból egyértelműen és átütően, hogy 1956 jelentőségét tekintve, túl a magyar történelmen, világtörténelmi pillanat volt. Ott és akkor megint Európa élvonalában voltunk. És ez a múlt idő itt és most fájdalmasan pontos.

Döbrentei Kornél
költő

BEROPPANT HEGEDŰK

Közelebb hozzád, 56?

Soós Margit sorait 1991. október huszonkettedike égette belém. A Hortobágyon találkoztam Soós Margittal, egy tanácskozáson. A tanácskozás szünetében adta a kezembe versét. Cím: Októberi ősz. Alcím: Apám halálának 33. évfordulóján. "A földmérő ölfád még meg van Apám!/de nincsen kopjafád./ Jó idő van és szabadság./Szánthatnál, vethetnél/ - de hová lettél?/ Október volt. Ötvennyolc./Megöszült dús hajad. Hegedűd beroppant./Ma sem hiszem el, hogy magad tetted..." A második versszak: "Anyám! Tied az elismerési/Itt maradtál hat gyermekeddel.../Emelt fővel viselled sorsod,/abban a reményben, hogy nyugdíjad/egykor eléri a - létminimumot."

Soós Margit a Hortobágyi Állami Gazdaság nyugdíjas könyvelője. Négy leány anyja, nyolc unoka nagyanyja. 1958. október 22-én látta utoljára az édesapját, kit néhány nap múlva idegenek találtak meg Debrecen külvárosában, egy útszéli villanypóznán himbálózva. Keze összekötve a tarkója alatt, nyakán kötél. A hivatalos értesítés így szólt: "Öngyilkosság". Tarkón összekötött kézzel? Igen, úgy! Nyomozás lezárva, tessék hazamenni!

Soós Margit édesapja 56-ban földet osztott. Újra osztotta a téesz-földeket. 58 őszén, ötvenkét esztendősen egyetlen éjszaka megöszült. Aztán eltűnt Balmazújvárosból.. Senki sem látta. Azaz mégis látták, mert esztendők múlva jelentkezett egy tanú: éjszaka a vasútállomáson két egyenruhás fogta közre a földosztót.

Soós Margit verssorait mormolom. Szavak sodródnak felém: Ezerkilencszázötvennyolc. Kéz a tarkó alatt. Nyomozás lezárva. Szavak kavarnak: Elévülés. Út Európába. Létminimum. Kötél a nyakon.

Soós Margit édesapját Magyarország elfelejtette. Volt, ahogy volt.

Közelebb hozzád, 56?

Hegedűnk beroppant.

Kérelhetetlen ötvöződik az emberi sorsokban - mintegy színes gúzsba fonódva - a szerencse meg az átok. Nem filozófiai tétel ez, melyet most bizonyítani akarok; egyszerűen így, tapasztalatok alapján vallom.

1955-ben érettségiztem Sepsiszentgyörgyön (Erdélyben), 17 éves koromban. Sikeres felvétellel (4-essel) sem jutottam be az egyetemre. Irány a munka (önfenntartás) mezeje! 1956 szeptemberétől kollégiumi felügyelő lettem egykori - tavalyi iskolámban. Októberben vágott halántékon bennünket a magyarországi ("ellen-") forradalom híre. Rádióközeiben éltünk éjjel-nappal. A tanárok remegve figyelték és ügyelték az ifjúságot. Anyám Uzonból figyelt engem is. Akkor ősszel szerelt le Bandi bátyánk (első a 9 testvér között), és anyánk naponta százszor adott hálát Istennek, hogy "ebben a háborús időben" már nem katona.

Aztán érkeztek a hírek a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem tanárainak, diákságának gyötrelmeiről. Anyám ismét hálát adott Istennek, hogy akkor nem voltam egyetemista.

A felügyelői állás arra is jó volt, hogy fölkészültem és be is jutottam az egyetemre. A forradalom utórezgéseit már a saját bőrömmön éreztem ott, Kolozsváron. Szörnyű volt átélni, ahogy szétütöttek örült kommunista pribékek köztünk, a párt parancsára. A félelem tenyészetén éltünk. Anyám szerint: edződünk.

És jöttek a hírek, hogy egykori iskolám tanárait is szétlőtték a szótlan, békés diktatúra nevében, tanárokat, tanulókat zártak be. Utóbbiak egyike, Jancsó Árpád rabtársa volt Páskándi Géza írónak a börtönben.

... Mikor mit nevezhetek szerencsének? hogy hol voltam és hol nem voltam ekkor meg ekkor? Talán anyám tudja ott, valahol fön, a választ.

Egyenlőség
balta

Huszonötéves voltam. Gyárban dolgoztam: nemigen volt másra lehetőségem. Persze, akkor már író akartam lenni, de a rendszer ideológiájától távol tartottam magam, hát nem is reméltem írásaim megjelenését. Október 23-án asztalos üzemünk külső munkákon dolgozó emberei azzal a hírrel érkeztek vissza a városból, hogy tüntet az ifjúság. Tömegek vannak az utcákon! Öt óra után a Nagyvárad térről a körútra értem, ott csatlakoztam a sokasághoz. Olyan volt az egész, mint egy nagy álom! A jelszavak, a negyvennyolcas dalok, a kilyuggatott zászlók! És a parlament előtti, tengernyi ember! Mentünk, álltunk egymás mellett vadidegenek, de mintha testvérek lettünk volna! Mindenki ugyanazért lelkesedett: a szabadságért! A megszállók távozását, a demokratikus Magyarország megszületését áhítva és követelve... Nincs hely leírni itt, amit már megírtam regényben is arról a napról, arról az estéről és éjszakáról. A boldogság pillanata volt. A forradalom! Így éreztem akkor mindjárt, a Rádiónál, a parlament előtti téren. Amikor hajnalban hazakeveredtem, azzal állítottam be Pest környéki házukba: kitört a forradalom!...

A remény napjai voltak. Hogy talán lehet emberhez méltón élni. Tisztességben. Szabadon.

Aztán az a hajnal! A tankok dübörgése a Kerepesi út felől. Még sötét volt, ébren maradtunk, virrasztottunk, pedig nem tudtuk, hogy már kelepcebé csalták a forradalom vezetőit. De éreztük a bajt, hallottuk a vészjeleket. És megindultak a szabadságot letipró seregek...

Emlékszem, rettegés fogott el. Hogy mindennek vége! Ezek - mondtam -, százezerszámra jönnek, jönnek és jönnek bosszúállón, és el fognak tiporni mindent. Mindent és mindenkit. Hallgattam a hajnali sötétben a vasállatok dübörgését, és azt mondtam: megsemmisítik Magyarországot! Megtorolják a hősi felkelést, a forradalmat. Vérbe fojtják a szabadságát akaró népet. Az egész népet, az egész országot. Itt kő kövön nem marad...

Ezt gondoltam huszonötévesen, keserűen: ezt hittem a beözönlőkről, ahogy negyvenötben is, azon a tavaszon, amikor a dunántúli faluban dobolt a kisbíró, s közvetítette a szovjet parancsnokság utasítását, hogy a község minden lakója gyülekezzen a főtéren. - Miért? - kérdeztük egymástól. S volt, aki tudta: mert visznek mindenkit Szibériába. Elhittük. Vettük a motyónkat, és indultunk a gyülekező helyre. Félreértés volt, mert csak közmunkásokat toboroztak, de elhittük mégis a Szibériába hurcolás hírért, mert nem is volt olyan lehetetlen...

Ötvenhat november negyedikén ez jutott eszembe.

S ha a bosszú nem is tette a föld színével egyenlővé az országot, ha nem is mészároltak le mindenkit, azért a tragédia máig kiheverhetetlen.

Azokban a nagyszerű napokban a nemzet - kivéve a hatalom embereit - egybeforrt.

Erről egyik regényalakom így beszél: "Ezek a mi történelmünkben csak pillanatok. Nem maradnak meg, nem maradhatnak meg, mert elveszik tőlünk, vagy mert mi magunk elrontjuk... De kell a népnek, a nemzetnek az ilyen pillanat, hogy becsülhesse magát. A forradalmat elronthatják, belebukhatunk, megbecsteleníthetik, de a pillanat mámora sohasem vész el!..."

Lehetőség: háj
ind

SZENT VILÁGPILLANAT

Az a szent történelmi nemzetperc, világpillanat, a gonosz birodalma ellen győztes magyar forradalom, majd a levert szabadságharc, még nem került méltó helyére történelmi köztudatunkban. Különösen ma látszik és érződik erőteljesen, amikor az ország tankok alattvalója helyett bankok szolgája, s néha úgy érezzük, hogy ágyas cselédje lett. Itt is le kell írnom azt a két sort, amit volt szerencsém a Heti Újság - a későbbi Heti Nemzeti Újság - indulásakor a Gellért Szállóban tartott sajtótájékoztatón elmondani:

Kimentek a tankok -
Bejöttek a bankok!

Mi tudjuk, hogy a tankokkal 15 éves suhancok is elbántak, de a bankok ropogós dollár-láncfalpai alatt legfőljebb vonaglanak az országok. Az emlékezéshez ma már ez a valóság is hozzátartozik.

Mint 19 éves résztvevő, lelkesedő, fegyvert fogó, majd börtönbe kerülő és internált - éppen az 1956. október 24-én megjelent, Velünk vagy ellenünk c. vers miatt - ma is csak gyönyörű elragadtatást érzek, ha az 1956-os őszi rendkívüli napjaira gondolok. Akkor tisztán és egyszerre "mozdult" a magyar. Fénylő emlék, ahogy a pécsi főiskola előtt gyülekezve, ugrottunk a zászlóhoz és egy lánnyal együtt kezdtük vágni-tépni a "szovjet" címet. Mintha országos jelszót adtak volna ki erre, pedig ilyesmi nem történt; az első egyöntetű magyar mozdulat ez volt. Az idegen jelképet egyetlen pillanatig sem fogadta el tisztességes honpolgár, mert érezte, hogy múltunkból, nemzeti méltóságunktól megfosztó, szolganépnek való, lobogót gyalázó jelkép volt. De aztán a helyére a mi arcunk került, a tomboló örömünk, ahogy átnéztünk a zászlón, a szabadság érzésének ujjongása. Akkor még nem gondoltuk, hogy a roppant szovjet birodalmon is olyan nagy lyukat-léket vágott a magyar forradalom, hogy a lomha óriás azt sosem heveri ki. Már utána többé sohasem lehet ugyanaz, ami azelőtt volt. S a leckét egy kis ország szent suhancai adták föl, azt a "lyukat" nem lehetett eltüntetni. Ott ragyogott-sötétlett emléke-jelképe a birodalom népeinek lelkében. Ott világított titokolt reményeikben. Már volt példa arra, hogy megszálló hadsereg, a nagy vörös hadsereg megverten hagyott el "szocialista" fővárost! Sőt, arra is volt példa, nem is egy, hogy örmények, grúzok, oroszok átálltak, akárcsak 1849-ben! Ha nem is sokan, de velünk harcoltak. Hősi halált is haltak a mi oldalunkon többen. Nem szólva azokról az ezrekről, akiket hazájukban, a nagy Szovjetunióban zártak büntető táborokban, mert megbízhatatlanná váltak Magyarországon.

Az óriás megrendítő ütést kapott, ami meglepte az egész nyugati társadalmat. Hiszen véglegesnek gondolták ezt a "világfelállást"! Felállt, bosszút állt, itthoni zsoldosokat, janicsárokat véve maga mellé, de azt az ütést, 1956 szép magyar őszének suhancaitól, nem heverte ki. A dicsőséges magyar ősz - világősz! -, szent suhancok ősze, világtörténelmi fordulatot indított el, s kényszerített ki életével, vérével. Sok-sok Gérecz Attila, Mansfeld Péter, magyar "Gavroche" vette félvállról a halálos veszedelmet, s hatásukra más irányt vett a történelem sodrása. A világban ezt sokan föl is ismerték. Miként Szabó István mesélte el észtországi emlékeit - azokat a napokat ott töltötte, a zalai, csereszegtomaji származású kitűnő novellista -, elmondta, hogy az októberi napokban sok iskolatáblára azt írták föl az észti diákok (talán a tanárok közül is többen), hogy "Éljen Magyarország!" Valósággal őrizni kellett a táblákat azokban a hetekben-hónapokban. Vagy gondoljunk Albert Camus halhatatlan soraira: "A legázolt, bilincsbe vert Magyarország többet tett a szabadságért, mint bármelyik nép a világon az elmúlt húsz esztendőben... A magára maradt Európában csak úgy maradhattunk hívek Magyarországhoz, ha soha és sehol el nem áruljuk, amiért a magyar harcosok életüket adták, és soha, sehol - még közvetve sem igazoljuk a gyilkosokat." így legyen! S mindezt azért említem, mert nem szólunk róla elégszer.

A kérdésre válaszolva; nem került a nemzet "lélekben közelebb" 1956-hoz! Azt is mondhatnánk, hogy nem került közelebb a nemzet önnön lelkéhez!

LACKNER LÁSZLÓ • A SKORPIÓ JEGYÉBEN (Részlet a regényből)

Váratlanul Nándi bácsi állt meg előttünk.

- Na végre, csakhogy megvagy! - csapott le rám, és vibrált a szeme, nagyon lelkesnek látszott. - Tudod a Talpra magyart?
- A Nemzeti dalt? - kérdeztem vissza helyesbítve, de már tudtam, hogy butaság volt.
- I-igen.. Na, tudod? - ismételte meg a kérdést.
- Tudom!
- Helyes. Ma délelőtt el kell szavalnod.

*

A főtéren áll egy első világháborús, repedezett, mohalepte emlékmű, oda vonult ki az iskolánk teljes létszámmal. Már sokan várakoztak ott, aztán még lelkes csoportok érkeztek.

Engem a szobor hátsó lépcsőjére küldtek.
- Várj itt! - mondták. - Majd szólnak! - A jobb kezemben szorongattam az irodalmi szöveggyűjteményt, és félhangosan mondogattam Petőfi lelkesítő sorait.
Valaki felkiáltott.
- Jönnék! Jön a forradalmi bizottság!

A kultúrház felől egy kisebb csoport közeledett felénk, lehetek vagy tizenöten. Közülük néhányan felsiettek a lépcsőn és a szobor alatt tanakodni kezdtek. Egyikük előbbre lépett, és egy pillanatra felemelte a kezét. A nyüzsgő-mozgó, zibongó tömeg egyszerre elhallgatott, és az arcok egy irányba, az emlékmű felé fordultak.

- Emberek! - kiáltott föl a szónok. - Köszönök mindenkinek, a tegnap megalakult forradalmi bizottság nevében.

Többen éljeneztek, majd a lelkesedés, mint egy morajló áradás végighullámzott az embereken, és egységes kórusként hatalmas ünneplésben törtek ki.

- Köszönjük - kiáltotta többször is türelmetlenül a szónok, aztán intett a karjával, hogy csendet kér, szeretne tovább beszélni.

- Polgártársak! - folytatta. Pesten valamiféle kormány nevében Nagy Imre statáriumot hirdetett ki, és arra szólította föl a forradalmi erőket, hogy tegyék le a fegyvert. Mi egy ilyen kormány szavára nem adunk, egy emberként csatlakozunk a felkelőkhöz...

További szavait a téren feltörő zúgás, kiabálás, és a fel-felröppenő jelszavak elnyomták.

- Csendet! Egy kis csendet kérünk - harsogta most már rekedtes hangon a szónok. Szeretnénk elmondani a programunkat! - De végül is csak a karlengetés segített.

- Most pedig hallják a forradalmi bizottság elnökét!

A tömegből feltört egy mély "halljuk!" és is-

meretlen, szakállas férfi lépett a lépcső legfelső fokára.

- Rövid leszek, legyen az idő a tetteké - harsogta, és mélyen szóló, gordonkára emlékeztető hangja bezengte az egész teret. - A beszorgáltatást megszüntetjük!

A tömeg némán, feszült csendben várakozott.

- A tszcs-t feloszlatjuk, ezután mindenki a saját földjén gazdálkodik... A vezetőket tehetségük alapján választjuk ki... Felfegyverezzük a falut, a járást, és megvédjük az új rendet!

- Éljen! Úgy van! - válaszolgatott a tömeg egyre nagyobb erővel.

- És mi lesz az oroszokkal?! - süvített végig egy kiáltás a hátsó sorokból, és a kérdést mély, egyetértő morajlás kísérte.

- Menjenek haza! - felelt rá a szónok. - Semmi szükségünk idegen katonákra!

- Döntsük le az emlékművet! - kiáltotta valaki középtájról - Gyerünk! - zúgott rá az igenlő válasz és többen megindultak.

Mintha szíven ütöttek volna, úgy csapott meg a látvány, az imbolygó emberrengetegben, a fehér hajszalagos lányok között megpillantottam Vali barna fejecskéjét. Ágaskodott, nyújtogatta hosszú, fehér nyakát, és egyre inkább az volt az érzésem, hogy engem keres a tekintetével. Bizonytalanul mosolyogtam felé, dehát túl messze volt, reménytelennek látszott, hogy erőltlen üzenetem el is ér hozzá.

Közben a szónok szavaiból elkaptam valamit Petőfi szelleméről, meg a szabadságharcról...

Valaki hegyes ujjal, hátulról oldalba bökött.

- Te jössz!

Gépies mozdulatokkal mentem előre, közben egy magányos éljen süvített a fülembe. Megálltam a szobor alatt, köhintettem, aztán megköszörültem a torkom. Ezer nyi tágra nyitott, várakozó, vibráló szem nézett szembe velem. Valit kerestem közöttük kapkodva, de hiába. Elvesztettem.

Levél a hitveshez - jutott eszembe az örült ötlet.

- Kezdd már el! - súgta valaki mögülem. Ijedten hátrapillantottam, Nándi bácsi állt ott, és kétségbeesett ábrázattal tárta szét a karját:

- Na! Talpra magyar!

Előre fordultam, és a mélyebb zengés felé mutáló hangszálaim teljes erejével bekiáltottam a világba: Nemzeti dal. Írta: Petőfi Sándor...

1956 nyarán, őszén még nem volt három éve annak, hogy kilenc évi szibériai távollét után ismét Európa, sőt Magyarország földjére léphettem. A hazai politikai viszonyokkal nem voltam igazán tisztában. Nagykanizsa földrajzilag távol esik a fővárostól, de abban az időben tájékozódási szempontból még távolabbra esett. Az akkoriban is olyannyira megszűrt híryananyagból, a szűkszavú és ködösítő információkból nem lehetett pontosan ráérezni arra az erjedésre, ami Budapesten a politikai élet kulisszái mögött megindult. Környezetemet ugyan meg-meghökkengette egy-egy őszintébb újságcikk a Szabad Népből, az Irodalmi Újság egyre bátrabb és kritikusabb hangvétele, és érződött, hogy valami reform készülődik a szocialista rendszer berkeiben, de senki sem számított arra, hogy mindez egy fordalmi fellángolásba torkollik. Az elkeseredett fegyveres harc zajában, de mégis a szabadság mámorító érzésében eltelt két hétben is éreztem, hogy szabadságharcunk nem vezethet győzelemre. A totalitárius birodalom nem engedheti meg magának, hogy a kis Magyarország kiálljon a sorból, és ezzel példát mutasson szomszédainak. A szovjet hatalom, bármi eszközzel is, de fenntartja uralmát a Kárpát-medencében. Tele voltam kétségekkel, melyeket aztán november negyedike tragikusan igazolt is. Amikor a hatalomról volt szó, a bolsevista elvtársak levetették álarcukat és nem törődtek a világ véleményével. Különben is: mi a világ véleménye? Múló felháborodás, egy pár napra félárbocra eresztett zászlók, egy-két üzleti tárgyalás elhalasztása. Azután pedig ismét előtérbe került a politikai, gazdasági érdekek, mely feledtet minden nemes eszmét.

A mai magyar társadalom egyre távolabbra kerül 1956 tiszta eszméitől. Kihal az a nemzedék, mely még átélte, tudta, hogy mit akart a magyar nemzet. Majd tudta azt is, hogy a leverte szabadságharc, minden azt követő megtorlás ellenére, milyen eredményeket hozott. Tudta, mit jelent a "gulyás-kommunizmus", a "legvidámabb barakk" fogalma: fokozatosan kialakult látszólagos szabadságot, mozgásteret a kisgazdaságokban, a háttérből keményen irányított és visszafogott közvéleményt, elvárt magatartásformákat..

Sajnos 1956 emlékét elhomályosítja, hogy a volt harcostársak megosztottak. Rivalizálásuk, civakodásuk egyáltalán nem fényesíti a dicső napok és tettek emlékét. Azonkívül: minden napnak megvan a maga gondolja. A mai nemzedék a jelen kemény kihívásaival szembenézve, a piacgazdálkodásra való áttérés társadalmat megrengető időszakában, a vadkapitalizmus velejáróit, a munkanélküliséget, a mohó tőke kizsákmányoló igyekezetét megszenvedve, már nem tud igazán odafigyelni a negyven év előtti események üzenetére. Más világ, más gondok, más feladatok. A többpárti politizálás elbizonytalanító jelenségei, buktatói is nehezítik a tisztánlátást. A haza, a hazaszeretet kiüresített, gyanússá tett fogalom, a nemzeti összetartozás érthetetlen. Így 1956 egy dicső fellobbanás emléke csupán, melynek a megünneplése a társadalmi megosztottság miatt inkább ellentmondásos, mint magasztos. Sajnos a ma eszmélő ifjúság számára 1956 kerekszámú évfordulója nem közvetíti azt az üzenetet, melyet kellené, hogy hordozzon: nemzeti együttakarást, egy jobb jövő érdekében.

Rózsás Falmos
író

Életem meghatározó élménye volt. Balatonfüzfőn születtem 1939-ben, de 14 éves koromban a Békés-tarhosi Zeneművészeti Szakiskola növendéke lettem, majd annak megszüntetése után 1954 től Budapesten folytattam tanulmányaimat, ahol azóta is élek. Így 1956-ban 17 éves voltam. A szokásos kettős nevelésben részesültem (iskola-otthon) az otthoni azonban erősebbnek bizonyult, így az október 23-i tüntetésen (melyet kezdetben a lengyelek melletti szolidaritás kinyilvánításának véltem) már részt vettem a Műszaki Egyetem - Bem tér - Parlament útvonalon. - Felemelő" érzés volt ismeretlen emberekkel kart karbaöltve vonulni és érzni, hogy a tét végső fokon a magyar szabadság kivívása, a kommunista rendszer megdöntése és a szovjet megszállás megszüntetése. Késő este tértem vissza kollégiumunkba a további eseményekről nem tudva. Csak másnap értesültem a Sztálin szobor ledöntéséről, s a Rádió előtt történetekről, vagyis hogy kitört a forradalom (iskolába sem mehettünk). Október 25-én vagy 26-án a Parlament előtti téren voltam, s mindössze néhány perc késés tette lehetővé, hogy most kérdéseikre válaszolhassak. Borzalmas, egész lényemet megrázó élmény volt látni, ahogy a Kossuth Lajos téren védtelen embereket a házak tetejéről halomra lövik, s még a mentőautókra is tüzelnek. Magam a Földművelésügyi Minisztérium árkádjai alatt húzódtam meg, és átkozódva ordítottam. - 30-án a forradalom győztesnek látszott (két kollégiumi társunkat kellett elsíratnunk), így kalandos úton hazautaztam Balatonfüzfőre.. Időközben még jelentkeztem véradásra valahol Kelenföldön, de vézna alkatom és túl fiatal korom miatt nem fogadtak. - Fűzfőn a rádiót állandóan hallgatva döbbenet és mélységes elkeseredéssel értesültem a november 4-i és az azt követő eseményekről. A vérbefojtott forradalom és szabadságharc bukásáról.

1956-ról, aki akkor már eszmélkedő életkorban volt, sem a levertek, sem a leverőt egy pillanatra sem feledkezhetek meg. Ennek volt köszönhető a megtorló, majd puhuló diktatúra, mely 1989-90-ben összeomlott, mérhetetlen károkat okozva a magyarságnak, melyeket a mai napig és a beláthatatlan jövőig nyögni fogunk. '56-ban iszonyatos csalódás volt számunkra a Nyugat cinikus passzivitása, nem csoda, hogy népünk nagy része most joggal érezheti: csöbörből vödörbe (gödörbe) esett. - Még 1957-58-ban a Zeneakadémián parázs vitákat folytattunk az ügyeletes marxista-leninista tanárokkal az ún. "októberi eseményekről", de azután csend lett. Egyetlen 4-es osztályzatomat (a szocializmus politikai gazdaságtana) azért valószínűleg e vitáknak köszönhettem. (A többi tárgyból csak jelesem volt öt éven át.) Elsőéves zeneszerzés vizsgám egyik darabja mindenesetre ennek a népdalnak feldolgozása Volt: "Nekünk a legszebbik estét/Fekete színre festették/Fekete színre festették."

- Ami a nemzetet illeti, az idősebbek számára (magam is 57 éves vagyok) nem kellett lélekben közelebb kerülni 1956-hoz, s komoly reménységgel néztünk az 1989-90-es változások folytán a jövő felé. A fiatalabbak kevesebbet tudnak (tudhatnak!) '56-ról, bár reményeik a megújulásról, felemelkedésről voltaképpen azonosak. A nemzeti öntudat tekintetében (tisztelet a kivételnek) azonban bizonytalanabbak, tájékozatlanabbak, többnyire egzisztenciális érdekeiket tartják szem előtt. A haza, szabadság, magyarság kérdései kevésbé fontosak számukra. Én, amíg élek, igyekszem őket mégis e szent fogalmak tiszteltetésére és szolgálatára nevelni.

Bozay Attila
Kossuth-díjas zeneszerző
egyetemi docens

1

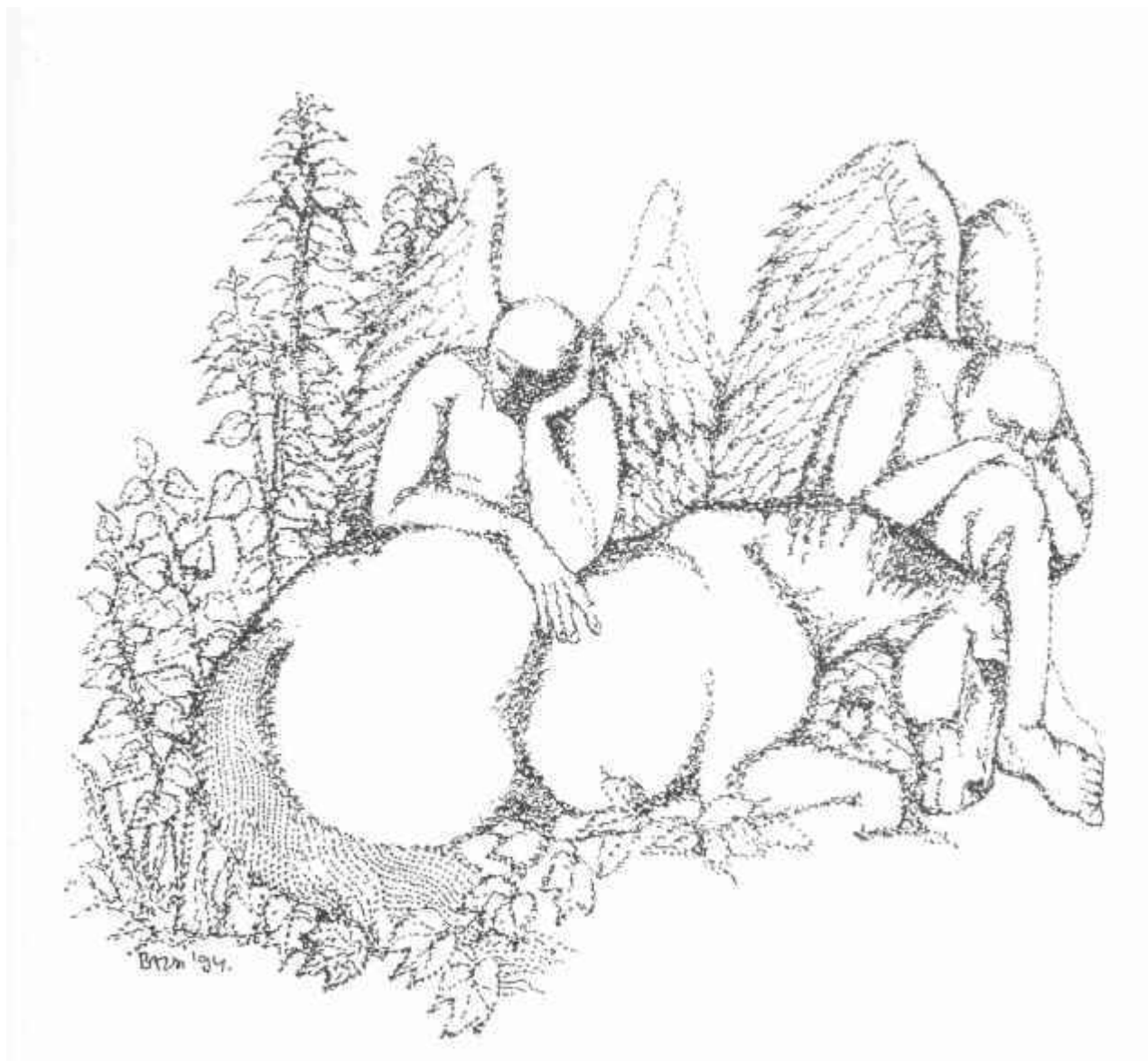
"Ötvenhat", a győztes forradalom és a vérbe fojtott szabadságharc alapvetően áformálta, máig - immár véglegesen - meghatározta azéletemet. Huszonegyévesen résztvevője voltam a történelemnek, forradalomnak, és szabadságharcnak egyaránt. Megérthettem, hogy nem pusztán a fátum elszენvedésére születtem, hogy a két kezem formálni is tudja a történelmet - megtanultam győzni egy jó ügy szolgálatában. Utána viszont nem tanultam meg "vérbe fúlni": végérvényesen megtelepedett bennem a győzelem élménye. Voltam oly szerencsés, hogy az én életem már tényleg leginkább a szépséges 56-ról szól. Nem volt ez könnyű játék - túlélőnek lenni a győzelem és a bukás után! - de nem cserélnék a hitvány "győztesek" közül egyikkel sem. Élményem erejével hűséges maradhattam - ez hatalmasan jó dolog.

2

De hát persze nem mindenki lehetett ilyen "szerencsés": élni kellett tovább - és most nem gúnyolódom: az életbemaradás tényleges és súlyos, biológiai érvényű parancs, süketen figyelmen kívül hagyni: szinte beteges gesztus, pszichés defekt. Az utak drámaian szétváltak: másfelé kanyarodtak, akik megengedték maguknak a hűséget, meg akik nem. Ne feledjük: korunk magyar történelme nem csak a győztes 56-os forradalomból és a vérbefojtott szabadságharcból áll, hanem a következő, csigaléptű évtizedekből is, amelyeket szintén túl kellett élni, amelyek során valamiképpen be kellett sorolni a boldogtalan továbbmenetbe.. 1848/49 után csak 18 év kellett az intézményes, össznemzeti kiegyezésig, a kiegyező magyar társadalom mégsem volt már ugyanaz, mint amely a gyönyörű 48-at felmutatta; hogy is lehetne 89-ben töretlenül folytatni az 56-ban abbamaradt nemzeti történelmet? Amely persze, hogy nem "maradt abban": folytatódott, a természet nyomorú törvényei szerint...

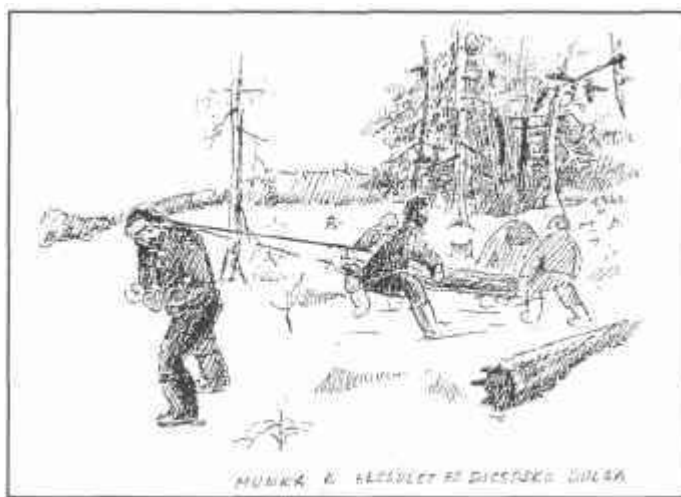
Keserves volt megélni, ahogy a napi túlélésüket keresők '56 után csakhamar piti dik veszélyeztetőit látták a hűségeseekben: a rossz lelkiismeret nyomott légkörében minden kiállítás, a hűség minden picic moccanása az ő alkujukra rajzolt kérdőjelnek tűnhetett. S ha én nem vádoltam őket emberileg nagyon is magyarázható gyarlóságukért, az sem segíthetett, gyanújukat nem lettem képes eloszlatni - ez már így megy. És hát ők voltak többen: úgyszólván a teljes "nemzet". "Lélekben" nagyon-nagyon eltávolodva ölte meg ez a társadalom azt a '89-et, amely pedig a mindnyájunk '56-os forradalmának rehabilitációját hozhatta volna. Nem gondolom, hogy mai megosztottságunk az '56-os frontvonalak átörökléséből adódna - ilyen frontvonalak '56-ban nem, vagy tényleg csak alig voltak: '56 a magyar társadalom egységének kivételesen tökéletes pillanata volt. A napjainkban tapasztalható törésvonalak sokkal inkább a társadalmon kívüliség fű alatt töltött hosszú-hosszú korszakának szerteágazó életstratégiáiban gyökereznek.

Mit remélhetünk? Hogy benőjük a töréseket, hogy újra találkozunk még egyszer a meglehetősen - és jórészt szándékosan - elfelejtett barikádnak azon a boldogságos oldalán? De szép is lenne! Csak hát miféle "másik oldallal" szemben? Valószínűleg realisztikusabb remény, hogy a múlt tovább felejtődik és aktuálisabb célok sodrásában találkozunk majd újra. Lehet, hogy egy ilyen folytatás az életem féltve őrzött értelmétől fosztana meg - de ez magánügy. És talán nem is lenne teljes a megfosztás. Hiszen aki építeni tudta magát ebből a történetből, az vegye hasznát, és örüljön sorsónak. Aki meg belesebesült, az próbáljon meggyógyulni, találja meg a zavarodott lelke békéjét. Van hol: az életünk új meg új feladványokkal, hősi kiállást is kihívó helyzetekkel bővelkedik, a végtelenségig. Talán ennyit most erről.

BERENTÉS TAMÁS

NYOLC ÉV A SZÖGESDRÓTOK ÖLELÉSÉBEN

(Molnár János rajza)

A negyedik rész közreadásával folytatjuk a szerző háborús naplójának közlését.

A lágerben nem találkoztam magyarral. Az oroszokat kezdtem jól beszélni, érteni mindent megértettem - legalább is ami a primitív, igénytelen lágerélethez szükséges volt.

Ami az elítéltek összetételét illeti: számos politikai volt közöttük, de a zöm - legalább 80 - köztörvényes bűnözőként keserítette a hozzám hasonlók életét. Bár tőlem nem volt mit ellopni, zavart a trágár beszéd, az éjszakába nyúló kártyacsaták, ordítózás, verekedések. Másrészt az is igaz, hogy viszálykodásaikban érdektelen voltam és jó alvó. Idővel aztán már nem is zavartak annyira, megszoktam a szerencsétleneket. Lágeréletük nem sokban különbözött előző "szabad életük"-től; hogyan is különbözött volna, hisz javarésztük otthontalan csavargóként, jobbára állami-gonдозottként nőtt fel - milliósámmra. Ismerni kell ahhoz az akkori szovjet viszonyokat, hogy az ember megértse, hogyan termelődött ki ilyen tömegben a szovjet társadalomnak ez a salakja. Ok szolgáltatták azt a stabil utánpótlást a GULAG vérkeringésébe, amely hivatva volt annak működését életben tartani.

A politikai elítéltek között akadt jó néhány figyelemreméltó egyéniség. Meggyőződésem, hogy előéletüket ízekre lehetett volna szedni anélkül, hogy akár egy heti elzárásra való büntetést találnánk abban ... és mégis: száz és száz ezrekre mondtak ki túlélhetetlen ítéleteket. Tették ezt azon megfontolástól vezéreltetve, hogy az emberek millióit tartsák állandó félelemben. Íme egy jellemző eset:

A szomszéd priccsen feküdt a nálam jóval idősebb N.N., egykor a Vöröshadsereg ezredese. Ha emlékeztetem nem csal 20 évet kapott, és ebből még 18 hátra volt szegénynek. Beteges, teljesen legyengült volt testileg, de szelleme és emlékezete még nem hagyta el. Egy alkalommal (az egyik "1 0-ik" napon) elmesélte történetét, mely valóságos regény volt. Egyszerű sorból való fiatalemberként vett részt a 17-es forradalomban, majd a fehérek elleni harcokban. Kitüntette magát, fizeti iskolába küldték. Szerencséje volt, és túlélte a II. világháború előtti tisztogatásokat, amelyekben - mint az köztudott - a szovjet felső katonai vezetését hadosztályparancsnokig szószerint lefejezték. Megkezdődött a Finn-Szovjet háború, ebben emberünk mint szd.pk. vett részt. Elmondotta, hogy hitték azt a ma már nyilvánvaló - és akkor is igencsak valószínűtlennek hangzó, de senki által cáfolni nem mert - hazugságot, miszerint a finn imperialisták hódító háborút indítottak a békés Szovjetunió ellen, annak megdöntésére, elfoglalására. Elmondotta mennyit szenvedtek a hiányos ellátás miatt. A katonái - jórészt kaukázusiak -, rengeteget szenvedtek a hidegtől. A finn katona civilként is sílécen nő fel - most pedig valahányuk zajtalanul siklik a méteres havon, le-lecsapva a derékgig hóban bukácsoló katonára. A szovjet hadvezetés - miután Dzsugasvili kiirtotta közülük a tehetséges, rátermett katonákat - hibát hibára halmozva adta ki esztelen parancsait... zűrzavar és káosz uralta ténykedésüket. A csapatok - utánpótlásuk-

tól elszakadva - olykor napokon át nem jutottak meleg ételhez. Az éjszakák az állandó rettegést jelentették: soha nem tudhatták, megérik-e a reggelt, vagy a félelmetes "agresszor" kése vágja el a torkukat. Veszteségeik tízszerezését tették ki a finn veszteségeknek, de a szovjet győzte emberrel.

Nemsokára kitört a háború a németekkel. Emberünk ezt is végigküzdötte, háromszor sebesült, számos kitüntetéset kapott. A háború végfelé járt, amikor - már német területen, 1945 februárjában súlyosan sebesülve, a németek fogságába esett. Amikor magához tért egy vasúti szerelvény vitte nyugat felé. Egy hadifogolytábor lakója volt, amíg az amerikaiak ki nem szabadították. Alig volt már jártányi ereje. Véget ért a háború, az amerikaiak között voltak oroszul beszélő tisztetek és ezek azt tanácsolták neki - a szovjet ezredesnek -, hogy ne térjen haza. Amikor a táborban megjelentek a szovjet repatriáló bizottság emberei, Ő a hazatérés mellett döntött. Virágokkal ékesített szerelvény vitte át őket a demarkációs vonalon, szólt a katonazene. Az őket kísérő amerikaiak itt leszálltak, és átadva őket a szovjeteknek, visszafordultak. Az őket átvevő és ekkor a Szovjetházat képviselő NKVD tiszt felsorakoztatta őket és felolvasta előttük a Legfelsőbb Haditörvényszék sommás ítéletét: mindnyájan bűnösök hazaárulás bűntetteiben, mert magukat az ellenségnek megadták, fogságba estek. Rangjától, kitüntetéseitől megfosztva, 20 év kényszermunkával büntetve - politikai elítéltként így került a GULAG ölelő karjai közé. Maga is tudatában volt annak, hogy semmi esélye nincs a túlélésre. Túl öreg volt már szegény (kb. 50 éves), aki egész életében a Szovjet hatalom szolgája, hú szolgája volt.

Egy másik történet: hősrünk egy magyar, aki még az első világháborúban esett orosz fogságba. Annikor a szovjetforradalom kitört, beállt a vörösök közé, a távolkeleti fronton küzdött Kolcsak fehérgárdistái ellen. A polgárháború véget ért, emberünk úgy döntött, kint marad Oroszországban. A szovjetek megjutalmazták polgárháborús érdemeiért: a Párt befogadta sorába és a 30-as évek végére egy állami vállalat igazgatója lett. Túlélte a tisztogatásokat, sőt, azokból megerősödve került ki. Vladivosztokban élt, szépen berendezett lakásban, családjának átlagon felüli életnívót nyújtva. Egy napon rájött, hogy felesége megcsalja. Végtelenül bánta a dolgot, az asszony feltűnően szép, dekoratív megjelenésű volt, jól festett a fogadásokon. (Ne feledjük: a vörös bárók nem éltek proletár-szinten, tudták jól, hogyan kell rázni a rongyot.) Végül is a dolog kitudódott, emberünk elkergette az asszonyt, ez pedig bosszút forralt ellene. Volt egy közös fiuk, aki a férfival maradt. Ezt a fiút az anyja rábeszélte, hogy apja felöltőjének a zsebéből lopja el azt a kulcsot, amely a vállalat pánccsokrányt nyitja. A fiú ezt megtette. (Apjának később ezt beismerte, de akkor már késő volt.) Nem volt nehéz a kulcsról másolatot készíteni. Egy alkalommal - mikor tudta, hogy volt férje nincs hivatalában, valami ürüggyel bement annak irodájába, a kulcsmásolattal kinyitotta a pánccsokrányt, és onnan valami iratot vett magához. Ezt követően, kijöve a helyiségből, a titkárnő figyelmét felhívta az általa készített iratokról. Ez megrémülve azonnal riasztotta a politikai megbízottat... a többi már ment ma-

gától. A szerencsétlen természetesen azonnal leváltották, bíróság elé állították és 15 évre ítélték: kémkedés bűnében találva vétkesnek az eltűnt irat miatt... nyilvánvaló volt, hogy annak tartalmával az imperialistáknak kívánt volna kedveskedni.

A politikai foglyok között igen sokan voltak a Balti-államok lakóiból. Számarányukat tekintve az összlakosságnak 2%-át sem teszik ki, de a politikai elítéltek között ezt az arányt sokszorosan túllépték. Igen jó barátom volt egy lett származású, nálam 4-5 évvel idősebb férfi: Roland. Vagy fél esztendeig egy brigádban dolgoztunk - ez már nem Temir-Tauban volt - s minden ebéd után ez a Roland megkérdezte tőlem: "Tomas!!!! Sto zgyelali drenie Madjair poszli objeda???" (Mit csináltak az ősmagyarok ebéd után?) Mire én: "Zakúrivali!!!!" (Rágyújtottak!) és csavartunk egy-egy cigarettát a finom petropavlovski mahorkából. (Ha kevés volt belőle, akkor egyet csavartunk és azt közösen szívtuk el.) Ez a Roland a háborúban önkéntesként szolgált a németek oldalán. Sokat beszélt a leningrádi harcokról és a háború utáni szovjet megtorlásról, amely Lettországra nehezedett. Roland családját deportálták, őt magát elítélték - nem tudom már hány évet kaphatott.

Litván nemzetiségű barátomtól is illik megemlékezni: Ő majd rabságom utolsó két esztendejének lesz társa Csurbáj-Nuri "Spec-láger"-ében (attól speciális, hogy ott kizárólag politikai rabok voltak). A neve Lébusz Jurgisz volt, nálam vagy 15 évvel idősebb.

Lébusz Jurgisz parasztember volt és belekeveredett valamiféle szovjetellenes szervezkedésbe. Itt tudni kell, hogy a balti országokban, különösképpen Litvániában a háború nem fejeződött be 1945-ben.. (De így volt ez Ukrajna egyes vidékein, Fehér-Oroszországban, a Brjanszki-erdőben, is.) Elég volt 10 évet kapni ahhoz, hogy a litván ellenállónak a litván paraszt enni adjon, netán egy éjszakára befogadja. Így aztán szegényt a hatóság (a Szervek) letartóztatták - talán a szomszédja jelentette fel - és "szovjetellenes összeesküvésben való részvétel" miatt - ezernyi társával együtt elítélték. Ezzel a derék litvánnal 1953-ban - Dzsugasvili halála után - fogadást kötöttem. Fogadtam arra, hogy még az évben otthon leszek Magyarországon. Megnyertem a fogadást és nyereségem - egy, a lágerben készített és fedlapján a litvánok nemzeti jelképével díszített dohányos szelence ma is fiókomban van, féltett kincsem.

Ma is meghatódottan gondolok vissza egy évszázadra; nem lehetett több 17 évesnél. Abban az időben, amikor Lébusz Jurgisz barátomtól elnyertem azt a bizonyos szelencét, a láger minden lakója tudta, hogy Tomas (v. Tomka - a barátainak) 90%-os bizonyossággal szabadul. Nos, ez a fiú - előzőleg nem is ismertem: a lágerben legalább 5000 fegyenc élt - odajött hozzám és egyetlen, féltve őrzött kincsével ajándékozott meg. Azt mondta: észtek és magyarok testvérek. Ha megérkezem Hazámba, gondoljak rájuk. Azokra, akik ottmaradtak. A féltve őrzött kincs egy használt, ütött-kopott ceruzahosszabbító volt... "hazai" darab, Észtorzából való... valóságos csoda, hogy meg tudta őrizni. Nem akartam elfogadni, de nagyon erőltette. Azt mondta, hogy ez egy jelképes ajándék. Az évszázad

ajándéka a magyaroknak, Így aztán el kellett fogadnom.

Ugyanekkor egy ukrán szabó (a lágerműhelyből) saját készítésű nadrággal, egy cipész (a lágerműhelyből) csizmával, egy asztalos (szintén a műhelyből) falemezből készített kofferrel ajándékozott meg: ne menjek olyan koldusmódra Magyarországra... Lám, a lágerrek tengernyi salakja közt felcsillan itt-ott egyenéhány kis csillogó arany szemcse; az észti fiúcska, aki egyetlen ereklyéjét adta emlékül a magyarnak, aki neki testvére - mert magyar. Aztán a szabó - a cipész - az asztalos... a Három Királyok: ajándékuk önzetlen, viszonozásra már nem számíthattak...

E kitérő után folytatom személyes sorsom elbeszélését. Lassan-lassan elmúlt a hosszú és igen kegyetlen tél, amely - úgy tűnt - soha nem akar véget érni. Úgy vélem, azért lehetett ez a legkegyetlenebb, mert 1947/48 telén voltunk a legrongyosabbak. A szovjetek megnyerték ugyan a háborút, de a békét elveszítették - máig szólóan.

Ez a velejéig rohadt rendszer, melyet a félelem és az iszonyú terror tartott egyben, azóta sem volt képes polgárai számára az emberhez méltó életnek a feltételeit biztosítani. Az is igaz viszont, hogy ezek a polgárok - kevés kivétellel - erről maguk is tehetek. A felelőtlen és lelkiismeretlen munka, a korrupció, a gazdaságban mindenütt jelenlévő hozzá nem értés, a természet kincseinek pazarlása, tönkretétele, sehol a világon nem öltött olyan méreteket, mint itt.

1948 májusában (?) áthelyeztek egy másik lágerbe a városon belül. Ez volt a Temir Trau - 2. Reménységgel indultam útnak - részben azért mert tavaszodott, részben azért, mert minden új láger új reménységű egy fegyenc számára. Még a cári időkből való a számkivetettek és börtönlakók közmondása: "Vészgye karaso ggye nász nyet!" - "Mindennél jó, ahol nem mi vagyunk" vagyis: annál amit átvészelttem, csakis jobb jöhet.

A 2-es Lagpunkt a város másik végén feküdt, gyalog kísérték át minket a városon. Ötösével mentünk, ahogyan azt már megszoktuk. "Kezek hátul, pófázás nincs!" - hangzott fel indulás előtt. No meg az unalomig, már ezerszer hallott "Miatyánk" ... magyarul így hangzik: "Figyelmeztetem: az őrség parancsának nem teljesítéséért, vagy szökési kísérletért az őrség fegyverét használja!" Majd a kérdés következik: "Jászno??" (Világos?) Mire kórusban ordítjuk vissza: "Jászno!!" "Sagom mars!" - Lépésben indulj! Így zajlott le minden indulás a "Szigetvilág" felségterületén. És fogadni mennek, hogy I. Miklós cár idejében a Szibériába, vagy netán a Szahalinra száműzötteket is szóról szóra e szertartásos szavakkal indították útnak. És ezt a figyelmeztetést nagyon is komolyan kellett venni. Őrzőink a maguk személyes szabadságukkal feleltek értünk; természetesen nem a jólétünk volt a fontos, hanem a meglétünk. A darabszám: élve, holtan - mindegy.

Tehát vonultunk végig a városon, mely szürke volt és szomorú. A szabadok mogorván, egyformán szürke, kopott ruhában mentek a dolguk után, ránk sem hederítve. Nyilván munkanapjuk volt, míg nálunk éppen "10-ik" nap volt: tisztálkodtunk, megborotváltuk

minket és vattásruhánk még őrizte a fertőtlenítőkamra melegét. Még hasonlítottunk is a járdás közlekedőkre - szabadok előjoga járdán közlekedni - csak éppen ömögöttük nem lépdelt szemmel látható módon az őrség. De én akkor már tudtam, hogy ők sem szabadok, csak számukra némileg tágasabb a "Zóna". Megérkeztünk a kapuhoz. Névsorolvasás, besorolás az új brigádba, vacsora káposztaleves, takarodóig körül nézés: van-e magyar a lágerben, de hiába. Nem akadt egy sem.

III.

A Temir Tau 2. Lagpunkt.. Bujdosó János az Alföld fia. Fehér kövek közt. Van Juan kuckójában. Etap észak felé.

Mint említém előbb, némi reménységgel érkeztem ide: de hamarosan rá kellett ébrednem arra, hogy ez a hely sem jobb annál mint amit magam mögött hagytam; szakasztott mása annak.

De mielőtt tovább mennék történetem meglehetősen rögzös útján, meg kell emlékezni egy derék magyarról: Bujdosó Jánosról, aki Dolinkán fűzfa vesszejéből kosarakat font, és akinek ebben segítőtje voltam. Ezeket aztán az örök, vagy a lágerbéli arisztokrácia vásárolta meg kenyérért, mahorkáért. Tanyasi parasztember volt, aki odahaza is minden munkát elvégzett, amire a gazdasága körül csak szükség lehetett. A Temir-Tau 1-es lágerben pedig ez a derék magyar mondatni karriert csinált; gyárkérményt kellett építeni, amihez senki nem értett. A lágerparancsnok fűt-fát ígért, de jelentkező egy sem akadt. Estéknél néha találkoztunk Jánossal a vacsora és takarodó között. Egy ilyen alkalommal elmondotta, hogy kőműves brigádjával hozzáfogott a kémény megépítéséhez. És valóban, már jó magasan állott a kémény, amikor elváltunk egymástól. Éj-jel nappal ment a munka - ezt abbahagyni nem lehetett. Jól is ment a sora - meg az embereinek is; annyit ehettek, amennyit bírtak, jó ruhát kaptak - ez volt a fizetség. Nagyon reméltem, hogy később sem dől össze... ezt azért írom, mert volt épület, amely tavasszal összerogyott és amelyet a tél idején alapoztunk. De ez később történt. Most még itt állok a brigáddal, ahová besoroltak a Kapunál. Megindulunk és vagy félórás gyalogmenet után kiérünk egy óriási tehérpályaudvarra. Velünk együtt még más brigádok is oda vonultak ki. Itt aztán hamarosan megkaptuk feladatunkat, mely nagyon egyszerű volt: az előttünk álló szerelvényt kellett rakományától megszabadítani.

Aki már látott szovjet 60 tonnás vagonokat, az tudja igazán átérezni, hogy ez mit jelent akkor, amikor ez a rakomány akkora kövekből állott, hogy némelyiket egy ember meg sem tudott mozdítani - nemhogy föl-emelni. Ugyanis ezek a vagonok csak elvélve voltak lapos platójúak... a többségük oldalt zárt volt. Emlékszem, hogy a kövek színe barna volt, vastag és fehérerezettel. Súlyosak voltak és alattomosak. Éles, töredezett szélük véresre horzsolta tenyerünket. Adtak ugyan valamiféle tenyérvédőt, de nem sokat ért. A sérülések napirenden voltak. Némely kő olyan súlyos volt - mi is gyengék voltunk -, hogy hárman, négyen is erőlködöttünk, míg átemeltük a vagon oldalán. Tíz-tizenkét em-

bernek jutott egy vagon, és egy műszakban (1 2 óra) két vagonnal kellett végezni. A nap kegyetlenül tűzött és az állandó, erős szél szemünkbe fúta a köport. Gyakorta ezek az átkozott kövek a vagon alá gurultak. Ilyenkor onnan kellett őket felvonszolni a rakás oldalán és átgorgetni azon, hogy a kirakott szerelvény elindulhasson. Erről a munkáról nem írok többet, mert nem vagyok képes arra, hogy méltó módon érzékeltethessem annak kegyetlen voltát. Arról már szóltam, hogy milyen szélsőséges a Kazach fennsík időjárása. A nyári hónapokban a nappali hőmérséklet gyakorta eléri a +40 fokot. Ilyenkor a sötétbarna kövek felforrósodtak, szinte égették tépett kezeinket. Az állandó éhségről már nem szólok. Egy alkalommal a déli órákban eszméletemet veszítettem. Egy saroglyára fektettek és úgy vittek be a lágerbe a munka rövid, déli szünetében. Ott a felcser (orvosféle) magamhoz térített, majd bevágtak a karcserbe, szabotázs miatt.

Ezen a munkahelyen az emberek úgy legyengültek, hogy a brigádokat időközönként, rendszeresen lecserélték. De fennakadás nem volt, a munka zavartalanul folytatódhatott, hiszen volt belőlünk bőven. A szovjet gazdaság nyugodtan hagyatkozhatott - az olcsó (és nem válogató!) munkaerőben méltán bízva - legfőbb támaszára: a GULAG-ra.. A kényszermunkások millióit szállították a Szervek.

Egy koraőszi napon, munkára történő kivonuláskor úgy esett, hogy az én brigádom volt sorrendben az utolsó. Éppen sorra kerültünk, amikor egy hajlott korú, alacsony termetű fegyenc a lágergazdához lépett (elítélte, a lágerhierarchia legmagasabb fokán álló személy) és halkan szólt neki valamit. Ekkor már csak tizen lehetünk a sorompó innenső oldalán, a gazda az őrséghez lépett. Az leállította a kivonulást és az őreget magához intette, aki - különös akcentussal - ezt kérdezte tőlünk: Tud itt valamelyikőtök mosni? Aki mellett állt - egy derék lengyel, halkan odasúgta - jelentkezzi! - és gyengéden meg is lökött, úgy, hogy kissé ki is léptem a sorból. Ez még zónán belül is tilos volt (zónán kívül öngyilkossággal ért fel). De az őrparancsnok nem szólt semmit - kérdően nézett az öreg fegyencre. Az odalépett hozzám és fejét kissé félrefordítva kérdezte érdekes, éneklő hangon: Milyen náció vagy? - Magyar vagyok - mondtam neki. - Na, akkor gyere! - mondta nekem, s intett a lágergazdának, hogy megfelelek neki, s az rábólintott: viheted! Fogalmam sem volt, hogy milyen munkára jelentkeztem; a "sztjiraty" szót nem értettem. De nem bántam meg, hogy Van Juan szárnyai alá kerültem... majd egy esztendőre. Isten megsegített újból.

A láger mosodája a fürdővel és a borbélyműhellyel épült egybe és egyetlen helyiségből állott. Nappal három ormótlan fateknő előtt gyúrta-facsarta a megszámlálhatatlan inget-gatyát az öreg kínai, két segítőjével. A norma 40 ing és 40 gatyá kimosása volt naponta, személyenként. A forró vizet egy katlanból merítettük, melynek szénrel fűtöttünk alá. A zsírosfénnyű, fekete, karagandai szén égett, mint a pokol lángja, szinte egy szál gyufával meg lehetett gyújtani. Kinyitottuk a helyiség ajtaját, hogy a hőséget el tudjuk viselni. Délután aztán felteregettük a kimosott ruhákat, az erős

szélben azok estére megszáradtak. Éjszakára a teknőket félretoltuk, a padlóra terített pokrócon jól esett a pihenés, mert bizony - különösen kezdetben - igen megerőltető volt ez a munka. Ugyanakkor számos előnye volt, felbecsülhetetlen előnye: a szakácsok kétszeres adagot mértek a tányérunkba - természetesen ezt mi is viszonzottuk soronkívüli és első osztályú munkával. Nem kellett a közös barakkban laknom a köztörvényes bűnözőkkel - mindhárman "politikaiak" voltunk. Bár sokat kellett dolgoznunk - napi 12 órát - de ütlegekkel senki sem ösztökélt bennünket. Tisztálkodási lehetőségünk volt, akár naponta fürödhettünk. A borbélyok - egyik orosz, a másik valami kaukázusi - barátok voltak... természetesen: viszonzási alapon. Hogy mindez mit jelent, azt csak az tudhatja, akit balsorsa hasonló körülmények közé sodort. Csodálatos érzés volt, hogy tiszta ruhában járhattam, hogy ettől kezdve nem kínozta a meg nem szűnő éhség és békésen alhattam a kemence padkáján - merthogy a helyem ott volt.

Van Juan kb. 50-60 éves lehetett. Ráncosképző, kistermetű, de erős, szívós kínai volt, akivel kezdetől igen jól megvoltam. Ma is szeretettel és hálával gondolok rá... Tomkának hívott és esténként kalandos életről mesélgetett. Magát mandzsuriainak, mandzsunak mondta. Elmondása szerint éveken át a Moszkva-Vladivosztk között közlekedő vasúton dolgozott, mint szakács. Aranycsempészés és kémkedés vádjával ítélték el. Az orosz törve és erős akcentussal beszélt, és a két borbély, a szomszédból jókat nevetett az öregem - amire aztán eredeti kínai átkokat kaptak viszonzásul. Van Juan talpra állított, és az alatt a majdnem egy év alatt amit Vele töltöttem, testileg és lelkileg is megerősödtem.

Másik társam a japán Suzuki Kiomi volt, egykori katona, akit egy hadifogolytáborból hurcoltak ide, talán szabotázs vagy szökési kísérlet vádjával. Ez a paraszti sorból való, tömzsi és izmos legény a világ egyik legderekebb embere volt: szorgalmas, segítőkész, jólelkű. Kezdetben - amikor még meglehetősen gyenge is voltam, no meg a szakmát is ki kellett tanulnom - sokszor segített a normát teljesítenem. Tanítgatott japánul is: együtt énekeltek a "Napkeleti vizeken hömpölyög az ár..." c. indulót. Ma már csak az első mondatra emlékezem: "Mijoo tookaino szora akete....."

Kiomi barátomon kívül még vagy tíz japán volt a táborban. Közülük rangban első volt egy őrnagy, a neve Szato. Ennek a gyomra nem bírta a szörnyűséges lágerkosztot - kifejezetten moslékot - megemészteni, és ezért a végsőkig legyengült, jártányi ereje sem volt. A japán bajtársai odaadták neki napi cukoradagjukat, mely elvileg 20 g lett volna, de legalább a felét ellopták tőlünk. Ezek a hűséges japán katonák, a napi 12 órás robot után nem dőltek le a piccsükre - mint ahogyan azt mindenki tette, de mentek haldokló parancsnokukhoz (mert annak tekintették őt itt is), vitték kis kanálkájukban morzsányi cukor adagjukat - az őrnagyot már csak ez tartotta életben. Nemsokára megtért őseihez, katonái meggyászolták.

(Folytatjuk)

FÜZES JÁNOS

"PICIVÉ KELL TÖRPÜLNIE ANNAK, AKI RAGASZKODIK A SZÁRNYAIHOZ" (Beszélgetés Balázs József grafikusművésszel)

Balázs József 1947-ben született Pécsen, iskoláit is itt végezte. Önálló kiállításai is a baranyai megyeszékhelyen voltak: 1968-ban és 1970-ben.. 1973 és 1978 között folyamatosan jelennek meg grafikái az Elet és Irodalom című hetilapban. Közben iskolai képzőművészeti szakkörökben sokszorosító grafikát tanít. Szent István királyt ábrázoló mozaik oltárkép előkészítésére kap felkérést 1985-ben, Dunafalváról.. 1992-ben kiállítása nyílik Kaposváron, a Volvo Díjlovagló Világkupán. Rendszeresen tart lovakkal kapcsolatos művészettörténeti előadásokat. Évtizedeken át futószáras oktató, a Magyar Lovas Szövetség Díjlovagló Szakbizottságának tagja és versenytitkára, a Lovas Akadémia külső munkatársa.

Alig egy éve ismerkedtem meg a Pécsen élő és dolgozó Balázs Józseffel, aki azóta is nagyszerű segítőtársam a Lovas Nemzet című magazin szerkesztőségében. Korábban nem sokat tudtam róla, bár jó néhányan ajánlották: messze vidéken ő ért a legjobban a lovakhoz, élő lexikon, ha álmában zavarják meg, akkor is felmondja a díjugratás és lovaglás szabálykönyvét. Egy szóval igazi szakteknit. És még valami, tette hozzá szinte mindenki: Bazsi kitűnő grafikus.

Rövidesen azt is megszoktam, hogy ő nem Balázs József, hanem egyszerűen Bazsi.. mindenki így szólítja, sokan nem is tudják az igazi nevét.

A sors úgy hozta, először nem ő maga beszélt nekem az életéről, hanem egy magnószalagról hallgattam végig önvallomását. Talán ennek köszönhető, hogy ez a szerény, nagy tudású ember megtisztelt sokatmondó ars poétikájával.

- Amália, a négyéves konfliktus nyugdíjba kényszerül, mert taxik veszik át a helyét. Valami csodára vágyik, ezért megesszik néhány csokor fűzfabarkát, amitől szárnya nő. Mindent elkövet, hogy ismét munkája legyen, csak hát akadályozzák a szárnyai. A fűzfaárustól kapott barkákból belakmározva végül parányivá zsugorodik és így elfér kedvenc kocsisa, Ármin zsebében. Ettől kezdve békésen éldegél a szöcskék közt, magas körülötte a fű, hatalmasak a százszorszépek, az emberek pedig jók hozzá, mert senkit sem zavar, hogy Amáliának ló létére szárnya van. Így van ez Ármin, mondta egyszer gazdájának, picivé kell törpülnie annak, aki ragaszkodik a szárnyaihoz.

- Ezt valóban így gondolja?

- Egy lengyel író nő meseregényéből kölcsönöztem ezeket a sorokat. Akár így vélem, akár nem, a tapasztalatom erősíti, hogy Amáliának sajnos igaza volt. Jövőre leszek ötven éves, és már régem tudom, hogy nem vagyok akkorra, hogy teljes valóságomban akár én, akár mások élveznek a szárnycsattogtatásomat, de így ebben a méretben még lubickolhatok.

- Elégedeti a lehetőségeivel, nem búvik meg túlságosan?

- Kedvemre való ez a kifejezési mód. Akikhez szól, azok értik, s

akik akarják, azok meg is értik.

- És kikhez szól az a bizonyos parányi Amália?

- Nem hiszek abban, hogy a reneszánsz előtt létezett úgynevezett közösségi művészet ma újra feltámasztható, ezért inkább az egyénre próbálok hatni. Arra az egyénre, aki talán a művészet hatására jobbá válik, és ebből fakadóan közösségi lényé is. ezalatt természetesen nemcsak a képzőművészetet értem, hanem az irodalmat, a zenét és az elektronikus, vagy technikai jellegű kifejezésformákat is.

- Az Ön életében, vagy a pályája elején is volt egy Ármin?

- Többen is voltak. Lovakat legelőször édesapám rajzolt nekem, még gyermekkoromban. A játékaim is mindig lovak voltak: ólomkatonák, gumi vagy gipsz lovak, és persze a feledhetetlen élményt jelentő, színesre festett, emlékezetes kórhinta lovak. Az iskolában is állandóan rajzoltam, bár különösebben nem tűntem ki a tehetségemmel. Nem is volt semmi említésre méltó sikerélményem, inkább talán irodalmi ambícióim mutatkoztak.

- Az iskolái azonban, úgy tudom, nem efelé vezettek.

- Könyvkötőnek tanultam az általános iskola után és a Szikra Nyomdába kerültem. Itt mindent elsajátítottam a könyvkötés kivételével. A mai napig sem tudok bekötni egy könyvet, amire persze nem vagyok túl büszke, de így van.

- Ez pedig elég messze esik a lovaktól...

- Tulajdonképpen egy hirtelen támadt betegség határozta meg a további ténykedésemet. A kórházból kijövet és örülve, hogy különösebb maradandó károsodás nélkül úsztam meg az egészet, ellátogattam a Pécs közelében lévő Szigeti tanyára. Ez 1965-ben volt. Ott működött egy lovarda sok-sok szép lóval. Elhatároztam, odamegyek lovat rajzolni. Végül olyannyira megszerettem, hogy 1977-ig, a lovarda megszűnéséig maradtam. Ez idő alatt számos csoda történt velem: olyan emberekkel ismerkedtem meg, az én Árminjaimmal, akik nagyon nagy hatással voltak az életem további részére és természetesen az érdeklődésemre is. A lovasedzőmrel, Szűcs Istvánnal mentem először hangversenyre, később pedig tanítványaimmal az edzések

ról együtt rohantunk a székesegyházi orgonahangversenyekre, vagy színházba. Itt, a lovardában találkoztam Korda Bélával, aki kitűnő grafikus volt és igazi lóportréfestő.. Abból a tradícióból, melynek képviselői az osztrák Ludwig Koch, majd a magyar Garai Ákos nyomdokain haladtak. A rajzaimat nézve Korda Béla többször mondta, és erre nagyon büszke vagyok, édes fiam, ha én a te korodban ennyit tudtam volna erről, akkor most nem itt tartanék. Tőle nagyon sokat tanultam, mindennek előtt azt, hogy a lórajzolásban, de másutt is, a legfontosabb a szerkezet, a konstrukció.

- Ezek szerint hivatalosan nem is tanult rajzolni?

- Intézményesen nem de ezidőtájt Pécsen számos kitűnő alkalom kínálkozott az amatőr rajzoló és képzőművészek számára. A város több pontján jó hírű műhelyek működtek neves alkotók, például Lantos Ferenc, Horváth Olivér, Kele Sándor irányításával. Én Haraszti Pálhoz jártam, a zsolnai szakkörbe és a Matyasovszky műteremben tanultuk a rajzolást, amely a gyár támogatását élvezte, rengeteg előnnyel. Állandóan akadtak modelljeink, és a hely hangulata is olyan volt, mint amilyenek az ember a XIX. századi művészekről szóló regényekben olvashatja. Haraszti Pál nyitott pedagógus volt, aki nagyon jól tudott tanítani. Egyébként tőle sajátítottuk el a pirogránit mozaik készítést. Az akkori időkben már inkább grafikáztam, mert amint az Pali bácsi is megállapította, hiába készült rengeteg olajfestményem, meg színes képem, én igazán grafikus alkotó vagyok és nálam a festékből nagyon ritkán lesz szín. Rengeteg linót is készítettem, ifjú titánként ontottam a metszeteket, a tanulmányokat és hála ennek az alkotó közösségnek, volt két önálló kiállításom a városban. A szakkörrel pedig szinte az ország minden pontján megfordultunk.

- A rajzain végleg főszerepet kaptak a lovak.

- Valóban, talán a lovak a legjellemzőbbek. Ezek a képek azonban mégsem lófestmények, vagy kizárólagos lórajzok, mert az csak egyfajta szakmai ábrázolás, amit szintén gyakorolok, de az egy egészen más dolog, és inkább illusztráció készítésére alkalmazom. Egyébként lelki rokonom Gulácsy Lajos, aki ugyan csodálatos kolorista volt, de az anakronizmusunk hasonló. Nagyon vonzódok a képeihez.

- Könnyen dolgozik?

- Nem is tudom. Azt hiszem, én inkább "krízisalkotó" vagyok, mert nekem, mindig kell valami nagy érzelmi behatás, hogy valami úgy istenigazából kijöjjön belőlem. A fiatal túltengő önbizalomból mostanra szigorú önkontroll alakult ki. Ma már csak az őszinte pillanataimban tudok és vagyok hajlandó komolyabban rajzolni. Hadd mondjak erre egy példát: 1993-ban meghalt az édesapám. Ekkor muszáj volt valamit rajzolni. Aztán pedig a szinte mindennapos temetőlátogatásaim eredményeként kerültek rajzaimra például az angyalok. Ezekben a képekben tulajdonképpen nem történik semmi. Olyasfajta érzéseket igyekeztek kifejezni, melyek számomra teljesen természetesek. Említhetném még egy csalódásomat is, amely után pedig kidőlt lófej formájú kőkereszteket vetettem papírra. Különböző oszlopfők jelentek meg, amikor is hol az oszlopokon voltak a lófők, hol pedig lófőkön az oszlopok. Ezekből született a szoborlovak sorozatom. Hogy azután itt mivé váltak a lovak? Semmiképpen sem lehetnek olyanok, mint amilyenek a hétköznapi életben. Egészen másfajta minőséget képviselnek. Nyomban megérti az egészet, ha azt mondom: a lovak világát ismerem a legjobban, így hát ezekkel fejezem ki magam.

- Ezek szerint a lovak máig korszoríthatatlanul jelen vannak a mindennapjaiban?

- Igen. Ne feledje, hogy huszonöt évig tanítottam lovaglást, a napi életem a lovardákban telt, talán nem tűnik nagyképszerűségnek, ha azt mondom otthon vagyok a szakmában. Az idők során ez még tovább is bővült. Kezdték különböző feladatokat vállalni az újjá éledő lovassportban, nevezetesen a díjlovaglás szervezésben és vezetésében. Ez utóbbi és addigi tevékenységemet azért is fontosnak tartom, mert a lovardákban válogatott emberek fordultak meg, egészen komoly társaság, akikkel min-

denről lehetett beszélgetni és senki sem csodálkozott, ha a kör közepén éppen Bartókot fűtyültem. Nagyon szép idők voltak. Most pedig a legújabb hazai lovmagazin, a Lovas Nemzet készítése is a feladataim közé tartozik, amiben nagy örömmel veszek részt.

- Akkor minden tekintetben sikeresnek érezheti magát.

- Kétségkívül voltak és vannak sikereim, de közel sem felhőtelnek. Észre kellett vennem, minden reményem ellenére, akad olyan terület, ahova sohasem fogok bejutni, bármit is teszek az asztalra. A képzőművészet elefántcsont tornyának ajtaja nem nyílik ki egykönnyen, az úgynevezett tanult kollégák köre nem lát szívesen. Munkáimat ugyan megnézik, talán még tetszik is nekik, dilettánsnak semmiképpen sem tartják, de hát az egy zárt világ. Rájöttem, ha csinálom, annyi, mintha nem csinálnám.

- Őszintén szólva ez utóbbi jelentésében kételkedem, hiszen Nagy László hosszú időn keresztül publikálta grafikáit az Élet és Irodalomban, később pedig megbízást kapott két templomi műalkotás elkészítésére is.

- Igaza van, módosítom is, mert én olyan ember vagyok, aki valamilyen módon mindenképpen ki akarja fejezni magát. Ha nem teszem, akkor erre kényszerem is marad. Nagy László említette, ő felejthetetlen emlékem. Egy kedves pesti ismerősöm, akit ugyancsak a lovardában ismertem meg - hol másutt - felpakolta csomó grafikámat és megmutatta az Élet és Irodalomban dolgozó barátjának. Ebben az időszakban volt a folyóirat munkatársa Nagy László, a költő. Róla tudva lévő, hogy nagyon szerette a lovakat. Rengeteg rajzomat közölte a lapban. Hosszú ideig P Balázs József aláírásával jelentek meg a grafikáim, azután hogy valaki kifogásolta, hogy kisajátítják a nevét. Ekkor lettem pécsiként P. Balázs. Nagy Lászlóval személyesen csak futólag találkoztam, de úgy, hogy ő nem tudta én ki vagyok. Természetesen szép pillanata volt az életemnek az is, amikor 1985-ben megkeresett a dunafalvai plébános, hogy a templomukban lévő korábban megrendelt mozaikkeretem alá készítsek egy Szent Istvánt ábrázoló képet. Szent Istvánt ábrázolni templomba és mozaikból óriási feladat. Tudtam, nagyon elvont nem lehet, hiszen falusi templomba készül, és ott volt az a kereszt, amivel együtt kellett kifejeznie a hatását. Elkészítettem: bizánci stílusú fej, a palást két oldalán pedig a kereszténység és a pogányság találkozása. Nincs a világon még egy templomi oltárkép, amelyen ennyi ló lenne...

- A megmaradt csalódottság érzetét miként igyekezett feloldani?

- Elhatároztam, olyan igyekszem létrehozni, ami azoké, akiknek tetszik és akik a munkámat, tekintet nélkül az esetleges "hivatalos" fanyalgásokra. Ekkor kezdtem a versenyekre emblémákat, meghívókat tervezni és azt tapasztaltam, hogy ez tetszik az embereknek és nekem is örömet okoz többet, mint esetenkénti édektelen kiállítások.

- Most mivel foglalkozik, mi foglalkoztatja?

- Egy nyomdában dolgozom, ahol egyébként rengeteg grafikai technikát ismertem meg. Az idén pedig közelebbi kapcsolatba kerültem a számítógéppel, ami érzésem szerint még számtalan csodát tartogat számomra. Nagyon szeretem a komolyzenét, ha lehetne éjjel-nappal azt hallgatnám, ugyanis teljesen elbűvöl. Az idei év nagy felfedezése volt még számomra, hogy megismerkedhettem, természetesen csak képletesen, George Stupps-sal, a XVIII. századi neves angol lófestővel, illetve a képeivel. Nagyon sok példával szolgált számomra, holott ő lóportrékat, pillanatfelvételeket festett. Az a különleges benne, hogy nem az ábrázolás a fotószerű, hanem a vibráló pillanat megörökítése. Most ez a XVIII. század izgat leginkább.

- Bazsi, alias Balázs József. Ennek nyilván története van.

- Nem különösebb, de számomra emlékeztet. Egy kedves rajzszakköri tanítványom nevezett el így a vezeték és a keresztnévem összevonásával, amit sajnos már csak akkor tudtam meg, amikor el kellett válnunk. Nekem is nagyon tetszett és a mai napi rajtam ragadt. Aki ismer, az csak Gázsinnak szólít.

CSAPÓ IDA

A MINDENSÉGET RÁZKÓDTATÓ ÓHAJTÁS

Szent Iván éjszakájáról
Molnár V. József néprajzkutatóval

Zalaegerszegen a Kézműves Házban júniusban Molnár V. József néprajzkutató somogyi kanászoktól tanult módon építette meg a tűz sátra-házát, s A tűz mágiája címmel tartotta meg a Tükör Társaság rendezvényén sok-sok érdekeséget, sajátos szemléletet felvonultató előadását.

- Szent Iván éjszakájának gyönyörű szép neve van Zobor vidékén, a Nyitra mentén Felvidéken. Virágos Szent János ünnepe - mondta. - Délvidéken Szeged környékén meg úgy Bácska jórészéten is Búzavágó Szent Jánosnak

hívják, mert ott előbb kezdődött meg az aratás, mint az ország más részén. Az, hogy Ivánnak mondjuk Keresztelő Szent Jánost, az bizonyosan a bizánci befolyásra vezethető vissza. Az emberben is legmagasabb fokon uralkodó égi fényt idézte meg a napfordulati tűz ezen a szentséges éjszakán.

- Mi köze van az ilyenkor fellobogó tűznek Keresztelő Szent Jánoshoz?

-Az Újszövetségből tudjuk, hogy aki közénk született, azt tűzzel keresztelik. Ezt éppen Szent János mondja el, amikor összetévesztették az általa keresztelt emberek, az ő tanítványai a mindenki szívében, lelkében már várt, nagy ígérettel, Jézussal. Ekkor mondta ő magáról: "Én csak vízzel keresztetek. Aki utánam jön, az majd tűzzel fog keresztelni, a Szent Lélek erejével." És nálunk az ünnepi tüzek bizony keresztelők voltak. A keresztelés nem más, mint az eredendően bennünk lévő káoszban a rendcsinálás, és ennek legfontosabb szakrális eszköze a tűz. Szent Jánosról ugyan csak az Újszövetségben olvashatjuk, hogy ő a sötétségben világító fáklya. Ő az, aki előrejelzi majd az égi tüzet, amelyik a megszemélyesült, személyessé vált nap, Jézus. A Szent Iván éji tüzet nem aznap este szokták meggyújtani, hanem annak a vigíliáján, az előestéjén. Ennek okát pedig az adja, hogy a középkorban a nap nem akkor kezdődött, amikor fölkelt a Nap, hanem amikor lenyugodott. Innen ered az a szokás is, hogy valakit névnapjára annak előestéjén köszöntünk.

- Hogyan kötődik ez az őszi ünnep a téli napfordulóhoz?

*- Az esztendő-körös változásban a téli és a nyári napfordulat a két legjelentősebb. Keresztelő Szent János azt mondja az idevonatkozó helyen: "Aki utánam jön, az növekedni fog." Jézus a téli napfordulón születik, és attól kezdve a nappalok folytonosan növekszenek.. **Nekem pedig kisebb-nem kell** - mondja Keresztelő Szent János, hiszen innentől kezdve az ő ideje egyre kevesebb lesz, mert rövidülnek az éjszakák. Valamikor a Szent-Iván éji tűz a templom előtt égett, de aztán kikerült a határba, ahogy az egyház kezdett egyre inkább ideologikus lenni, politikussá válni, és igyekezett a saját intézményesült hatalmát védeni.*

- Hányféle tüzet raktak régen?

- Sokfélét, bár Szent Iván ünnepén is hallottam a rádióban, hogy a saját néprajzosaink is nagyon egyszerűen elintézik ezt a mágikus éjszakát annyival: általános európai szokás volt ilyenkor tüzet gyújtani. Annyit tesznek még hozzá, hogy a tűz szentséges volt, és csak búzaszalmatűz lehetett. Az analógiás gondolkodásban a búza megidézi a Napot, a nap megidézi Jézust. A búza-szalmára gyógyító füveket szórtak, mentát mindenképp... Ezt a tüzet illő lélekkel egyenként ugrották át a legkisebb gyerektől addig a vénemberig, aki még képes volt még erre. Az óhajítás az volt, hogy a Jé-

SZENTT IVÁN ÉJÉRŐL

zst idéző szalma-fűz tartsa távol az ember lelkétől, a falutól a rontást, a rosszat, mindenféle nyavalyát és betegséget. Ezt a szalmatüzet rendszerint keresztútnál gyújtották meg, ahol egyébként is ott volt a feszület az örökmécsessel a rontás helyén. A másik fajta tüzet olyan helyen rakták, ahol átokhely volt. Minden faluban régen ismertek ilyen. Ezek az átokhelyek léteznek a mai civil életben is! Például az utak rendszerénél. Ott van Körment előtt a halál-keresztveződés, ahol körjárat van már hála istennek. Hihetetlenül jól átlátható útszakasz, és hiába írtak ki óriási feliratokat, raktak ki stop-táblákat, mégis rengeteg baj történt. Valamikor az ilyen helyre feszület került. Mert egyedül a keresztre feszített, az értünk szenvedett és kiszenvedett Jézus volt alkalmas arra, hogy föloldja az átkot. Régen ezeken a helyeken elpusztult a jószág, az asszony halva szülte itt a gyereket... Ezt az átokhelyi tüzet már fából gyújtották, és égő paraszával körbejárták háromszor énekelve, imádságosan a határt. De raktak tüzet az erdőszélén, dombtetőn is fából. Az onnan hozott égő faágat a belső kertbe és a határban lévő földjük közepébe szúrták, hogy az ilyenkor elvarázsolt teljhatalmú Nap ereje mentse meg a kertet, a szántóföldet a kártevőtől. Aztán mindenütt szokás volt az országban, hogy ki-ki a kapuja elé, de inkább a belső telkére rakott tűzre rászórt mindenféle limlomot, csontot, rongyot, bőrdarabot. Ennek bűzös füstjével zavarták el azt az ólálkodó rosszat, ami ilyenkor az ember közelébe, az ember lelke fészkébe is beleköltözött. Létezett olyan tűz is, amit állítólag négyszögre raktak máglyaként kint a határban. Gyönyörű szép énekünkben több változatban is megmaradt az, hogy egyik oldalán ültek a szép öreg emberek, másik oldalán a szép öreg-asszonyok, harmadikon a szép fiatal legények, negyediken meg a szép fiatal leányok. Gyönyörű szép rendszere működött a világnak: a mindenséget modellezték a négyszögre rakott tűzzel. Ezt a tüzet párosával ugrották át.

- A mai ember ezt a tűzgrási szokást ismeri leginkább.

-Annak a gyönyörűségnek, ami megmaradt, ami rendezte népünk életét, párja nincs. A két háború között még tudták a néprajzkutatók, hogy az a fajta népi műveltség, ami jelen van itt a Kárpát-medencében, sehol nem létezik Európában, se Nyugaton, se a Balkánon. A legösszetettebb szertartásrend bizonyíthatóan a Kárpát-medencében a magyarság okán maradt fenn. Közelébe nem jön afrikai vagy óceániai törzsi közösségekben megmaradt szertartásrend a miénkhez. Ennek nyugodtan után lehet járni. Hogy csak egy, idekötődő példát említsek. Talán sokan tudják, hogy valamikor az Advent éppen olyan hathetes böjt volt, mint amilyen megelőzi a Húsvétot. De ennek a böjtnek a kezdete nem a karácsonyt megelőző hatodik vasárnap visszafelé, hanem Szent Márton névünnepe volt november 11-én a Nyílas jegy territóriumára idején. Ekkor Szent Márton erejével a lányok férjet, urat varázsoltak maguknak - férfi, lány sohasem varázsolt magánaki. Ebből az időszakból a göcseji népszokás a legszebb. Ha öreg néniket megkérdezzük, valamennyi esküszik arra, hogy az ő adventi varázslása adta urául azt, akit egy életre kapott férjnek.

- Miben állt a göcseji rítus?

- Csodálatos volt olyannyira, hogy nem lehet párját lelteni sehol. A lány fogott egy olyan kenyérdagasztó teknőt, amit már nem használtak. Ez a teknő méhszerepű volt, benne a kenyér nem volt más, mint Jézus. Minden kenyérsütéssel egyértelműen Jézust játszották el; ez az egyik legösszetettebb rítusunk volt! Mindig este kezdte el öreganyánk a dagasztást, és látni kellett volna, hogy várta a család, főleg mi, kicsi gyerekek, hogy készítse már elő a kenyérhez a teknőt. Olyan szertartásos volt minden mozdulata, hogy csudai nem a protokollt akarta. Az alapartikulációt nyilvánította ki, a szeretetet, ami mindig rendben valósul meg, és ez hiányzik a mai világban. Az éjszaka méhe hordta ki a kenyeret ami abban a teknőben, abban a méhben dagasztódott. És a kész kenyeret akkor szedte ki a kemencéből öreganyám, amikor kelt föl a Nap, s minden kenyérben misztikus módon jelen volt Jézus. Ha egy darabkája leesett, föl kellett vennünk, meg kellett csókolnunk. A kenyér szentség volt. Nehogy azt higgyük, ezek lökött babonák voltak, de jó, hogy elfelejtettük! Minden asszony teknő: a születés teknője. Egyértelműen analógiás összefüggés van a kettő között. A göcseji szokásban ekkor történt az, amin a mai kellőképpen agyamosott emberek hangosan röhögnek. Mert a lány a valamikor kenyérdagasztó teknőt teletette trágyával. Mert minden asszony trágya, a szónak igazi értelmében. A trágya minden élet alapja, ágya. Régen a házasságban két fél arra esküdött össze, hogy trágyájává váljon az új életnek. Áldozat legyen, táplálója a gye-

reknek, amelyik tovább viszi az életet. Ezt nem kell kitalálni, ez benne van a mi esküvői rítusrendszerünkben. Teknő vagyok és trágyává akarok válni, áldozattá. Ahogy az esztendő körének, úgy a napnak is megvan a tizenkettes ritmusa. Egy napon belül az ádvent időszaka tíztől tizenkét óráig tartott, ez volt a varázslás ideje. Az esztendő köre adventjén, a nap adventjén tíz óra után a göcseji lány dagasztó teknőbe szedett trágyával kiment a kertbe, abba a kertbe, ami a beavatott lány gondja volt. Nem az utca közepébe vitte a teknőt, hanem hátra a kertbe, ami ő maga. És felállt ennek a trágya-halomnak a tetejére. Először kelet felé fordult és elkezdett énekelni. Ének volt ez, pedig csak azt mondta: Keletű jiiiis. . . . a régi lányok nagyon akartak tucatnyi gyerekeknek az anyja lenni. Egyetlen egy szentséges vágyakozás volt bennük, hogy asszonyok lehessenek. Ez a vágyakozás hangzott el akkor. Nyugatru jiiiis. . . . - énekelte tovább, aztán meg: Alúru jiiiis. Fölúru jiiiis gyűjjenek a kiiérők. Az elhangzó gyönyörű kívánságban a világmindenség egyetlen egy óhajtássá vált abban a leányzóban: kéri a varázsló óhajtássá. Fönt megszűnt a pislogása a csillagoknak, a deszka nem repedt tovább, a kutya nem ugatott, a disznó nem rendetlenkedett az ólban - nagy csönd lett. Nem attól, hogy hangosan mondta a lány. Hanem attól, hogy egyetlen egy hitmondatta ezt vele. A régi embernek nem hiedelme volt, hanem teljes hite. Amit nem kellett korigálni zsinatról zsinatra és kongresszusról kongresszusra. Egész hite volt, mert azt használta, amit ajándékba kapott. Az ős tény, az ős artikulációt. Ezen a szentséges éjszakán ádvent kapujában Szent Márton ereje okán - aki közvetítő volt ebben a szentséges óhajtásban - a lány másnapra megáldotta, ki lesz az ura. Természetesen előtte egész nap böjtölt, és megvolt a sajátos imádságrendje. A lelkét rendezte ahhoz, hogy ez a varázslás az esztendő körének és a napnak a megfelelő időszakában teljes legyen.

- A regölés szokása hogyan kapcsolódik Szent Iván éjszakájához?

- A Bakban amikor megszületik a fény, rögtön elkezdődött a regős játék. A Dunántúlon a legtellesebb regős játékok Vasban és Zalában, meg Veszprémnek a csücskében maradtak fenn. Nemrég Salomváron vettem föl egy gyönyörű szép regős éneket egy öreg bácsitól, akit Gál Sándornak hívnak. Döbbenetes, mit tud ez a kilencven esztendő ember Zala kincseiből, aranyából. A regős ének egyik szerepe szerint összevarázsolta a párokat. A Nyilasban valaki magának lányként férfit, magadót óhajtott, aztán amikor megszületett a Nap, és az emberben is megszemélyesült, akkor a regölés erejével összevarrták a párt. A Szent Iván éji ének hosszú volt, és a Tűznek az áldó erejével végképp összeköötték a párt: A Bakkal éppen átellenben, a téli napfordulattal éppen szemben a nyári napfordulatkor megáldotta őket a Földre varázsló tűz. Arra ugyan áttételes adataink vannak csak a nagy emlékezetből, de erős a sejtésünk, hogy régen össze is feküdt a pár a Szent Iván éji tűznél. Amikor elaludt a tűz, hajnalban mielőtt a nap fölkelne volna a mindenség templomában, annak is a kellős közepében - mert hiszen a Tűz azt jelölte ki - megvolt az első összebörülésük. Jó lenne ezeket a szokásokat tiszteletben tartani, mert hihetetlen fontosak. Természetesen ebből ma semmi sem lenne, mert artikulálatlanná vált az életünk, rendszertelenné és szórttá.

- Miért tett zöld akácágot a Zalaegerszegen felállított kicsi pásztortűzre?

- Nem minden tűzre, de az ünnepekre raktak valami zöldet, valószínűleg azért, mert valamikor amikor katartikusan meg kellett, hogy rázkódjék az ember a nyári napfordulaton, akkor élő embert, még hozzá nőt áldoztak. Ha valaki ismeri a Zobor-vidéki Szent Iván éji éneket, abban könnyörögnek az éneklők, hogy nagyon ne égesse meg a tűz azt, akinek a nevét odaéneklék. Az egykori ember-áldozatot váltotta fel a növényi áldozat. A mi nyelvünkben természetes, hogy a nő és a növény azonos. Minden kozmikus változás idején a Mindenség esztendő körös rendjében az ember lelke szétesőben van, rendtelenné válik. A nyári napfordulatkor a legmagasabb pontján áll a Nap, és bennünk is, de ettől kezdve lefele halad. Ez óriás változás. Ez megrázza a füvet, a kukacot, a fát, a felhőt, minden földi létezőt. Engem is. Hogy ezt ép ésszel kibírjam, ehhez kell a szakramentum: hogy eljártsszam, amit ilyenkor el kell játszani. És nem a porosz iskola kitalálta, ember kreálta valamiről van szó, hanem a belénk oltott ősképről, ami alapartikulációként velünk született. Azért volt az embernek biztonsága, mert ezt nem szimpóziium izzadta ki, hanem a veleszületett ősképet használta valamennyi emberi lény. Valóság volt az alaptörvény, hogy miképpen a menyben, azonképpen itt a földön is.

TARJÁN TAMÁS

BUBORÉK

Németh Klára képeiről

Hiszek a névmágiában, a számmissztikában. Hiszek benne? Vonzódom hozzá. Érdekel. Nem "eleve elrendelés" rejlik a számokban, nevekben; nem csodatévő egyik sem. De mindegyik nyomként, útjelzőként szolgálhat a rejtelmes, sejtelmes cél felé. Jelek mind. Olykor baljósak - máskor azt segítik, hogy hasonló a hasonlóknak örülhessen.

Amikor évtizedekkel ezelőtt, a családi névváltoztatás folytán "elvesztettem" kiejthetetlenül hosszú, ám ösz-sze-cse-rél-he-tet-len örmény vezetéknevemet /s vele együtt "igazi" keresztnévemet, a hitküldér értelmű Arakhelt is/, erősen elégedetlenkedtem az ugyan -ján végződésű, azonban magyar fül számára örmény képzeteket nem keltő Tarjánnal.. Úgy találtam, csak azok a szép hangzású nevek, amelyeknek hangalakja, dallama például Kosztolányi nevének csengésére emlékeztet. Evekig terveztem: majd a gimnáziumban lesz /kell legyen!/ ilyen nevű társam, s akkor ő lesz a barátom! Legyen persze Tamás is, mert a Tamás az szép név.

Lettem aztán elsős középiskolás, és a padokban sehol egy Kosztolányi. Tamás se. Mit tesz Isten - pár hónap telével H. Miklós, alkalmilag padtársam is, azzal állított be: ők Harsányira magyarosítottak, s ezentúl második személynevét, a Tamást használja majd.

Az egyetlen már simán mentek a dolgok. Még két perce sem toporogtam a kapukon belül, amikor hozzám lépett egy langaléta ifjú /hozzám és P. Ferenchez/ s kezet adott: Reményi József a nevem, legyünk barátok. Lettünk. A nyolcadik közös könyvünket írjuk, fiának keresztapja vagyok. Barátom időközben második személynévként a Tamást is használni kezdte, hogy megkülönböztesse magát újságíró édesapjától.

Nem traktálok tovább az Olvasót a személyes krónikával. Akadna már bőven adalék. A lényegre térve: két ágon is német származásúak vagyunk. Édesanyamát Gizellának keresztelték, de a Kékkeresztes Márta Apolonónérek áldozatos körében - nem apácák voltak: vallásos meggyőződésű ápolónők - a Klára nevet, Montefalcói Szent Klára oltalmát választotta magának.

Kell-e mondanom ezután, hogy amikor egy évtizede a zalaegerszegi színház kiállításán megpillantottam *Németh Klára* számomra addig ismeretlen nevét, ez a név rögvest rokon érzéseket ébresztett bennem? Németh Klára képeiről, tűzzománcairól a madarak nekem füttyöltek, bohócai az én udvaromat mulattatták szomorúságukkal.

Barátságunk azóta ritka levélváltásokban, a két familia ritka találkozásaiiban tükröződik. Amikor idén márciusban, Németh Klára zalaegerszegi kiállításának megnyitója előtt pár órával először láttam a megkapó kis tárlat anyagát, máris otthonos világban éreztem magam. Elég volt egy körbepillantás a "magas hangrendű" meg a "mély hangrendű" képeken - vagyis a kékekkel oltott pirosassárgákban meg az olajoszöld-barnásan sötétlőeken -, hogy érzem: a festőnő ismét a lelkemből beszél. A lelkünkéből. Németh Klára azt fejezi ki, ami József Attila számára is oly nagy tanulság volt, súlyos élmény és fölemelő fájdalom: hogy - szabadon idézve - a harmónia sem egyéb, mint megérett diszharmonia.

Utólag visszagondolva is felidéződik a szekvenciákra osztott tárlat egésze. Nincs már velem egyetlen alkotás fényképe sem, mégis mintha valamennyi színre és formára emlékeznék. Elsősorban a clownokra.. Németh Klára figurális munkáinak legfőbb szereplője a bohócruhába bújó, bujtatott ember, néha emberpár. Amint tapasztaltam, az érdeklődő közönség szeretete is leginkább ezeket a képeket övezte. Valószínűleg ezek sugallják a legközvetlenebb, legegységesebb tartalmakat - arról a 20. századi magánosságról, búról, mélabúról, melyet groteszkum is csipkéz. Való igaz - sok motívumkutató és szimbólumtudós megállapította : a clown a modern művész önarcképe. S általában tán a modern emberé is.

Németh Klára nyúlánk clownjai vertikálisan vagy átlósan uralják, az ábrázolásokat. Ővük a tér. Semmi el nem vonja róluk a figyelmet. Kecses, légies, szinte mindig szép emberek. Mégis, abban a tágasságban és ürességben, melyben egyedül /értsd akár: párként/ vannak jelen, nem lelik a helyüket. Szépségük az árvaság szépsége. Kívül nincs is mit nézniük. Németh Klára majdhogynem összes bohóca, clownja: mindegyik pepitaruhás férfi és nő, valamennyi Pepito és Pepita lehunyja a szemét. Csukott szemük: mint beforradt, szépvonalú seb. A nem-nézés villámzár. Pontosabban: e képek csöndes hősei befelé néznek. Lelki tájaikon mi húzódik? - csak ők tudják. A művek pedig azt sugalmazzák a befelé-tekintés komolyságával, méltóságával, már-már derűjével, hogy e tekintet, önnéző vizsgálat nélkül nem is érdemes élni.

Aki ily hangsúlyosan fest /azazhát nem fest.../ szemeket, az kifinomult poétája az érzékeknek, az érzékelésnek. A kéz-képek hasonló figyelmességéről, közvetett, metaforikus beszédéről tanúskodnak. A horoszkópok évadján, a tenyérijóslás divatjakor az emberi kéz ötsugarú napkorongját tanácsos elvontan ábrázolni. Németh Klára ennek az ösztönös kíváncsiságnak éppúgy megfelel, mint a leképezés konkrétságának. Nála a tenyér: tenyér - egyben valamely közép- vagy dél-amerikai fennsík úrbeli lények látogatta leszállótere is. Ezekből az alig absztrahált jelekből tenyér-

vonalakból az avatatlan szem is sorsra, tehetségre, életkorra következtethet. Technikai értelemben igen változatos feladatot jelenthet e látszólag monoton, ám valahonnan valahová tartó és egységes mintázatot adó vonalkáknak a meghúzkodása. Mire elkészül rengetegükkel a festő, a tenyér már nem egyetlen ember tenyere. A forma öt ágába, csillagába, szótalán dimbjébe-dombjába nagyobb, közösebb, *emberségesebb* titkok és tudandók vésődnek.

Számomra a kiállítás legkellemesebb meglepetései a kapu-képek. Hallottam vélekedéseket, hogy e képekkel Zalaegerszeg túlzottan is közel került Szentendréhez. Az sem lenne épp térképsértés. Németh Klára, úgy tudom, nem tervezi a kapu-motívum képeinek gyarapítását. Bezárulni lát egy kis sorozatot. Pedig kérdés, hogy e kapuk - legalábbis e kapuk egyike - nyílik-e vagy zárul? Mintha mögötte - tárul vagy sem - világok nyílnának. Világok, maguk is kapukból. Ezt a se ki, se be, ki is, be is szárnyas világot engedi föltételezni a két szuggesztív kapuábrázolás. Németh Kláránál nemcsak a szem és a kéz érzékszervek. A kapu is az, hiszen amiként van szerve a látásnak és a tapintásnak, úgy lehet a megnyílásnak és elzárkózásnak is.

Németh Klára nem tartozik a túltengő önbizalmú művészek közé. Féltő szeretettel pillant alkotásaira, mind egyiknek tudja az életrajzát - mégsem becsüli túl őket. Sőt, ő maga általában kevesebbet vél róluk - bár azt sokkal pontosabban! -, mint amennyit a szemlélő lát bennük. Némi művészi agresszivitás aligha tenne rosszat a pályának. De rá lehet-e beszélni az alkotót, hogy ha kiállításán olyan újdonságokkal rukkol ki, mint Németh Klára a kör-képekkel, akkor a megnyitó napján már ne a címadáson tétovázzon, s ne aggodalmaskodják a közönség visszhangja miatt?!

A kör, mint a legtökéletesebb, legmágikusabb síkidom, kétségtelenül önálló, évezredes mitológiával bír, s ehhez nem könnyű hozzáadni bármit is. A kör önmagába visszatérő hiánytalansága, szegélyvonalának végtelensége ősi időszimbólum. Ez a vízjel-rejtemem /Tandori Dezső Vízjel *W.S-nak* című négyesoros nyomán tehető föl a kérdés: vajon papír-e a vízjel? S ha a vízjel nem papír, akkor micsoda? Hisz' végül is nem kétséges, hogy a vízjel: vízjel, s nem papír - de mi, mi mi? Egyébként, meglehet, Weöres Sándor az ideális nézője Németh Klára képeinek. Talán onnan, ahová haza távozott, le is tekint e művekre, s az ő *Fairy Springjéhez*, nyári éjjel izzó galagonyájához, *Rongyszőnyegéhez* hasonlatosát is lát ám/. Az idő: *Idő-e?* Az idő ldőből van-e? Az itt a kérdés. Az idő: idő, de mit tudhatunk arról, hogy ldő-e? Németh Klára alkotásait kivétel nélkül belengi a nesztelen, mulatlanul múló idő. Képeinek időhangjuk van. A kör-képek óralapjaival, érméivel, nagy szembogaraival is leginkább az időre asszociáltat a művész /talán nem csupán engem/.

Tudva Németh Klára aggodalmait, töprenkedéseit a címről, magam a buborék elnevezést javaslom nekik: hadd lépjenek ki a síkból a térbe, őrizve a kört, mint lényeket. E képvilág hunyt szemű bohócait én mágusoknak is szívesen képzelem: önmaguk meg-megbicsakló mágusainak. A szavak és a képi élmények hirtelen egybeesése vilantotta föl egy Orbán Ottó-vers lehetséges párhuzamát. A költemény játékos körülmények között, egy József Attila-sor variációjaként keletkezett; címe: *Buborékszonett*:

*Úgy bujkál bennem, mint buborék a halban,
vagy ahogy fény és árny játszik a mágus fővegén,
dűnnyögve, susztorogva, dudorászva halkan,
s a dallam nem változtat szövegén,*

*a vakszövegen, mert tagolt szöveg nincs,
míg függünk itt a Sarkcsillag szegén,
csak a végtelen tér, a jéghideg, rideg kincs,
meg izzó tébolyunk, hogy megszerzem, meg én,*

*bár amit szerezhetünk, csak maga a dallam,
a fény hajából egy sugárnyi hajtincs,
a vándorlás az óceán egén,*

*s a rejtjelezett tudás, hogy semmi baj nincs,
mert minden porszemben egy néma dal van,
s a dallam nem változtat szövegén.*

Aki a clown-képektől a kör-képekig bejárja Németh Klára képeinek körét, hogy végül megálljon egy szemrés, egy kézfej, egy kapu, egy buborék előtt, az elgondolkodik, s bólint: Németh Klára is azt a tudást kapta s adja tovább ajándékba, hogy - *minden porszemben egy néma dal van.*

NÁSZTA KATALIN

BORHY GERGŐ HATVAN ÉVES

A színészházban lakik. A szobában két heverő egymás mellett. A falon fénykép: nevelőszüleit ábrázolja. Szüleit alig ismeri. Tizennégy hónapos korában örökre adták... Egyedül él évek óta. Kedven olvasmánya Albert Camus Közöny c. regénye.

Nemrég a Gobbi Hilda alapította Aase díjat és a román dráma nemzetközi fesztiválján a humoristák díját vehette át a Névtelen csillag Ál-lomásfőnökének szerepéért. De én nem ezért kerestem. Hirtelen megbetegedett, elmaradtak az előadások, agyi-infarktus érte.

-Az orvosok nem találtak semmit. Soha nem voltam beteg. Egyszer hazudtam azt, hogy baj van a lábammal, de csak azért, mert nem akartam eljátszani egy szerepet...

Borhy Gergő azok közé a színészek közé tartozik, akiről soha nem tudom megállapítani, mikor beszél komolyan.

- De tudom, hogy ez intő jel volt. Hogy térjek magamhoz... Hogy emberi módon tudjak élni végre... Az az igazság, hogy rosszul életem. Visszaéltem az életemmel... Az élet nagy adomány, de sajnos nem tanítanak meg bennünket jól élni. Mire rájövünk, arra már késő... Most van időm elfilozofálni. Megbénult a fél oldalam, de már egész jól tudok beszélni, remélem, színpadra is mehetek még. Nemcsak én reménykedem, nézd, ezek a stúdiós lányok rendet csináltak itt nálam, megcsináltatták a fürdőszobát, most tusoló van benne kád helyett... Szigorú diétára fogtak. Ahogy én ismerem magam, végig fogom csinálni, de egyszer elkövetkezik az a pillanat is, amikor feladom. Ismerem magam. Nézd, én ilyen vagyok. Próbáltam más lenni, nem megy. Nekem eretneknek kell lennem. Pedig...

- Van valami, amitől félsz?

- Semmitől. Én azt hittem, meg fogok ijedni. De nem. Egyszerűen tudomásul vettem. Nézd, ez az asztal eddig tart. Innen már nem tudom. Ha akarom. Ha akarom, innen tovább nincs asztal. Tehát, az életed, ami van: nincs. A halállal megszűnik a fizikumod, visszakerül a földre. A szellemed pedig..., ez mindig rejtélyes volt számomra, hova lesz az a sok gyönyörű gondolat... Dehát ha a fizikumod megszűnik, akkor ezek is. Aki hisz, annak még van egy lehetősége: a túlélésre. Én el tudom fogadni, tisztielem és becsülöm azokat, akik hisznek Istenben, végeredményben, ha belegondol az ember, csak egy picit átbillenés, és már logikusnak is tűnik, hogy van Isten. Tulajdonképpen nem félek, nem tudom elképzelni, hogy ez az élet ne legyen, egészen addig, míg meg nem halok. Bár én azt hiszem, nem halhatok meg... Most sem haltam meg. Megint kaptam haladékat.

- Kiől?

- Hát gondolhatod.

- Én nem tudhatom, te kire gondolsz.

- Istenre. Nem véletlenül kaptam a díjakat sem. Most jól elleszünk. Jól elbeszélgetünk majd. Hol hiszek benne, hol nem. Azért tetszik nekem a kereszténység, mert ez az egyetlen olyan mozgalom, ami önmagáért történik. Sajnos túl okos vagyok ahhoz, hogy higgyek. Bár mindig is tudtam, hogy nincs tökéletesebb a tízparancsolatnál. Ha betartaná az emberiség, rend lenne a földön. Még így is, ebben a káoszban is van valahol egy rend. Nem ütköznek össze a bolygók, például. Valaminek lennie kell mégis. Ezt aztán sokféleképpen magyarázzák. Az a hatalmas igazság, hogy a dolog attól függetlenül létezik, hogy te elfogadod vagy sem. Játék az egész. Ezért is választottam a színházat. Ezt, az én életemet, nekem kell eljátszanom.

- Miért lettél színész?

- Mert elleneztek. A főiskolán azt mondták, tehetségtelen vagyok. Mára sikerült bebizonyítanom, hogy nem igaz. Mindig szerettem az ilyen kihívásokat, amikor senki sem hisz benned... De a díjakat sosem akkor adják, amikor éppen megérdemled. Szerintem életemben nem voltam olyan jó, mint Lezsák Sándor "80 vödör levegő"-jében..

- Miről tudod, hogy egészen jó voltál egy szerepedben?

- Már amikor hozzálátoztam, tudom, hogy lesz-e belőle valami, vagy sem. Amit tudok, azt mind hozzáadom. Ha kiderül, hogy ez kevés, haj van. Ha elég, akkor megcsináltam. Teljesen az én hozzáállásomtól függ, hogy találom meg a figurát. És általában az utolsó héten derül ki. Itt van például a Komédiásokból a Challenger.. Rendkívül nehéz volt megtalálni, mert ez a figura nem gesztikulálhat. Nem véletlen, hogy nem tudnak beugrani helyettem, ugyanis előadás előtt két órával csak ezzel foglalkozom. Technikailag nehéz. Ha a néző az első két oldal után unatkozik, akkor vége... A próbákon állandóan szétesett. Az első jelenet attól függ, milyen állapotban vannak a partnerek. Ha nem abban a ritmusban válaszolnak, de nem is ritmus kérdése, a fülemmel hallok, hogy nem úgy szólal meg, ahogy kellene, ilyenkor nekem kell korrigálnom, és akkor már nem vagyok jó, mert nem lehetek flott, ami ennek a figurának a

Macbeth • kapus

A kutyá testamentuma (Wellmann Györgyei)

lényeges jellemzője. És mindig volt ilyen jellegű gikszer, úgyhogy a végén már gyűlöltem, azt mondtam: egy hónapig nem jövök be... De nem hisztériából, mert egyszerűen nem lehet válaszolni. Annnyira nem jó a darab, hogy ezeket kivédje. A tizenkét előadásból egyszer-kétszer jött össze, vagy három-négyeszer. Nehéz műfaj ez.

- **Milyen színházaknál voltál?**

- Békéscsabán, Miskolcon és a Déryné Színháznál. Ott nagyon jó volt. Aztán Ruszt idehívott, és eljöttem. Ha végiggondolom a pályám, pár előadás volt csupán, amiért megérte. Nézd, hiába tudom, hogy jó színész vagyok, ha nem kapok szerepeket, nem tudom bizonyítani. Szerettem a Paraszt Hamletet, szerencsém volt ezzel a Komédiásokkal, a Névtelen csillaggal... Én nem vagyok egy Latinovits.. De azon a szinten, ahol vagyok, azt jól csinálom. Epizodista vagyok, másodvonalbeli színész, nem vagyok sztártípus sem. Olyan jó közepes. Fiatalkoromban játszottam Jágát is. Vannak szerepek, amik rámillenek.

- **Ragaszkodsz a mai "alakodhoz"?**

- Már fogyok, annak ellenére ebből élek, hogy ilyen kövér vagyok.

- **Ha nem lennél...**

- ... akkor egészséges lennék. És sokkal jobb színész. A Jágó a bizonyíték rá.

A konyhában hús sül, kimegy, megforgatja. Később lezárja. A beszélgetést egyáltalán nem zavarja a kicsit nehézkes kifejezőképessége. A falon, a háta mögött egy hatalmas Borhy-kép.. Két részből áll, egymáshoz illesztve, a felsőn a festő léket vágott Gergő agyába.

- Ezt kérlek szépen egy úr festette rólam, aki most Párizsban ól. Pataky Jánosnak hívják. A kép egyik része a jelen, másik a jövő. Nekem a jobboldal a jövőm.

Félelmetes így nézni a képre. Ami Gergőnek akkor a jövő volt, most már a jelen.

- *Mire vagy még kíváncsi?*

- **Nem csak a színház az életed.**

- De. De.

Hangjában árnyaltan jelen van az öndicséret, de az öngúny is. Néha "varázsos" hangját említi élcelődve, de nekem arra kell gondolnom, vajon ez a szint-játszás, amivel most éppen nekem játszik, lefoszlik róla, mikor egyedül van?

- **Írsz is, nem?**

- Mikor nem kaptam szerepeket, hát ami bennem volt, az ki akart "jönni", és akkor kezdtem a novelláírást tanulni. Dehát az irodalom megint egész ember kíván. Nem lehet rögtön jól írni. Három-négy olyan írásom van, ami jó. A többi kísérlet. Sok befejezetlen dolgom van. Móra Aranykopsó ját dramatizáltam. Halasi erre azt mondta, vannak vele terveik. Csakhogy én már úgy vagyok a színházigazgatók terveivel, hogy nem bízom bennük... Az a lényeg, hogy megcsináltam. Most kedvenc olvasmányom Camus naplójegyzetei. Nagyon szeretem, ebből születtek a későbbi regényei. Meg kellene tanulni írni, csak hát nincs már rá idő. Két dolog biztos. Állandóan jelen idő van, és ez tragédia, nem tragédia, de így van. Az emberek nagy többsége nem jön rá. Beleszülettek egy adott helyzetbe. Az emberek problémája az, hogy mennyi probléma van. Van! De ki mondta, hogy nem lesz? Hát vérben, mocskokban születünk, miért gondolnánk arra, hogy az élet más lesz? Egyáltalán, miért számít az ember jóra? Egyáltalán mi az, hogy jó? Mihez képest? Az élet harc, ezt végig kell élni. Nekem is azt bizonyították, hogy legyek jó, meg becsületes, meg minden. Persze, amennyire lehet. De nem lehet, érted? Olyan nagyon nem lehet, mert akkor hülye vagy, akkor te vagy a fogó, és mindig te vagy a fogó. Azt meg nem. Én komolyan vettem a színházat, senkivel nem törődtem. Azt hittem, ha odaállok, és teljes odaszánással mindent megcsinállok, akkor van értelme. Rájöttem, hogy nincs.

- **Nincs?**

- Mert a befogadóközeg nem kíváncsi rád. A színház ráerőszakolja magát a közönségre. A közönség annyit fogad el belőled, amennyit akar. És van, amelyek csak elvisel. Tehát én hiába lettem színész, hiába érzem úgy, hogy van valami képességem, nem számít... Akkor én hiába csináltam? Igen. Na, de ilyen az élet. Senki nem ígérte meg nekem az elején, hogy nem hiába lesz. Alapvetően nem változtathatók rajta. Most, ezután a baleset után csak annyit mondhatok, József Attila szavaival: Éltél s ebbe más is belehalt már. Végeredményben mindegy az egész szempontjából, hogy vagy-e vagy nem vagy. A világ nem értünk van. Mi része vagyunk, ennek a világnak. Nekünk csak élnünk kell. De ez a csak súlyos. Tulajdonképpen borzasztó. Mert a hogyanra nem ad választ senki. Néha úgy érzi az ember, mintha irányíthatná a sorsát. Néha úgy tűnik, van erőd másnak lenni. Nincs. Eleve el vagy rendelve. És tulajdonképpen semmi közöd az életedhez. Egy dolgod van: leélni. Semmi más. Ha az ember idáig eljut a gondolkodásban, azt is mondhatja, hogy ő akkor nem akar élni. Nem negatív hozzáállásból, hanem egyszerűen mert nem tudja elfogadni, hogy részt vegyen valamiben, amihez nincs köze.

- **Ez fatalizmus.**

- Nem. Ez a végső letisztult gondolkodás. Az ember senki másnak nem fontos, csak saját magának. Csak neked fontos az életed. Azt mondják, ez logikus. Miért? Az lenne a jó, ha örülnénk egymás életének. De nem tudunk. Csak ideig-óráig, amíg rá nem jövünk, hogy mi még rosszabb helyzetben vagyunk. Mindig csak magával foglalkozik az ember. Problémáink is azért vannak, mert tudomásul vesszük őket. Hol vagyok ön fontos ebben a színházban? Jó, most ezt a szerepet nem tudják helyettesíteni eljátszani, de a másik huszonhatot tudják. De a

Névtelen csillag • Sággy Tamással

csalódás sem fontos, mert csak nekem az. A másíknak ugyanaz örömet jelent.

Egész lényéből ennyi tömény pesszimizmus dacára is remény sugárik. Derűs, és ezzel a derűvel mindent túlvészoló magatartása a biztosíték arra, meg nem adta fel.

Ne is add fel Gergő! Ne nyugodj, amíg meg nem találod a választ a kérdéseidre. És hatvanadik születésnapod alkalmával azt kívánom: örülhessünk együtt a kitartásodnak, egészségednek, és életed megalatalt értelmének is.

NYÁRI SZÍNHÁZAK A NYUGATI VÉGEKEN

Két - előéletében, ívelésében eltérő - nyári színházi vállalkozás egy-egy önálló bemutatóját ismeretjük. A Kőszegi Várszínház tízenötödik sikeres évadját mutatta Tel, a Molière-darabbal két helyszínen tíz előadást produkálva. Örömteli, hogy az 1984-ben, tíz sikeres év után megszűnt Egervári Esték ismét feltámadt, és saját produkciójával négy helyszínen is figyelmet kellően mutatkozott be. (Egervár egy Zalaegerszeg közeli település, amelynek reneszánsz várkastélya ideális nyári színházi helyszín.)

Nyári szín házélmények - télire...

Nyár volt - nyár nincs. Már szinte csak az emléke él, miközben kint vigasztalan - és megállíthatatlan - ömlik a szeptemberi eső, katatón szomorúsággal... És a nyár azért mindig megmarad. Nem csak a napfény, nem csak egy-egy

mosoly emléke, hanem ami még jó, megint jó benne: a szabadtéri, hamisítatlan nyári színház... Két előadás felidézésével korántsem kritikai összegzésre, inkább afféle téli "borítékolásra" vállalkoznék - nyárból, őrizgetésre.

Jourdain, az úrhatnám...

A puccos, parókás figura színpadi megjelente - testét-lelkét ezúttal *Hollósi Frigyes* adta - önmagában mosolyogtató. Hiú, semmit se tekintő páváskodása, önalakformáló kísérletei szármalmasak s neveltségesegek egyszerre. Komikus s ugyanakkor tragikus hős *Jourdain*, az úrhatnám polgár. *Molière* remekül értette ezt. Felmutatni gyengéinket, rosszabbik énünket - persze, a másét -, de úgy, hogy mindez neveltségessé, mulattatóvá váljék s azért kicsit szívet is szorítson, hogy hát: ilyenek vagyunk. Tetőtől-talpig: Emberből. Aligha véletlen - szakavatottabbak és sokkal részletesebben is taglalták már, de elégedjünk meg a ténnyel -, hogy

Molière komédiái rendre életre kelnek, életre kíváncznak a színpadokon, immár századok óta. Mert tudta, mit ma sokan nem: a bőrt csípő jelenséget a színre vitellel - elrajzoltan, ám félreismerhetetlenül - kinevettetni, kifigurázni, elgondolkodtatni és mégis, kicsit lelket csavarintani... S a hatás századok múltán is működik - függvényében persze a mindenkori "játékosoknak" -, de a Kőszegi Várszínház főpróbájának közönségét vagy akár az egerszegi Erdei Színház nézőterén ülőket nézve, a krónikásnak e nyáron úgy tűnt: a vígjáték s *Molière* szelleme újra érvényesült, mikor *Merő Béla* rendezésében, a Kőszegi Várszínház produkciójaként "magukhoz vehették" a színházvágyók *Az úrhatnám polgár* komikus históriáját...

Hollósi Frigyes és Fullajtár Andrea

Ki is *Jourdain* s miről esik szó? *Molière* helyzetmeghatározása, a címmel, tökéletes. *Jourdain*-nek, a sikeres polgárnak ugyanis egyetlen vágya van: úrrá válni, mindinkább hasonlítani példaképeihez, a nemesekhez, ha lehet, azonnal... Mindehhez csak származása, neveltetése - azaz kultúr- és szocializációs szintje - alapvetően más; sajnos reményei valóra váltásához pénznek sincs híján, így nem szűkölködik "jóakaró", meglehetősen összegeket kóstáló segédeszközökben (művészek, polgárok, nemes-barát), s mindehhez a folyamat igazi katalizátora társul: szerelme egy grófnő iránt.... *Jourdain* még lánya boldogságát is áldozná, "ha már én nem, legalább ő"-jelleggel... S innét tragikusabb színezetűvé is fordulhatnak a vígjáték történései - hiszen a leány csupán dacos, de tenni nem tesz, mint egy ideig polgári szerelme sem, *Jourdain* tisztán látó asszonya is befolyástalannak bizonyul -, hogy az élet vígan folytatódhassék, hogy a szerelmek egymáséi, az úrhatnám meg "keserüllje", ehhez legalábbis egy talpraesett szolgáló szükség-

Hollósi Frigyes

geltetik, ki aztán alaposan kézbe veszi az életet.

A természetes önazonosságától - polgár - mind távolabbra igyekvő Jourdain a szemlélő számára maga a komikum. Törekvése, igyekvése, vaksága környezete iránt. Mindehhez az eredendően is zenés balett-víg játék - ezúttal *Horváth Károly* zenéjével kiegészülten - maga is jócskán túlmutat a realitáson, a fordulatok csúcsein egy megjátszott, mindenki bevonásával zajló "török" avatási szertartás részesei lehetünk (színészek képezik a tánckart is). Aki mindezt "beveszi"... Talán Jourdain? A darab végeztére a gubancok feloldatnak, jöhetne a boldog mosoly, kivéve tán Jourdain-t, ki "el-szenvedí", szinte csak tudomásul veszi ezt az össznépi "boldogulást" ki tudja, érti-e, mi történik vele s körötte?...

Bár Moliére-t korának jelenségei ihlették a darab megformálásakor, de mint annyiszor: most

TITKOK, VÁD, VÁR

Hajnál a csejteji kastélyban.. Az ablaknál a hírhedt szépasszony, *Báthory Erzsébet* - és *Báthory Gábor*, a remélt vendég megint nem jött el. Nem úgy, mint valaki más. *Thurzó György* nádor itt van, az éj múltával érkezik, vádlóként, végire járni a fekete sugalmak-híresztelések övezte (vágyott és gyűlölt) asszony titkainak, úgymond az igazságot kideríteni - s mindehhez egy vallomásra van szüksége, bizonyítékokra. Ezért van itt : diadalt aratni, legyőzni és megtörni ezt a hírekkel-vádakkal dacoló asszonyt, s egyúttal hivatalnoki dicsőséget nyerni...

Nádasdy főkapitány egykori asszonya saját kastélya foglya. Rejtélyes halálesetekről állítólagos szolgálai tanúvallomások szólnak ellene, *Thurzó nádor* állítása szerint, ki maga e sajátos fogságba vettette. A nádor faggatásaira - ki-

Gáspár Tibor, Börcsök Enikő, Haas Vander Péter, Horváth Lili

sem tévedett, századokkal sem vész el az "úrhatnámság". Csak átalakul. A bőrét-lelkét-neveltetését és tradícióit levetkezni igyekvő, napok alatt sorsán 360 fokot fordítani kívánó Jourdain-nel számunkra sem ismeretlen "jelenség" vázolatik - elsősorban Hollósi Frigyes ízes komédiázásának köszönhetően -; partnerei e játékokban, többek között *Molnár Piroska*, *Gáspár Tibor*, *Haas Vander Péter*, *Börcsök Enikő*, *Horváth Lili*... A kortalanítást szolgálták *Cselényi Nóra* jelmezei s a puritán díszlet, *Mira Jánostól*.

Moliére e zenés vígjátékával nem kímélt játszót és nézőt, a nevetetés, "figurázás" érdekében... S a néhol kifejezetten harsány vígjáték - mint gondolom, már annyiszor - most is sikerre jutott. Emlékezze a Hollósi Frigyes játszott Jourdain mit sem értő arcához kapcsolódó nyári nevetés-buborék. S ez soha nem jöhet rosszkor.

Foto: Lackner László

Tímár Éva

Tímár Éva és Gáspár Tibor

hallgatására - szakadnak fel az asszonyból elmúlt évtizedek megaláztatásai és reményei, kor szerű házassága, a gyermekek sorsa. Egy asszony töredezett, szinte valódi vallomása ez, nem kegyetlenségről, "bűnökről", de életről, érzéseiről; egy asszonyé, kiről köteteket regéltek már s kinek alakja lám, mai napig izgató, érdekes. Legendával és felfejtetlenséggel, tényekkel és mégis rejtélyesen.

Titkok helyett sokkal inkább fájdalomtól és szenvedélyből szőtt, végtelen magányú asszony képét rajzolta fel Nagy András Báthory Erzsébet című színpadi játékával, melynek keretét Thurzóval töltött nap, vagyis a kihallgatás adja. A nagyasszony és a hivatalnok egymásnak feszüléséből, a vallatás és önvallomás párhuzamosaiból s az ezekből néha fölcsapó éles metszésekből áll Báthory Erzsébet drámája.

Nagy András színpadi játékát a nyáron az újra megéledett Egervári Esték önálló, szabadtéri produkciójaként láthatták Gyulán, Kőszegen, Egerváron és Esztergomban is az érdeklődők, Császár Imre rendezésében - s ugyanő teremtette meg a darab kulcsínét is. A hírhedett nagyasszonyt *Tímár Éva*, vádlóját pedig *Gáspár Tibor* alakította.

Gáspár Tibor

A perbefogott asszonynak láthatóan, megélhetően nincs veszténivalója - vagyona már gyermekeié, kivéve a várat, s adósa a király -, legendás szépsége is lassan a múlté, társa a tükö, a magány, a várakozás. A vádló pedig meggyilkoltak tömegét idézi, ragacsos gonosztevő képét, tanúkat és jogszerűséget emleget - csikarná a vallomást, Faggat, s másik lelke, sorsa mélyéről idéz. Állnak szemben, hosszan. Feszülten. Nyugodtan és csikorgón, szikrázón és megtörtén. Játsszanak. Életre-halálra. A férfi és a nő. Egy részben.

Nem egyenlő küzdelem ez, s nem egyenlők szembenállása. A hivatalnoké és az asszonyé. A férfié és az egykor ragyogó, sokaktól vágyott nőé. Egyik üldözött, a másik üldöző. Az egyik úgy tesz, mintha lehetne, kellene tisztázás - a másik talán tudja, minden elveszett: szépség, fiatalság, szerelem, élet-lehetőség s csak a várakozás marad, a vallatás-faggatás végeztével, miközben a vár sarkaiban már bitófák ácsoltat-

nak...

Nagy András mives és hevült drámai szövege, a valóban párhuzamosan futó, egymás mellé és egymásba illesztett, pszichologizáló monológokkal alaposan "megdolgoztatja" a nézőt. Hiszen ha csak másodpercekre lankad a közönség sorában ülő, már érzi, valamit elvesztett, jó lenne "visszahallgatni" azt az előző jelenetet...

A magas hőfokon izzó, olykor csendesedő, de mindvégig szenvedélyes játék komoly kihívás. Nézőnek, játsszóknak. Utóbbiak remekül vizsgáztak, a télies őszből visszamerengő néző pedig szívesen venne repetát Nagy András e darabjából, valamely jól fűtött stúdiósínházban...

Hujber Katalin

Foto: Pezzetta Umberto

LEHOTA JÁNOS

A BÁNK BÁN SZÍNSZERŰSÉGE

Műalkotás, legfőképpen dráma, önmagában, tárgyként nem létezik, csak a befogadóval együtt nyeri el igazi létezését. A befogadó szemléletének változásával mindig új viszonylatba kerül, és ez alapvetően megváltoztathatja az író szándékát, alapvetően befolyásolhatja a mű sorsát. Ez következett be a Bánk bán esetében is. Katona drámáját a befogadói tudat fedezte fel, és az emelte a nemzeti dráma magaslatára. Ebben az összefüggésben, ha a dráma értelmezési problémáit kutatjuk, nem is a mű, hanem a befogadói tudat szolgálja a legfontosabb kérdéseket. Felmerülhet az a kérdés is, hogy ez a tudat az író eredeti szándékával szemben működött és működik ma is, így ennek a befogadói tudatnak a megismerése és értelmezése lenne az igazi elemző feladat. Ez azonban feltétlenül azt igényelné, hogy önmagunkról is legyen tudatunk, tehát kívülről is látni tudjuk önmagunkat. Vagyis azt, hogy megteremtődtek az objektivitásnak a történelmi, társadalmi feltételei. Mi úgy véljük, nem; történelmi, nemzeti tudatunk szubjektív, és ez a tudat emelte fel a drámát, hogy megtalálja benne a maga vágyait. Ez a tudat azonban egyre kevésbé tudja felismerni azt, amiért eredetileg felfedezte, mert már változott, objektiválódott, mégis azt keresi, amit a tradíciók behelyeztek. A dráma sorsa ilyen alapon ismét mostoha. Újra felfedezéséhez valójában azonban elég lenne ismét elolvasni, ahogy ezt Sötér István is ajánlotta.

A dráma sorsát alapvetően befolyásolta az a körülmény is, hogy Katona a művet színpadon nem láthatta. Így olyan dramaturgiai homályok kerülhettek a műbe, amelyek segítették a befogadói tudat szándékainak értelmezését. Ez pedig a szubjektív tudat megerősödését eredményezte. Azt mondhatjuk, hogy a Bánk bán színházi előadásait, a magunk igényei, szubjektív világnézetünk alapján, belülről néztük. Ennek megfelelően alakult a mű színházi sikere is. Czimer József tanulmányára hivatkozunk, amelyben azt idézi Pándi Páltól, hogy jó előadást egyet sem említett a kritika, Szerb Antal pedig egyenesen így beszélt: "Tömegsikert sohasem aratott. Színpadi előadásában csak történelmi műveltségű és esztétikai hajlamú nézők gyönyörködtek." Czimer tanulmánya arra is rámutat, hogy hajdanán a színészek emelték nagyra a drámát, most éppenséggel a színészek nem kedvelik. Jászai Mari a műnek "valósággal szerelmese volt", de korának Bánkjaival már nem volt elégedett. Igaz, valójában Bánk szerepébe valamennyi színészünk belebicsaklott, sőt az "eljátszhatatlan" jelzőt is megkapta.

Nézzük meg közösen azt az előadást, amelyik a művet valójában felfedezte és a nemzeti dráma magaslatára emelte. Ez az előadás azért is tanulságos lehet, mert magunkat mint nézőket is megláthatjuk. Az időpont 1848. március 15., a színhely a Nemzeti Színház. A látottakat szándékosan Mikszáthtól idézzük, mert ő nem lehetett ott, tehát az előadott művet a befogadóval való viszonylatában - kívülről - mutatja meg. Mit tudat velünk Mikszáth? "A Bánk bán volt ugyan kitűzve, de az ünnepélyes alkalom okáért a személyzet a Szózatot énekelte el. Ekkor Egressy Gábor állt ki fekete atillában, görge

jurátus karddal, és elszavalta a "Talpra magyar"-t. Akkor aztán egy hang elkiáltja: "Lássuk Táncsicsot!! Hol van Táncsics?" A zaj folyton erősödik, míg végre orkánna fajul. Degré egy páholyból próbált beszélni, hogy Táncsics el van törődve, otthon pihen. Vasvári a karzatról kiáltozott valami beszédfélét. Petőfi egy zárt székre állt fel, hogy a közönséget kívánságáról lebeszélje, nem akarván a nap komoly eredményeit a színházi komédiákkal és esetleges derült jelenetekkel összekeverni. De a lármában elvesztek szavai. Mindenki beszélt, mindenki dühvel követelte Táncsicsot, többen a padot verték és a lábaikkal dobogtak, hogy neki a világon senki se kell, csak Táncsics.. Ekkor Jókainak az az ötlete támadt, hogy fölszalad a színpadra és onnan szól a néphez. Úgy, mint volt, rohant fel karbonárköpönyegében s erősen behorpadt cylinderkalapja mellett egy óriási veres tollal, de egyszerre meghökkenett, a lába legyökerezett. Egy tünemény állt előtte. A forradalmár előtt egy királyné Gertrudis.."

Ha feltesszük a kérdést, milyen darabot látott ott és akkor a forradalom lázában felszabadult közönség, a Katona világnézetére épülő Bánk bán-t-e, vagy azt, amit látni akart, arra egyértelműen felelhetünk, azt amit látni akart: az idegen elpusztítását. Arra már nehezebben mernénk választ adni, hogy miért a Bánk bán választották akkor előadásra, hiszen az szerkesztésében ellentmond a márciusi forradalom elvárásainak. Csak részleteiben elégíthette ki a közönség igényét, azzal, hogy Tiborc panaszkodott, hogy Petur lázadt, Bánk pedig ölt. Hiba lenne erre az előadásra alapoznunk megállapításainkat, ugyanakkor az sem lenne helyes, ha meg nem történtek tekintենék. Ez az előadás ugyanis azt a befogadói igényt mutatja meg nagyon szemléletesen, amelyik ebben a cselekvésben kieligülve elégségesnek is tartja a függetlenség kivívását. Ez a politikai mondanivaló tette sikeressé a drámát. A március 15-i félbemaradt előadás tehát azért figyelemre méltó, mert az ottani elvárás megfelel annak az általános befogadói elvárásnak, amelyik az idegen elnyomáshoz, elsősorban a Habsburgok elleni harchoz kötötte a drámát. Ilyen összefüggésben pedig az ellentmondások nem a műben vannak, hanem elsődlegesen a befogadóban, hiszen láthattuk a feudalizmust, az előjogot elsöprő demokratákat a nézőtérén, akik azzal a Peturral azonosultak, aki éppen feudális jogainak elvesztését panaszolja, vagy Bánkkal, aki Endre király hű embere, az ország legnagyobb arisztokratája. Mindaddig még magyarázat lehet az, hogy valamennyiüket kifosztották az idegenek, tehát parasztot, nemest egyaránt sérelem ért, de akkor ki ellen tört ki a forradalom? Vagy ha a nemesség ellen, akkor hogyan tudtak egyszerre ellenkezni és azonosulni Peturral, Bánkkal. És ha a szabadságot akarják kivívni az idegen ellen, akkor miért nincs köztük Széchenyi, de ha a Széchenyik ellen tört ki a forradalom, akkor miért nem Tiborc öli meg a királynét? Nagyon sok feloldásra váró ellentmondás ez.

Bánk szerepének eljátszása rendkívüli színészi feladat, talán nem is oldható meg. Olyan érzelmi skálán kell végigmennie, amelyet nem biztos, hogy a néző leolvashat a színész játékaról. Katona instrukciói, Bánk "oszlop módra áll", vagy

amit róla mondanak, hogy "iszonyú ezen hideg magad viselete", amelynek mind fontos jelentései vannak az elemzésben, azt a színpadon nem bizonyos, hogy így meg lehet mutatni. Bessenyei Ferenc meg is számlálta a rengeteg indulatszót, amelyek nehézséget jelentettek a számára. Mi olyan jeleneteket kívánunk bemutatni, amelyek ugyancsak azt példászák, hogy Bánk érzelmei a rendkívüliség határán állnak, ahonnan még további lépéseket kell majd tennie egészen az örület felé, illetve érzékeltetni szeretnénk azt is, hogy a mű annyira bonyolult szerkezet, hogy nehéz elképzelni annak színészi, színházi megjelenítését.

Abból a jelenetből induljunk ki, amikor Bánk már a királynénál van, aki így vet véget a jelenetnek: "Távozzatok.", amit Bánk el is fogadna, Gertrudis azonban őt marasztalja. Faihoz tántorodik e korai kényszerhelyzettől, de már kimondja a végcél: "Vége! Vége már neki!" Bánkot tehát Gertrudis indítja el a kényszercelekvésre, amely helyzet Bánknak Melindához való viszonyát is megváltoztatja. Ha történetesen Gertrudis elengedi őket, akkor Bánk ismét abba a helyzetbe kerül, hogy előbb hideg ésszel elfojtsa felesége iránt érzett indulatát, hogy felszabadítsa magát a becsületéért celekvéshez. De - hangsúlyozzuk - ehhez az átalakuláshoz a becsületes Bánknak végtelen sok időre lett volna szüksége, mert a becsületes Bánk soha sem tudta volna megtenni, hogy "hideg fejfel" elinduljon. Becsületének áldozata ő, akit paradox módon becsülete tart vissza attól, hogy becsületéért józanul gyilkoljon, amikor meg becsületének tisztára mosása az örületbe kergeti, hogy megtegye azt. Még örületén túl is munkálkodik az esze, hogy visszatartsa őt, és munkálkodik arra is, hogy megtegye.. Esze mindig arra ösztökéli, hogy celekedjen, mert ezt kívánja a becsülete, de ha esze munkálkodik benne, akkor az vissza is tartja őt, mert azt is "tudja", hogy Melinda is bűnös, és így valójában nem érte gyilkol. Bánkból tehát mindenképpen külső tényezővel kell előhívni a gyilkosságot. De az is csak akkor következhet be, amikor már az örület határán van, amikor a külső erő nagyobb, erősebb lesz, mint a visszatartó józan ész. Bánk tehát sohasem indult volna el Gertrudishoz, hogy megölje őt a becsületéért, és az sem fordulhatott volna elő, hogy örülete határán lévő Bánkot Ottó vagy Gertrudis meglátogatja. Az eltávozni is kész Bánkot tehát akkor tartja vissza a királyné, amikor az láthatóan nagyon messze került attól, hogy a becsületéért embert öljön. Ez a Melindával való találkozása miatt következett be így. Bánk királyból ismét férj lett, és ez megváltoztatta érzelmeit. "Iszonyúvá" vált hidegségével, mert nagyon kellett fegyelmennie magát, hogy kitörjön az asszonyok bűne és gyengesége miatt, akiről az "Alkotó" megfeledkezett, mert "a legcsekélyebb férgesekéknek is teremté oltalom - fegyvert, csupán/az Asszony-állatról felejtkezett el". Tiborc "térdre esik" ennek a kitörésnek hallatán, és Istenhez fohászkodik Bánkért, aki már "nem tudja mit beszél!" Ő, aki soha nem káromolta istent, aki soha nem vonta kétségbe az Alkotó tökéletes művét, aki "Annyal is lett volna" a Földön, "ha tán Asszonyt nem ismert", idáig jutott: Isten helyébe lépett. Bánk iszonyúvá váló hidegségét tehát itt az eredményezi, hogy "iszonyúan" kell fékeznie magát Melinda miatt is, és ez teljesen ellentétes azzal az érzellemmel, amely már valamennyire megizmosodott benne, hogy Bánk királlyá tehesse magát, amikor Gertrudis hívatta. Most, hogy Gertrudis tartóztatta, a királynő olyan helyzetet teremtett, amikor Bánkban újból meg kell érlelődnie a gyilkosságnak, tehát amelyben Bánk ismét királlyá válik. Ez az új helyzet megváltoztatja Melindához való viszonyát is, hiszen most azt kell mutatnia, hogy ez az asszony elsősorban áldozat, az erkölcstelen Udvar és a kerítő Gertrudis áldozata. A férjből úgy lehet király, hogy az láthatóan a szerető férjet mutatja. Az asszony most éri meg, hogy Bánk valójában nem érte celekszik, hiszen elküldi magától. Érezeti, hogy csak halálával képes őt meggyőzni szerelméről, amit Bánk tudni szeretne: "Mély

siromon/túl a Halál szép halvány angyala/meg fog mutatni megént.." Bánk tehát ezzel a celekedetével egyértelművé tette a feleségéhez való viszonyát, illetve most már végérvényessé, hogy nem a feleségéhez való valóságos viszonya fogja meghatározni azt a celekedetét, amelynek alapján Melindát mindenki ártatlannak fogja mondani, és így senki sem kétkedhet becsülete elvesztésében. Akár a sértett - a férj, akár a sértő, a király maradt itt kettesben Gertrudisszal, csak Gertrudis halála fogja mindezt valószínűsíteni.

Bánk és Melinda második találkozásakor tehát "Bánk király" játssza el a férjet, aki így ezáltal már csak Gertrudis ellen fordulhat a becsülete megvédéséért. Csakhogy Bánk királynak ez a játéka ugyanolyan ellentmondásban van szándékolt celekedetének érzelmeivel, ahogy ellentmondásban volt férjként is, amikor meg Melinda ellen irányult haragja. Akkor a harag, most a szeretet érzelmei gátolják meg, hogy Gertrudis ellen forduljon. A haragot, amit még Melinda iránt érzett, nem fordíthatta Gertrudis ellen, mert annak előbb át kellett alakulnia Melinda iránti szeretetté, így viszont nem tud haraggal, gyilkos érzellel Gertrudis ellen fellépni. Ennyire messze van még Bánk a gyilkosságtól. Tegyük fel a kérdést, ami Bánk ellentmondásos helyzetéből következik: Megölheti-e Gertrudis királynét Bánk, a férj, akinek haragja a feleségére irányul? Nem. És megölheti-e Gertrudis királynét Bánk bán, Magyarország királya, aki e gyilkossággal válhat becsületes emberré. Nem. Ez a celekedetet a becsületes Bánk sohasem tudja megtenni. Mi történik itt akkor mégis, ha Bánk sem így, sem úgy nem ölhet, ugyanakkor becsülete megvédése olyan kényszerként készíti celekvésre, hogy valóban gyilkolni fog azért? Bánknak az örületig, sőt még azon is túl kell jutnia, hogy ebből az ellentmondásból kikerüljön, mert az mindaddig fogva tartja, amíg esze befolyásolja, hiszen a józan ész utolsó szikrája a végletekig irányítja erkölcsét. Ezért nem ölheti meg Bánk király Gertrudis királynét, hiszen "tudja", hogy őt nem megölni kell, s józan eszének utolsó szikrája alapján pedig Melindát tartja bűnösnek. Bánknak, a férjnek ezt a józan ésszel is el kell vesztenie, hogy a becsületéért ölhesse. Ekkor viszont már nem a királynét látja maga előtt, hanem az asszonyt, a "senki asszonyt", aki őt ebbe a helyzetbe hozta, hogy kész lennének rajta nevetni. És ez az asszony ekkor nem Gertrudis "tudatában", hanem Melinda. Bánknak létfontosságúan tudnia kell az igazságot, mi történt Ottó és Melinda között valójában, és azt Melindától nem tudhatta meg. De megtudhatná Gertrudistól, ha ő Isten, és nem egy senki asszony. És felidéződik benne a férj és feleség kegyetlen csatája, ahol már lesújtana a halni kész Melindára, de nem teszi, mert visszatartja becsülete, hiszen ha öl, elveszti azt. De kigondolja, hogyha megölné Gertrudist, akkor megmentheti becsületét, de nem tudja megtenni, mert most meg éppen a becsülete tartja vissza a gyilkosságtól, de becsületéért mégiscsak ölnie kell. Amikor ez a kényszerítő erő megöli a józan ész utolsó maradványát, a becsület visszatartó erejét, akkor ott abban az irracionális világban, az örületben Melinda az, akit "agyonszúrdál". Ez már az a felszabadult szenvedélye, amit Melinda ellen visszatartott, amit felesége iránti érzelme motivál.

Ez a celekedet azonban csak egyik fele a valóságnak. Mert ha Gertrudisban Bánk Melindát öli meg, akkor Bánknak ezt a celekedetét a király, az uralkodó az utolsó pillanatig visszatartja, mert a királynét nem megölni kell. Férjként tehát csak az ölheti meg, aki utolsó józan eszét is elveszti Gertrudisszal szemben, mert ráébred arra, hogy ez az asszony nem egyszerűen csak gyilkos, hanem sokkal több annál, az ő "üdvösségét" törte össze, "mindenségét" zúzta szét, becsületében a hazát tette tönkre. Tehát Gertrudist, aki a királyt becsapta, aki annak erkölcsére tört, az a férj öli meg, akit a király az irracionális világban felszabadít erre a celekvésre. Ez a sze-

mély azonban már nem Bánk, hanem Endre. Endre a férj, Bánk bán Magyarország királya az örület határán és azon túl Endre királlyá válik, mert felszabadította magában azt az erőt, ami őt Endre királyhoz, az Istenhez kapcsolva Gertrudishoz fűzte. Így becsülete visszaszerzésének kényszere, aminek elvesztését valójában Endrének köszönheti, olyan Endrévé változtatta, aki királyi becsületének tisztára mosásáért megöli feleségét, a "senki asszonyt". Bánk bán Magyarország királya tehát nem Bánknak, hanem Endrének adja meg a lehetőséget a férji cselekedetre. Az a hatalom ugyanis, amit Endrétől kapott nem egyszerűen a király törvényeinek betartását, a király szolgálatát jelentette, hanem azonosságot is az uralkodóval.

Bánk és Gertrudis nagy összecsapása tehát Bánk Endrévé válásának folyamata, amelynek legmagasabb pontján, valahol az örület irracionális világában Bánk egyesül Endrével ezáltal benne Gertrudis Melindával. Így válik Bánk bűne Endre bűnévé, amitől Bánk, Endre hazatérével azonnal szabadulni is kíván, amikor visszaadja a hatalom jelvényét; ezt a bűnt Endrének fel kell ismernie.

3

Vizsgáljuk meg más oldalról is a helyzetet. Induljunk ki abból, amikor Bánk együtt indul el Peturéktól Biberachka. Még utoljára megkérdi tőle, hogy "lehetne még talán! megátlanunk?" és amire Biberach válaszol is, "Talán", de aztán elválnak útjaik, mert későn érkeztek. Bánk Melindával volt, majd az asszony önkívületben rohant el egyedül, hogy a királynéhoz menjen gyermekéért. Bánk egyedül maradt szenvedélyével, amely az örület határán megszülte neki a "gondolatot". Irracionális gondolatot, amit a józan ész nem sugallhatott: megmentheti a becsületét Melinda bűnössége által is. Így indul el Bánk józan ésszel az irracionális felé. Eszét tehát arra használja, nehogy visszatérjen, visszatérhessen a racionalitásba, mert akkor vége van, a becsülete elveszett. Így aztán eszét egyre fogyasztva halad "előre", amiért meg egyre kevésbé tudja majd azzal visszatartani éppen azt, ami által haladni akar az irracionálisba. Gondolatának megizmosítása, megizmosodása tehát tudatosan az ész útja az örület felé. Az ész teljes abszolutizálása, önmagává és önmaga ellentétévé válása ez. Isten születés. Biberach, aki otthonos e tartományban, rá is mutat erre Bánknak: "Bánk! Örülést mutat tekintet!" Bánk még az ész határain belül áll, "tudja", hogy ez így van. Még nem fogyasztotta el eszét ahhoz, hogy ne tudja, hogy azt használnia kell. "Tudom, tudom, de hallom is közel - /létét Eszem - lerontatása hírkürtjének, és azért kívánom azt használni addig, míg egészen el nem - /veszejtem."

Bánk józanságának, racionalizmusának azonban nemcsak az a tartalma, hogy rettenetes erejű érzelmét elfojtsa, hanem amíg gondolkodni tud, elrendezze egyéb fontos feladatát. Ez pedig egyedül fia sorsának biztonságba helyezése. Mindvégig vele van Soma, csak a királynénál adja oda Mikhálnak, akit majd börtönbe visznek. Márpedig amíg fiát biztonságba nem helyezte, eszét nem vesztheti el, mert "tudja", hogy mit fog tenni, és hogy annak milyen következményei lehetnek. Bánknak fia iránti érzelme nem az örülést kiváltó érzelem, amit becsületéért érez. Melinda, aki a legjobban ismerte őt, hiszen az asszony azonos volt férjével, nem véletlenül kérdezte meg tőle, hogy "Hol van Soma?", "Megölted?", amikor Bánk "józanul" azt válaszolta, "Biztos helyen". Melinda feltételezése nem volt alaptalan, hiszen Bánkot ő vitte az irracionálisba, amiért is megátkozta fiát. Bánk ekkor már áttörte az ész normális korlátait, tehát Melinda következetes, amikor feltételezi, hogy Bánk a fiát is megölné. De téved, Bánknak nem Soma a "mindensége", hanem Melinda. Fiát nem tudná megölni szeretetében, mert ahogy Melindát meg tudná, csak nem teheti. Fiát csak szert, ahogy az ember nagyon tud szeretni, ezért megmenteni akarja őt, mert jól tudja, bosszút állhatnak

rajta. Amikor az V. szakaszban, voltaképpen a gyilkosság után újra színre lép, még az az örület van rajta, melyikkel Melindát képes lett volna megölni, illetve akit az örületében meg is ölt. Már csillapodott, mert ismét "tudja", hogy örült, csak most már a visszafelé úton, a racionalitás felé vezető úton van. "Mi benem ilyen bámulásra méltó?/Zavart Eszem? nem. Borzadó Hajam?" - kérdezi ilyen állapotában, mert meglátta fiát Endre mellett. "Gyermekem! - Szerette Gyermekem!" - kiáltja, nem érti, hogyan került ő ide, amikor tudta, hogy Mikhál "előbb saját kezével" fojtja meg, mintsem odaadná, és azt is tudja, hogy utolsó eszével gondoskodni tudott fiáról. Figyelemre méltó, hogy az örület határán álló Bánk hányszor használja az "eszét" szót, és figyelemre méltó Katona rendkívüli pszichológiai érzéke, ennek a paradoxonnak kifejezésére. Gertrudistól azt kérdezi, "fel nem érted ésszel/hogy gyermekem miért adám amaz/öregnek?", majd mindjárt maga adja a magyarázatot, "Ugyan ne gondoskodjon egy eszes /Atya, gyermekéről?". Az örületből ismét tudatra ébredő Bánk tehát nem érti, hogyan került ide a fia, és örületén maga is csodálkozhat, hiszen ha fiáról van szó, akkor ő nem örült, hanem tudja, hogy őt meg kell védenie. Természetesen ismét téved. Somát semmilyen veszély nem fenyegeti, amikor így kiált fel: "Király! Magyarság! jól emlékszem/hogy Atya vétké végett egykor a/kis Béla elvesztette két szemét" - Bánk tehát a maga vétkét mondja ki hangosan, amikor fiát félti. Ő azonban ekkor még az örület végső pontján, a tudatba való visszatérésének határán van, vagyis ő ekkor még Endre, aki Endre bűnét mondja ki a maga bűneként. Csak akkor válik el Endrétől, amikor meggyőződik arról, hogy fia is biztonságba került - Mikhál ismét magához "kapja" a gyermeket - és a hatalom jelvényét elhajíja. Ismét Bánk lett. Ismét Ember lett. Vége a szerepnek, amely rettenetessé vált, mert Endre vétkét kellett abban magára vennie: "Király! Gertrudisod koporsó/alljára vágom a Hatalom - Jelét -"

Biberach tehát csak "lógattya" lábait, mert tudja, Bánk már nem fogja őt magához hívní felvilágosításért, mert ő maga teremtette meg tudását. Így Bánk a maga teremtette esze segítségével éppen az ész ellenében, a sötétség mély birodalma felé indul el. Olyan út ez, mint amit Dante tesz meg, amikor alászáll a tölcészerűen szűkülő Pokolba. Csak Dante nem egyedül teszi meg ezt az utat. Neki ott van a lelkében Beatrice, a lélek biztos őrzője, aki mindig megmenti az eltévelyedéstől, és ott van Vergilius is, aki erkölcsének biztos őrzője. Bánk pokolra szállása magányos út. Ő már mindenkit kiűzött lelkéből, Melindát is, fiát is. Róluk csak "esze" gondoskodott, lelkében elhagyta őket. Így megy egyre mélyebb és mélyebb örvénylő körökbe, bugyrokba. Végigjárja a pokol egyre mélyülő köreinek tüzes, majd jeges, majd még égetőbb és hidegebb világát. Biberach jól tudja, hogy hova vezet Bánk útja, és Bánk is "tudja", hogy hová és merre tart. Miért nem hívta magával Biberachot, hiszen Biberach járatos a Pokolban, ő ott otthon van. Nem hívta most sem, minthogy az ész útjára sem hívta. Mert ő valójában nem a Pokolba tartott, holott a pokol felé vette útját. Bánk most is Isten felé fordult, Istenhez, mert számára Isten mindennél és mindenkinél előbbre való. Isten felé azonban neki is, mint Danténak előbb végig kell járnia a poklot. Endre miatt, a felkent királyért le kellett mennie a legalsó, legmélyebb bugyorig, hogy jéggé fagyva és megtüzesedve hozzá eljusson. Bánk tehát amiként ész ellen az ésszel, a szeretet ellen a szeretettel, úgy Isten ellen az Istenért indult el egyedül. Erre készítette Endre, aki Gertrudissal azonosította magát, elhagyva Istent, és neki ezért a pokol legmélyebb körébe kellett lehatolnia érte, hogy elszakítsa tőle, megölje benne a Gonoszt, aki őt Istentől eltántorította. Szétszakított mindent, ami a józan észhez, a földi világhoz kapcsolta, hogy leszálljon a Pokolba, és felhozza onnan Endrét, az Istent. Ilyen hatalmas erkölcs, ilyen hatalmas hite, ilyen hatalmas szeretete van Bánknak.

**TURCZI
ISTVÁN
A
TINTA-
LOVAG**

Irodalmi dokumentum-játék Jókai Mór és Nagy Bella házasságáról

Szereplők:

Jókai Mór

Nagy Bella

Szónyi Gábris

Schwarz Mirella

Szolgáló

Történik 1899. ősze és 1903. ősze között - Jókai svábhegyi vilájában ill. Erzsébet körúti lakásában.

ELSŐ JELENET

(Jókai dolgozószobája a svábhegyi villában. Gazdagon berendezett, tágas szoba, benne pamlag, két faragott szék, faragott komód, mellette ferslog. A szoba közepén hatalmas tölgyfa íróasztal, rajta éteri rendellenység. Oldalt díszes kandalló, előtte nagyméretű fotel számollyal. Sok növény.)

Reggel van, napfényes, friss, őszi reggel. 1899. november.

Jókai jön be, veres szegélyű hálóköntösben, mamuszban. Az arca ragyog. Odamegy a kandallóhoz, megérinti, majd háttal nekidörgölőzik. Ezután csinál néhány tornagyakorlatot, megmozgatja a tagjait és az íróasztalhoz lép.)

JM.. Boldog vagyok! Mint egy gyerek, olyan boldog vagyok. És ezt az érzést senki nem veheti el tőlem. (Megropogtatja az ujjait.) Megházasodtam, megifjúodtam.. Nincs okom panaszra. (Ujjain számlálva sorolja.) Prima volt a szőlőtermés, 5 hektó borom lesz tavaszra. 50 ezer korona az éves jövedelem! Száznál is több kötetem megjelenését érhettem meg! Új tervek járnak a fejemben... (A könyvei közt keresgél.) Belekezek két regénybe, novella megy a Vasárnapi Újságnak, és egy... darab is készül... a feleségemről. Házasságunk történetéről. Bella megérdemli. Igazán megérdemli. Ha néha szigorú is hozám, mindig igaza van. Hisz feláldozta értem a fényesen induló karrierjét! Szegény lány. Egy öregemberért! De mit számít ez! A istenek kedélyes tréfája, hogy a szívemet meghagyták fiatalnak. (Újra kivirul.) Mit számít az, hogy a (gúnyosan megnyomja a szót) "barátok" elhagytak, a rokonaim át nem lépik a ház küszöbét, Hegedűsné nem hoz hálósipkát a születésnapomra és Fesztyék sem jönnek a Pápihoz.. Csak az fáj, hogy jó Eszter nővérem már nincs velünk. És a főherceg... Nem jön több hermelin-monogramos levél Bécsből. Szegény Rudolf... Még a harangszót is megtagadták tőle. A szentimentális gyógyszeresegédek halálával halt. (Nagy levegőt vesz és a pamlaghoz lép.) De én élek. És a szerelem is él. (Rádől a pamlagra.) Azt mondják, a sorsomat napsugárból szőtték a párkák. Megdolgoztam a szerencsémért. Kibírtam, amit ki kellett, és mindig jó társakra leltem. Eleget írtam, talán többet is a kelletemél, de mit csináljak, ha egyszer nem a jurátusságra születtem. Kinek a pap, kinek a paplan. (Felnevet és a hálóköntös zsebéből kis, lapos kulacsot húz elő. Jól megnézi.) Félig még megvagy. Na, azért. (Meghúzza.) A 73-as kolerajárvány idején szoktunk össze. Azóta el sem váltunk egymástól. Étvágyat csinál, bizsergeti a vérem, ráadásul fertőtleníti! Kösz, pajtás! (Még egyszer meghúzza, majd visszarejti a zsebébe. Elégedetten csettint, ruganyosan felpattan és a tükör elé áll. Két ujjával széthúzza a száját és a fogait nézi.) Remek! Új fogam nőtt. (Taglalva) Új fogam!! A természetnek hinni lehet. Ritkán csal. Az új fog azt je-

lenti, hogy még szükségem lesz egy garnitúra fogra. Tehát még sok dolgom van ez árnyékvilágban. (Felnevet.) Öreg ember nem vén ember... (Nézi magát a tükörben.) A fizimiskám is elég emberes. Meg is főstöttek páran. Voltam én országnagy Verbőczy kíséretében az igazságügyi palota freskóin. A bejövő magyarok csapatában is ott ficáncolok egy makrancos lovon - Mihályom igazán szép munkát végzett. Sőt Feszty sem átalott rápingálni a monstre képére. Nem haragszom rá, jó fiú lenne ő, de Róza lyukat beszélt a hasába. Azért legutoljára nem kellett volna úgy rámcspania a kertajtót (Legyint.) Én nem tortok haragot. Másra kell az energia. (Nyújtózik egyet.) Szeretlek Svábhegy! Amikor a hársakkal szegélyezett úton felfelé jövök, mindig eszembe jut az első nap, a legeslegeselő... Ezernyolcszázötven...négyben. Ezer forintot kaptam előlegbe a Pesti Naplótól. A Nábób készült belőle. Ebből vettem egy hehupás telket a semmi tetején, (Rázza a fejét.) Így nem fogit. Egy elhagyott bánya volt itt a Svábhegyen. És az ezer forint is csak a vételár fele volt. A másik felét a Kárpáthy Zoltánból fiztettem. Azóta is a legkedvesebb könyveim... (Széles gesztusokkal mesél.) Később nagy numerus lett a svábhegyi kúria. Voltak, akik vasárnaponként csak azért jöttek fel, hogy a Jókai-vilát lássák. Még vidéki népek is kíváncsiak voltak rá, úgy mini a Lánchídra... De a kutyák miatt nem mertek közelebb kerülni. A kutyák! (Nevet) Aranyéletük volt, családtagként kezeltük őket az első naptól kezdve. Sziglieti egyszer a fejemhez vágta, hogy nálam még a kutyák is bifszteket esznek. Hátha még tudta volna, hogy a közeli Sauer-vendéglőből! Jelesebb napokon sert hoztam át demizsonban, és az alját ők kapták meg. Söröző kutyák a Jókai-házban! Micsoda újságcím lehetett volna. Elképzelem Gyulai Pált, amint belép a Vasárnapi Újság szerkesztőségébe, elkiáltja magát, hogy "Jó napot! Jó lapot!" azután kiadja az ukázt egyik nyargoncnak: "Menjen fel fiam, a Jókai-villába és villámsebessen írjon egy kéthasábos cikket az új regényén dolgozó mesterről, de középpontba a söröző kutyákat helyezze, mert arra harap a nagyérdemű! Szegény slapaj, ott áll a kapu előtt, a jegyzetömbjé és a kalapját szorongatva, de a kutyáktól nem mer bejönni. Ácsingózik egy darabig, fél a redaktor gerjedelmétől, kutyául érzi magát, majd reményvesztetten eloldalog, meg sem áll a vendéglőig, hogy legalább kipróbálja, milyen sert lefetyelnek azok a dögök... (Magában nevetgél tovább, miközben felemeli az odakészített, teli vízes-kancsót és öntözni kezd.) A komáromi szigeti kertből valók. Anyám jázminjai, és a centifóliák a terasz két oldalán. Éppoly szigorúan néznek rám, mint ő, amikor megtudta, hogy író akarok lenni... Megállt a konyha közepén, megigazította fekete fejkendőjét, és ellentmondást nem tűrő, szúrós tekintettel a szemem közé nézett. Én mégsem féltem tőle. Én voltam az egyetlen, aki mert neki ellenállni. Csendes dac volt bennem és mélyes szeretet. Meg akartam mutatni neki, mire vagyok képes. Ha már jóapám nem érthette meg, hogy híres festő legyek. De dig festőiskolába akart járattni. Külföldön. Arról merengett, hogy Rafael és Michel Angelo örökebe lépek. Apám szerette a túlzásokat. Neki kellett volna költőnek állnia. (Leteszi a kancsót, kifelé figyel.) Csvitelnek a madarak! Fülemüle is von közöttük. Pozsonyban énekelt a legtöbb fülemüle. Tele volt velük a váralja és a Duna-parti sétány. A városi magisztrátus pénzen fogatott fülemüléket Erdélyből az alvinci erdőkből, hogy a várkastélyba érkező Mária Terézia álmát megédesítsék énekükkel. Nem szerettem Pozsonyban. Móríciz kisasszonynak csúfoltok a kálvinista suhancok. (Járkálni kezd.) Ha egyedül vagyok és nem írok, mindig csaponganak a gondolataim. Hiába, hosszú az út visszafelé. Ha legalább elhülyültem volna, most nem kellene az emlékeimmel viaskodnom, nem kellene álmokat fejtenem, sorsokat bogozgatnom - naphosszat üldögnék a karoszekében és a szél belső zúgását hallgatnám. Annál, hogy nem hülyültem el, csak az a nagyobb baj, hogy ezt folyvást demonstrálnom kell. (Ugrálni kezd, grimaszokat vág, heherészik, az orrában turkál.) Normális vagyok! Öreg, sönvaló kéjenc, bujakóros széplélek, szexmániás öskövület, de normális! Ez borzasztó. Annak idején, hogy irigyeltem a komáromi bolondot, aki fölboktrézott kalapban óbogatott napestig a főtéren. Addig irigyeltem, amíg verset írtam róla. A Társalkodóban meg is jelent - a szerző teljes nevével. Jókay Móríciz. Akkor még ip-szilonnal. Csak kilenc éves voltam, ez volt az első komoly publikációm. (Fennhangon szavalni kezdi:)

Olyan vagyok, mint az olly madársereg,
A mely eltévedvén az ég alatt cseveg,
Én is eltévedtem, elmémben bujdosok,
Szánjatok meg, kérlek, jó lelki orvosok!

(*Elgondolkodik.*) Dolgoznom kell. Túl sok a melankólia. Úgy látszik, még nem hevertem ki a legutóbbi hónapok fáradalmait. Túl sok támadást kaptam a második asszonyért. Szegény Bella, tengernyi igazságtalanság érte őt miattam. Azt mindenki elnézte volna, hogy zsidó szeretőt tartok, de hogy feleségül is vegyem?! (*Egy teleírt lapot vesz kézbe.*) Itt a nagy elégtétel! Védekeztem szóban, versekben, regényben - csekély rezultát.. A barátaim és a közvélemény vén bolondnak néz azóta is. A rokonság mindent elkövet, hogy lehetetlenné tegyen... Csattanós választ kell adnom nekik. A vázlat már megvan, a terv készen áll. Megcsinálom, ha addig élek is. Csak éljek addig... Az arany embert nyolc hét alatt írtam meg Füreden.. Ennyi idő tán most is ígérkezik. (*Előveszi a kulacsot és hűz belőle.*) Go ahead, Dzsokéj!! Dzsokéjnak hívott az amerikai kiadóm. Elvégre lovasnemzet vagyunk, és a legismertebb írója hogy lehetne más, mint Dzsokéj!! (*Felpattan.*) Ideje munkához látni. (*A székeket átrendezi, az ágyat kissé hátrébb tolja, de félúton megáll, és a gerincéhez kap. Keserves arccal jár-kel a szobában.*) Kutyául fáj. Megint megerőltettem, pedig Korányi doktor megmondta, hogy tilos a virtuskodás. Ő persze vízszintes helyzetekre értette a tilalmat. Hogy lehet egy ifjú házasembertől ilyesmit elvárni! (*Kényszeredetten nevet.*) Fáj, fáj, de érzem és ez optimizmusra ad okot. Elvégre csak az érez fájdalmat a gerincében, akinek van gerince. (*Tollat ragad.*) Ezt beleírom a darabba. (*Feljegyzi.*) Így. Lássuk mire megyünk egymással. A szoba rendben való. Első jelenethez megteszi. Színhely: Szicília, egy elegáns palermói hotel nappali szobája. Időpont: 1899. szeptember vége. Reggel van, csodálatos délszaki reggel. A szőnyeg üres, majd érkezik Schwarz Mirella.. Hamvas, fiatal hölgy, aki nászúton van férjével, a híres íróval, akit Szőnyi Gábrisnak hívunk. A mézeshepek utolsó napja jött el. (*Érkezik Mirella - ekkor Jókai oldalt eltűnik.*)

MÁSODIK JELENET

MIRELLA: Boldog vagyok! Mint egy gyerek, olyan boldog vagyok... (*Körbeszalad a szobában, tapsikol örömeiben.*) Szicília! Szinte perzsel a levegő. Perzsel és mégis hűsít. (*Nyújtózkodik*) Akkorákat alszom, mint a kisöcsém szoktak. Ma kikocsizunk a Monte Pellegrino lábához. Gábris azt mondja, ez az ő Gellérthegyük.. Felsétálunk és fentről is megcsodáljuk ezt az... álmat. Egy éve még álomban sem mertem remélni, hogy ilyen helyekre jutok valaha is. Gyönyörű itt minden. (*Megáll a nagy tükör előtt és megigazítja a frizuráját.*) És a népek is kedvesek. Azt hittem, még sose hallottak rólunk, aztán tessék... úgy köszöntöttek bennünket, ahogy a bevonuló hősöket szokás. Gábris meséli, hogy nagy becsülete van erre felé a magyarnak. Garibaldi hozta nekik a felszabadulást a spanyol uralom alól. És az egyik vezére magyar volt. Valami... Lajos. Ezredesféle. (*Megpördül*) De az is lehet, hogy tábornok. (*Hangosan kiabál és a hátsó ajtó felé indul.*) Gábris?! Édes Gábris!

(Kintről hang: Repülő!)

MIRELLA: (*Nevet*) Elég, ha ebédig ideérsz...

SZŐNYI GÁBRIS: (*Könnyű, elegáns délelőtti útiöltözékben, szélesen mosolyogva lép be*) Ideszálltam, ahogy egy ifjú férjhez illik.

M: Te bolond...

SZG: Mit parancsolsz, kis gazdám? Tegnap éjjel a kedvedért fenn sétáltam a holdon, majd lehozta három csillagot, köztük a Perseust. Utána megjártam a Hadak útját és kétszer az éléskamrát... miben szenvedsz még hiányt?

(*Mirella odabújik hozzá, dorombol, megsimogatja.*)

SZG: Bőségesebb reggelit hozassak tán? (*Mirella tovább simogatja, hangosabban dorombol*) Nem kaptál elég ajándékot, kiscicám? Csak szólj, holnap végigjárjuk a Corso Alberto legszebb üzleteit...

M: (*Felnevet*) Van egy rettenetes, hatalmas, világot rengető nagy kérésem.

SZG: Nem ismerek lehetetlent.

M: (*Titokzatos képpel*) Meghalok, ha nem mondod meg, hogy is hívták azt a tisztet, aki Garibaldi seregében szolgált, és híres lett itt Sziciliában...

SZG: Nem értem.

M: Mit lehet ezen nem érteni?!

SZG: Az előbb valami világrengető dologról beszéltél. Bele is izzadtam.

M: Nekem az. Buta vagyok és elfelejtettem. Szőnyi Gábris asszonya nem lehet ilyen tyúkeszű.

SZG: (*Hamiskásan*) Az már igaz. Ily nagy mulasztásért mifelénk három botütés járna. Mivel azonban (*körülnéz*) bot nincs kéznél, marad a (*felemeli a kezét és nevet*) a tenyerem. (*A lány után veti magát.*)

M: (*Sikongva menekül*) Segítség! A svábhegyi szatír!

SZG: (*Kergeti*) Kiporollak, fehérszemély! Csak kerülj a kezem közé.

M: Fogj meg, ha tudsz. (*Mirella hirtelen megáll, a férfi átöleli.*)

SZG: Megvagy. Most már nem engedlek el. (*Liheg, fújtat.*)

M: Soha?

SZG: Sohase mondd, hogy soha. Nekem volt időm megtanulni.

M: (*Megsimogatja az arcát*) Szeretlek Szőnyi Gábris. I-vel is, meg y-nal is. Te hős vitéz.

SZG: Mi az, hogy. A családi címerem egy várbástya tején magyar vitéz áll, baljában zászlót tartva egy ágyút süt el.

M: Nem vesztegette az idejét.

SZG: (*Sétálni kezdenek.*) Az úgy volt, hogy Szőnyi Sámuel, a vitéz esztergomi zászlótartó felfedezte, hogy a török megvesztegette a tűzereket, akik direktre mellécéloztak. Ezért ő maga irányozta az ágyúkat. Egyenesen a török vezír sátrára. A sátor a basa karjával együtt elrepült, de megjött helyette a nemesség.

M: Ilyen meséket mondott az anyám elalvás előtt az öcsémnek.

SZG: (*Felhorkan*) A családunk története nem mese.

M: Jó, jó. Ne érzékenykedj. De a szicíliai magyar hős nevét még mindig nem tudom.

SZG: (*Morogva.*) Találd ki. Hol áll leggyakrabban a szépasszony?

M: (*A fejéhez kap.*) Tüköry Lajos! Pedig a nyelvemem volt...

SZG: (Elővesz egy cukorkát) Ezt tedd a nyelvedre. Karamelles. A kedvenced. (Mirella bekapja a cukorkát.) Te kis falánk.

(Bejön egy szolgálólány, kávéhoz hoz ezüst tálcan.)

SZG: Én kértem. Jól fog esni, mielőtt kikocsizunk. Hová kéred?

M: (A dívány előtti kisasztalra mutat, és maga is oda lép- Leül.) Dívának díványon a helye. (Szándékosan mesterkél hangon) Ön is üljön le, jó lovag.

SZG: Megtisztel, szép kisasszony. (E pillanattól kezdve egy intim játék részesei vagyunk.)

M: Az én ideáimtól távol áll a hazug szó, ezért tudja meg, jó lovag, bárha fájdalommal is okoznék önnek, hogy már nem vagyok kisasszony...

SZG (Széles gesztussal.) Ah! Minő nemes kinyilatkoztatás. Makula nem eshet az ön jóhírén...

M: Számítottam diszkréciójára.

SZG: Bőrömet perzselje a tűz, szememből varjak lakmározzanak, ha bármi kitudódnék arról, ami ma köztünk történt...

M: (Műfelháborodással.) Történet?

SZG: Úgy értem, történni fog..

M: Olyan biztos maga ebben, lovag?

SZG: Nem, de hogy ... hát merek én? ... Ne hozzon néhez helyzetbe kis asszonyom...

M: Ön máris abban van. Visszaélt a helyzetévei.

SZG: Soha!

M: Sohase mondja, hogy soha! De így még rosszabb. Hát lehet úgy flörtölni, ha már a helyzetével sem él vissza?! A helyzet arra való, hogy visszaéljen vele. Olvassa el a klasszikusokat. Miféle lovag maga?!

SZG: Az igazat megvallva ... csak amolyan ... tintalovag vagyok.

M: Tintalovag?! Úgy értem, folt van a lelkén, és azért vezekel?!

SZG: Úgy is értheti. Én a nőkhöz való viszonyomról beszélek. Számomra a legszebb nő éterien fehér, áttetsző és felhő-illatú. Amikor megérintem, az örökkévalóság szegélyét érintem. Számomra a nő - asztalomra fektetett fehér papír, amelyet teleírok az álmaimmal. Az sem baj, ha néha kicsit gyűrött, számfűlés és pénzmaillatú.

M: Miket nem mond ... tintalovag. De folytassa. Érdekel, amit mond.

SZG: Az számít igazán, amit nem mondunk ki.

M: Maga mégcsak író!

SZG: Ez az egyetlen mentségem. Azért lettem író, mert mohón vágytam a sikerre, anyám elismerésére, és legbelül éreztem, hogy csak így érhetem el. Ha mint jurátus kapok esélyt az élettől, szemrebbetés nélkül félreteszem a pennát.

M: Bármilyen tehetséges is?

SZG: Ha még egyszer ennyi talantumot adott volna az őristen, akkor is.

M: Mást is ilyen könnyen feláldoz? Egy másik ember példái?

SZG: (kilép a szerepéből) Mire gondolsz?

M: Arra, hogy önmagad emlékműve talán súlyosabb, mint a szív hívó szava...

SZG Akkor nem vettelek volna feleségül.

M: Szabad-e bárkit föláldozunk a magunk hűségéért?! (Csend. A féifi a tenyerébe szorítja az arcát. A lány oda lép hozzá, és simogatni kezdi.) Szeretek, Gábris, az életemnél jobban tisztellek és szeretlek! Ne haragudj rám, én csak egy szegény buta rüfke vagyok. Egy semmi színésznőcske, aki nélkül ... Meg tudsz bocsájtani?!

SZG: (Kibontakozik a majdnem-ölelésből) Nincs miért ... hálával tartozom neked. Önző, gonosz vénember vagyok, még a La Mancha-inál is nevetésesebb...

M: Ne beszélj így. Zseni vagy. Nemzeti hős és iskolai tananyag. Királyok keresik a társaságodat. Mi tartozunk hálával neked!

SZG (Az órájára néz) Asszonyom, a kocsi előállt. A Via Maquedán délelőtti legszebbek a mandulafák. (A karját nyújtja a lánynak. Kisétálnak.)

HARMADIK JELENET

(Grósz Bella jelenik meg a színen. Pongyolában van, a haja feltűzve. Lefekvéshez készülődik. A fésűlködőasztalkához ül, nézi magát a tükörben. Valamit dúdol közben. Hirtelen hátat fordul a tükörnek - a kezében mindvégig egy levelet szorongat.)

BELLA: Már lefeküdt. Nagyon felizgatta magát. Anyi támadás érte az utóbbi időben, csoda, hogy talpon tudott maradni. A minap Légrády, a Pesti Hírlap tulajdonosa felmondta neki a lapjával kötött szerződését. Micsoda hálátlanság! Soha íróember anyi olvasót nem hajtott fel egyetlen lapnak sem, mint Jókai ... ezeknek! A hónaljáig sem érnek. Még ma is többet ér bármelyik sora, mint az ifjú titánok erőltetett fabulái. Szegény Móricom.. Ma is összetörten jött haza. Azt mondta, Tisza is lebetegedett, a tarokk parti ki van kezdve. A főrendiházba is mehetne, sok ott a régi bajtárs, de az meg síri hangulatot áraszt. Nem bírja nézni a díszruhába öltöztetett gügyögő, totyogó ember-csecsemőket. A főrendiház a temető előszobája, azt mondja. (Feláll, körbesétál a szobában.) Sokat köhög, hamar könnybe lábad a szeme, mégis megszállottan dolgozik. Most valami színpadi művet farigcsál, de úgy eldugja előlem, mintha ajándék volna. Nem tudok rájönni, hova rejtheti. Az inassal együtt kerestük, de hiába. (Felsóhajt.) Szegény Móricom.. Annyit bántják miattam is. Fesztyékkel két éve tart a viaskodás. Alantasak az eszközeik, de Móric csak tűri, tűri és szomorkodik. Gyakran félrebillen a feje és elbóbiskol a papír fölött. Áldott jó ember. Annak ad igazat, akivel utoljára beszélt. Mikszáth szerint olyan a selyemgubó - nem látszik az elevenje a sok selyme miatt. Itt van ez a levél is. (Széthajtja.) Az Erzsébet királynétól kapott könyvébe dugta. Könnyű volt megtalálni. A becsebb leveleket mind ide rejti. Dárdaynak írta, a számvévszék alelnökének, aki az esküvőnk előtti napon átadott nekem egy tízezer forintból szóló csekket, ha a tervbe vett házasságunk elmarad. Jókaira hivatkozva győzködött tervünk lehetlenségéről. (Felnevet.) Nagyon nézett, amikor aajtót mutattam neki. Nyilván az ellenkezőjéhez volt hozzászokva. (Fennhangon olvasni kezd.) "Szeptember 16-án lesz két éve, hogy szeretett nőmmel házasságra léptem. Ez idő alatt, mint mindenki tudja és látja, Istennek hála, a legjobb egészségben, békében és boldogságban élek és munkálkodom. Nem törődöm Fesztyé méltatlan haragjával, miután tudom, hogy a legtöbb jótétemény következménye a hálátlanság, sem némely rokonom ok-

talán gyűlölködésével, haragjával, minthogy az emberi érdekeket s gyűlöletük kútforrását ismerem. A boldogság, melyet a sors osztályrészemül juttatott, bőven kárpótol ezekért. Az idő is bebizonyította, hogy én cselekedtem helyesen, a midőn szívmemre hallgattam, s nem törődve a jónak látszani akaró rokonaimmal, nőül vettem azt, akit magamhoz a legméltóbbnak tartottam." (*Körbemeleg a szobában.*) (*Majd tovább olvas.*) Én mindig teljes joggal hittem és hiszem, hogy a Fesztynek adott nagy pénzösszeggel, 86 ezer koronával, amibe nincsen beszámítva az a 22 ezer korona, a mit Fesztynek évek során át kölcsönöztem, s miket ő soha meg nem fizetett, s melyet a Te közbenjárásod folytán adtam, a nélkül, hogy erre kötelezve lettem volna, minden ügyemet a legnagyobbképpen intéztem el. S most mégis arról értesít engem Feszty Árpád, hogy a rokonok és jóbarátok a házasságom megkötését megelőző időben egy jegyzőkönyvet vetek fel rólam, s ezt 3 példányban kiállítva különböző helyeken őrzik... Ezen jegyzőkönyv tartalmáról nekem okvetlenül értesülnöm kell! Mert súlyt fektetek arra, hogy akkori tudatos, megfontolt elhatározással az utókor, ha esetleg Fesztyné részéről értesítik, ez ne történjék egyoldalúan és ne emlékem rovására. Mert nem engedhetem meg sem Fesztynek, sem senki másnak, hogy házasságom megkötése alkalmával akár cselekedeteimet, akár benső életemre vonatkozó dolgokat, tudtom s beleegyezésem nélkül, jegyzőkönyvben megörökítsenek, s különösen úgy nem, hogy én annak valódiságáról meg ne győződhessem" (*Az asztalra dobja a levelet.*) Utolsó lehetetlenség küzd értem. És magáért. Végére is mind egy. A sors akarta így. És én. (*A tükör felé fordul.*) Soha nem fogja megtudni, mennyire remegett a lábam, amikor Rákosi Szidi ajánlólevelével először beléptem a Bajza utcai ház üvegajtáján... Addig sose láttam őt, akit mindenki bálványozott, természetesen én is. Átvette a levelet és azt mondta, szavaljak egy pár verset. (*Előrelép, mintha színpadon lenne.*) "Maga egy született drámai hősnő", mondta, "és én nagyon szívesen el fogok járni, hogy felvegyék az akadémiára." Búcsúzáskor felszólított, hogy időnként értesítsem róla, mi történik velem. Fölvettek. Kévs idő volt hátra a tanév befejezéséig, de az akadémiának elég volt, hogy megállapítsák, teljes tehetség hiányában nem járhatok oda a következő évben. Ez annál nagyobb teljesítmény volt a részükről, mert soha egyetlen egyszer se hagytak még egy verset se elmondani. (*Perdül egyet, megigazítja a pongyoláját.*) Rákosi Szidihöz kerültem ismét, tandíjmentesen, ahogy ígérte. Közben mindent híven tudattam Jókaival. Ahányszor elmentem hozzá, mindig szavaltatott. Előbb csak idegen költőktől mondtam verseket. Később ideadta egy-egy színdarabját, hogy abból olvassak fel. Néha javított valamit, néha megdicsért. Látszott, hogy nagy érdeklődéssel viselkedik a jövőm iránt. Közben szorgalmasan tanultam a színiiskolán. Egyszer Szidi megbetegedett és szóltak, hogy Jászai Mari fogja helyettesíteni. Az egész második osztály egy lázban volt. Engem is fölszólított. "Mondjon el valamit." Én akkor éppen Vörösmarty Áldozatából Zénó szerepét tanultam. Elmondtam a belépő monológját. Félbeszakítás nélkül végighallgattam. Utána jöt nevetett és elmondatta velem még egyszer. A tanóra végén oda-intett magához. "Hogy hívják?", kérdezte. "Grósz Bella", feleltem. "Evvél a névvel akar színpadra menni?" Mondtam, hogy Góthra fogom magyarosítani. "Miért Góthra? Legyen Nagy Bella. Azt még a kocsisok is értik. És férjhez ne menjen, mert akkor keresztet vehet magára. Pedig maga lesz az utódom." Istenem, milyen mérhetetlenül boldog voltam! Dehogyan gondoltam és a férjhezmenetelre, amikor Jászai Mari utóda lehetek! Mégse fogadtam szót neki. Férjhez mentem és ő keresztet vehetett rám. (*Leül, kiszedi a tűzőket a hajából.*) Mentem elmentem megnézni a Nemzeti Színházban Jászai Mari Elektráját. Fényes alakítása olyan lesújtó hatással volt rám, hogy utána egész éjjel sírtam. A tanév vége közeledett ekkoriban. Kiosztották a vizsgaszerepeket. Rákosi Szidi az Elektrát osztotta rám, mégpedig két felvonást, függősen nélkül. Könyörgésre fogtam a dolgot, hogy én soha nem fogom tudni jól eljátszani egy olyan nagy művész után, de ő hajthatatlan maradt. "Nem fiam, vagy az Elektra vagy nem vizsgálod." A vizsganap reggelén az idegességtől elvesztettem a hangomat. Kétségbeesve rohantam el Jókaihoz. Ő vigasztalt, hogy csak menjek neki bátran, estig elmúlik a baj. Úgy is történt, de azt hiszem, ő sem volt benne olyan biztos, mert a vizsga után azt mondta: "Én is na-

gyon félttem, hogy mi lesz a hangjával, de mikor kinyitotta a száját és meghallottam a hangját kristálytisztán csengeni, tudtam, hogy minden rendben lesz." (*Felpattan és körbeszalad a szobán.*) Istenem! Micsoda este volt! Az előadást többször is megszakította egy-egy hatalmas tapsvihár. A végén tizenegyszer kellett a függöny előtt megjelennem. Valóságos búcsújárás volt az öltözőmben. Még Hegyi Aranka, az operettszínház legragyogóbb csillaga is gratulált a sikeremhez. Másnap reggel végigjártam minden helyet, ahol újságot lehetett kapni. Mindet megvettem. Egytől egyig mind dicsért. Elvittem a lapokat. Jókaihoz, aki meg sem várta, hogy megmutassam, hanem gyönyörű szavak kíséretében megölelt és megcsókolta a homlokomat. Először életemben. Itt. (*Mutatja.*) Néhány hét múlva azt tanácsolta, hogy a családommal költözzünk be Pestre. Ami kor elfogadtam, nagyon megörült és azt mondta, "most majd közelebb leszünk egymáshoz, és én fogok magukhoz eljárni látogatóba." Engem akkor már többször felléptettek, Kisfaludy Színház, Budai Színkör - és Jókai minden fellépésemre eljött és virágot is küldött. Gyakori látogató volt nálunk. A nyár közepén szólt, hogy üdülni megy Füredre.. Kért, hogy menjünk el mi is. Én beleegyeztem örömmel, de az anyám arca elkomorult. "Hallgasd meg inkább a kedves doktornak a kérését. Boldogabb leszel, ha egy ügyvéd felesége vagy, ahol a család is szívesen lát, mint ha ilyen nagy magasságba kerülsz. A vége persze az lett, hogy elmentünk Füredre.. Jókai sok mindenkivel megismertetett, köztük Blaha Lujzával, aki szintén ott nyaralt. Az idő nagyon kellemesen telt. Sokat sétáltunk és beszélgettünk. Egyik nap séta közben ... megkérte a kezemet. Megfelekeztem akkor én az ügyvédről, anyám tanácsáról, Jászai Mariról és ... igent mondtam. Ilyen az élet. Egy lehetetlenség - és megváltozott minden. Harmadnap egy helybeli újság az írta, hogy koszorús költőnk és egy fiatal drámai színész nőnemso-kára házasságot kötnek. Ma sem tudom, hogy hibáztam rá. Aztán végetért a nyár, visszamentünk Pestre. Közeledett Petőfi halálának 50. évfordulója. A Vigaszínház díszelőadással ünnepelt, amelyre Jókai írt egy magasán szárnyaló, hosszú verset, amelyben Petőfi életét és halálát dicsőítette. Az Apotheózis-t én mondtam el, Petőfi szobrával szemben állva, nemtőnek öltözve, megláncolva, mely láncokat később a vers folyamán a nemtő széttépi és ledobja magáról. Amikor öltözni kezdtem a szerephez, szóltak, hogy egy detektív akar beszélni velem. Bejött és elmondta, hogy előadás után ne üljek a megszkokott kocsimba, mert tüntetés készül ellenem. Felbérelt emberek ugyanis ki akarják fogni a lovakat a kocsiból, egy ideig húzni akarok, utána szégyenszemre otthagynak ló és emberi segítség nélkül az úton. Ez volt az első atrocitás azóta a szerencsétlen újságciikk óta. Azahogy a második mert Blaha Lujza még a fejét is elfordította, csak ne kelljen fogadnia a köszönésemet. Az előadás mindenesetre nagy sikert aratott. Másnap délután, szokott látogatási idején, délután háromkor Jókai eljött hozzám, megcsókolt és egy ékszertokot nyújtott át. Egy jegygyűrű volt benne. A jegygyűrűm, ellátva a házassági dátummal, amely 1899. szeptember 16. volt és belevésés, hogy "Móric". (*Megtörli a szemét.*) Adieu, gondtalan élet, adieu színpad... tizenegy napunk maradt az esküvőig. Ki gondolta volna, hogy tizenegy nap alatt mi minden történhetik. (*Kiszalad a szobából.*)

NEGYEDIK JELENET

Svábhegy, 1901. nyara. Késő-délután. Jókai dolgozószobája. (Az író gyűrött arccal érkezik - ugyanaz a hálóköntös van rajta, de alatta csupán egy atlétatrikó fehérlik. A lábán szandál van. Kancsóban vizet hoz, keres egy poharat és teletölti. A kancsót az íróasztalra teszi. Köhög, fújta. Fáradtan bezuhan a székébe.)

JÓKAI: Holnap majd kora reggel sétálok. Sok ez az én szívemnek. És megint utazunk ... a jövő héten Füredre várnak. Két nyaralóhelyet tartani, mikor évenként csak egy nyár van, nagy boldogság. (*Tölt még egy pohár vizet.*) Ilyenkor legjobb egy kávé esne. Rózám híres volt a kávéfőzőtudományáról.. Maga pörkölte a kávé, aztán az olyan erős lett,

és aromákos, hogy szambát járt tőle a szívünk. Egressy és Lendvai gyakran feljártak ide a Svábhegyre "feketézni". (Óg-móg..) Most meg se kávé, se rendes ebéd. Ezek a Grószok nagyon kleinek a konyhában. Régen volt, amikor itthon úgy istenigazából beebédelhettem. Jóanyám itt létekor. Gyönyörűség volt együtt látni őket. Fekete fejkendős, szigorú anyámat, amint kőarccal leszáll a kocsirol és a "nacccságát" - ahogy anyám nevezte Rózsát - baljában egy kitömésre váró liba, jobbájában az előkészített virágcsokor... nem tudtam, hogy sírjak vagy nevessek, inkább a szolgálókat ugráltattam ... csodálatos nap volt ... na és a menüi (Gyors mozdulattal leveszi a kisasztalról a fehér abroszt, és az inge nyakába tűri, mintha ebédhez készülődne.) Józsi tojással habart rizsleves ... utána egészben sült, meleg fogás vajas burgonyával ... mennyei töltött káposzta, de nem akárhogyan, hanem szőlőlevélben tálalva, végül cukorral megszórta, gőzölgő túróslépeny! (Nagyokat nyel.) Mindehhez kiállításra való, nagyszerű svábhegyi "kastélyos". Tisza is megnyalta volna mind a tíz ujját utána! (Lerántja magáról az abroszt.) Elég a sóvárgásból. Egészen fölgerjedtem. Öregségemre kiérdemelném a "bujá aszkéta" kétes tiszteletű címét. Mindenesetre ma a Casinoban fogok vacsorálni, ha már új kenyérig szünetel a tarokk-parti... (Papírlapot vesz kézbe.) Hol is tartottunk? Szicília, mézeshét. Rendben. Vácoljuk föl az előzményeket, és az utózmányokat is, persze. Házassági eset annyi bonyodalmat ritkán idéz elő, mint amennyit éppen az enyém előidézett. Kezdődött azzal, hogy egy helyi firkász kityogta a lapjában a nőülési szándékot. (Hamisan somolyog.) Kiugrasztottuk a nyulat a bokorból. Bella megdöbbsent és a sors kezét látta a dologban, a rokonok a szívükhöz kaptak, már amelyiknek volt, és a barátaimat attól kezdve szűrták. (Keresgél az íróasztal fiókjában.) Megvannak. Tanulságos írmányok. Itt van mindjárt az a levél, amelyet Bródy Sándor hírlapíró küldött. A Magyar Hírlap részéről kérdezte, "igaz-e a megjelent hír és hogy a lapja milyen álláspontot foglaljon el azzal szemben?" Tőlem kérdezi. Alaposan megválaszoltam neki. Mindenről készíték másolatot. Az is itt lesz valahol. (Megtalálja, olvassa.) "Ez az egész híresztelés nem egyéb malitíózus mende-mondánál, a mit kinyilatkozhattok a Magyar Hírlapban. Én magam nem tiltakozhatom ellene, mert semmi becsületsértés nincs benne ... Miután azt a szegény lányt, a kit én a drámai talentumáért pártfogolok, nem sikerült mindenféle irigy féltékeny nagyfejűeknek elpusztítani, hát most ezt a módját találták ki a megsemmisítésének. Én őt mint művésznőt akarom érvényesíteni, mint nőhöz - semmi viszonyom." (Nevetgél.) Jó, és még igazság is van benne - egy morzsányi! Ami egy napilapnak még sok is. Azt mindenesetre elértem, hogy a Hírlap nem merje nagydobra verni az ügyet ... és a rokonok is visszahúzódtak a zaklatástól. Az egybekelésünket megelőző napokig. Akkor aztán nagy delíciával fogtak a tönkretételhez. (Megáll egy pillanatra - elhallgat.) Istenem, te látod a lelkeket, nincs bennem bosszúvágy. Nem győzni akarok, de legyőzteni sem hagyhatom magam. Túl sokat veszítenék vele és a nemzetem is. A húsbombá vághatnak, a becsületemben nem! Bizonyíték van a kezemben! (Egy dossziét emel fel az asztalról.) Az a jegyzőkönyv, amelyet a házasságom előtti napon némely rokonaim vétettek föl az én testi és lelki épségem állapotáról. Nagyon nyugtalanra tett, amidőn hírért vettem, hogy tudtom és beleegyezésem nélkül ily okirat készült, s azt eddig titokban tartották előttem. Ehhez senkinek nem volt joga. A vagyonomat magam szereztem, jövedelmemet magam keresem, senkinek a világon nincs ürgye fölöttem gondnokságot gyakorolni. Még idős Hegedűs Sándor kereskedelmi miniszter úrnak sem, ki mint unokahúgom és nevelt leányom, Jókay Jolán férje, család-összekötésben áll velem ... ez a kezdő zsurnaliszta itt a Svábhegyen, egy szüreti mulatságon ismerte meg Jolánt, s az én közbenjárásomra kezdett emelkedni a ranglétrán ... Hegedűs miniszter úr nem állotta felkérni Dárday Sándor barátunkat a házasságkötésem körülményeiről szóló memorandum megírására. Herrenmorál!! (Köntöse zsebéből előrángatja a konyakos kulacsot. Húz belőle.) Nem szabad tragikusan fel fogni az életet. (Megtörli a szája szélét.) Itt van még egy levél. Diszes biznyság, miért avatkozott magánügyeimbe a kegyelmes úr és felesége, kit lánykora óta házamnál neveltem, kiházasítottam, és halálból engem nőmmel együtt kizárattott egy illusztris társaságba meghívottak közül. (Kinyitja a levelet.) Ifjabb

Hegedűs Sándor írta, miniszteri hivatalnok, Vály Mari unoka-húgomnak, aki a benne foglaltakat visszautasította, és erről engem megütközve értesített. Erre a miniszter úr másik kedves rokonomhoz, Etelka húgom férjéhez, Ihsz Lajoshoz fordult. Majdnem becsületbeli ügy támadt kettejük között. Azt írja: "Keresztapa úgy látszik máris nagyon megbánta tettét", mármint-hogy megházasodtam, "adósságot csinál adósságra, a Donna pedig szeretőjével, Sebestyén Schlesinggerrel kucsírozik.." Méghogy kucsíroznak? A szarjancsi!! Lennék csak húsz évvel fiatalabb, egy életre elvenném a kedvét mindenféle kucsírozástól!! "Soha ilyen elhanyagolt állapotban Jókai még nem volt, rongyos ing, rongyos mellény..." (Végignézi magán.) "Reméljük mindnyájan, hogy ő IS szabadulni óhajít a Donnától, és akkor visszatér hozzánk, a családhoz, és" - itt van a kutya eltemetve - "emlékei és írói a Jókay családra fog rászállni, a Donnát pedig hamar elfelejti a közvélemény." (Felordít.) Ahány sora, annyi hazugság és rágalom. (Legyint.) Elorozza megmaradt jókedvetem is. (Felül az asztal szélére, kortyol a vízből.) Harcolnom kell. A nevemért, Belléért. A gyávaságból nincs feltámadás, a sírból legalább meg van ígérve. Nem tehetek másként... Az esküvőnk előtti utolsó éjszakát Bella fekhelyén töltöttem, míg ő az anyja szobájába ment aludni. Eközben Feszty Árpádné lakosztályában "vérszagra gyűlt az éji vad". Afölött tanácskozta, hogyan lehetne engem az utolsó órában menasszonyomtól elszakítani, s mint örüllet, a bolondok házába csukatni! Engemet! Jókai Mórt! (Letörli a verejtékét.) He-lyettük is szégyenkezem. Ott volt a házi orvosom, Demjanovich Emil, aki éveken keresztül vizsgált, és jól tudta, kutya bajom sincs. Most mégis kész volt orvosi bizonyítványt kiadni arról, hogy gondnokság alá veendő lelki beteg vagyok. Dementia senilis!! Rá inkább illenek a kórisme. Aztán ott volt a lapszerkesztőm, Fenyő Sándor, akinek éppen akkoriban adtam át közlés végett egy egész kész regényt. Ha sebtiben átolvasta és ennek okán vél örültnek, rendben van, beismerem, voltak benne zagyaságok, de Fenyő köztudomásúlag nem ír, nem olvas, csak szerkeszt. Azért hordja úgy fennen az orrát. Ott volt régi jó pajtásom, tarokk-kompanistám, Nedeczky Pista, mindennapi tanúja kedélyem egészséges állapotának. És ő is kész volt engemet megsemmisíteni. Egyedül Dárday, a jogtudós, állt ki mellettem. Felvilágosította őket, hogy a bezáratáshoz szakértő orvos vizsgálata alapján hatósági meghatalmazás kell, s ilyet csak a család legközelebb álló tagjai kérhetnek. Akik szintén ott voltak. De nekik eszük ágába sem volt ennek kieszközlése. Nekik akkor már kezükben volt a 86 ezer korona érték, melyet Fesztynek, a gyermekként adoptált Benke Rózsának kifizettem. Legalább háromszorosa annak, amit a valóságos anyai örökség érhetett. De ez most mellékes. A lényeg az, hogy ha elmebetegségem miatt házasságkötésemet lehetetlenné teszik, az összeget vissza kellett volna téríteniük, hisz emígy a velük kötött szerződés érvénytelen, és a pénz is gondnoki kézbe került, s akkor aztán várhatnak, amíg meghalok!

A vöm, Feszty, persze kifundálta, hogy a nászutamon egy titkos rendőrügynökkel fognak kísérteni, aki iratokkal lesz felhatalmazva arra, hogy engemet, ha útközben kitör rajtam az őrzöngés, rögtön elfogasson és visszahozzon. Ennyi jó rokon! Azt, hogy Feszty Árpád ilyesmire vetemedik, még megértem. Aki a somlói bort többre tartja a svábhegyinél, attól bármi kértetik. De hogy Róza! (Elcsuklik a hangja.) Miért? Atyailag szerettem őt, akit a saját nagyanyja gyűlölt és eldugott a világ elől. Kiálltam érte, a nevemre vettem úrnővé tettem, minden elhalmoztam. Ha más nem indokolja gyűlölködését ellenem, hát az emberi természet ... Sok jót tettem vele, nagy háltalanságra van feljogosítva ellenem. (Zajt, majd hangokat hall kívülről. Elrejtje a leveleket és a jegyzeteit.) Megjötték a sétáról. Később majd megírom a következő jelenetet. Most bejelentem, hogy az estebédet a Casinoban költöm el. Csak nem fogják utánam küldeni megint az inast, hogy megtudják, mennyit vesztettem. Azt hiszik, nem vettem észre a múltkor is? És a távollétemben átkutatják a szobámat. A kis cetlik, amiket a könyvek közé tettem, tegnap is a padlón voltak. De túljárok az eszükön. Nekem is lehetnek titkaim. A szindarabomat sohasem találják meg. Sohasem ... sohasem ... (indul kifelé, a hangok irányába.)

ÖTÖDIK JELENET

190/. ősz. *Halottak napja. Kora este.*

Nappali szoba, halvány világítás, az egyik sarokban egy dómát ábrázoló nagyméretű olajfestmény alatt gyertyák égnek. Szőnyi Gábris érkezik. Feldúlt.

SZG: Micsoda szégyen! Mint a füst a kéményből, úgy szállt el belőle az emberi érzés... és a szikrája sem marad benne! Porba sújtott, megalázott, kitépte, a szívemet. Gyűlöletes nőszemély. Emberutánzat. És ezt fogadtam és lányomul ... istenem, folyvást büntetsz vakságomért. De most megfizeti Az egész világ tudni fogja, kicsoda ő és mennyit ér ... gondoskodom róla. Gyalázat! Letépni a koszorúmat, az én koszorúmat. Az egyetlen emberét, aki az életét kötötte össze azzal az aszszonnyal, és vállalt minden meghurcoltatást, gúnyt, félreállítását ... Összetiporni a szalagot, melyre szent nevét felírtam! Ne tovább - satis verborum!! A tetteknek van itt az ideje. Törvény elé idéztetem a kegyeletsértőt... ily merénylet nem maradhat megtorlatlanul.. S ha a törvény jól dönt, kényszerítem, hogy nyilvánítsa ki ország-világ előtt, nem vérszerinti gyermekem, csupán kiskora óta szeretetben nevelt, s nagyanyja sürgetése okán adoptált leányom ő. Eddig lágy szívű voltam, ne gondolják ez után, hogy az agyam is meglágyult a kor miatt. *(Kintről erős hang hallatszik: Gábris, a zsebkendőjét a foyerban felejtette.) (Belép Mirella, elegáns délutáni kosztümben. Kesztyűs jobbáiban hatalmas zsebkendőt lenget.)* Utoljára viszem maga után. És ha megint vizitál valaki? Figyel rám? Legközelebb az orrát is nekem kell kifújnom...

SZG: Köszönöm drágám ... Épp magához készültem ... *(Átveszi a zsebkendőt. Kifújja az orrát.)*

M: Attól ilyen felindult?

SZG: Még kérdi?

M: Nem kérdek én semmit ... hát lehet nekem szavam ebben a házban? Itt mindig az történik, amit a közvélemény óhajt! A koszorús költő pupillája nem tágulhat ki anélkül, hogy a lapok ne adjanak hírt róla. Mit keres?

SZG: Ebéd után az asztalomra tettem egy fél kancsó bort.

M: Ha odatette, ott is van. Kivéve, ha kiitta, mert akkor az inas a konyhába vitte.

SZG: Ügy emlékszem, maradt benne egy pohárkával...

M: Maga mindig ÜGY emlékszik. Mi lenne, ha egyszer a realitást is figyelembe venné?

SZG: Akkor többet egy sort sem írnék le... és előbb-utóbb előlném magam.

M: Igazsága van. Az élet értelmetlen.

SZG: De ha az élet értelmetlen, akkor az öngyilkosság is az. Bor kell!

M: Ne kiabáljon. Az inas délutánra eltávozást kért. Beteg az unokahúga, vidékre utazott.

SZG: Nem érdekel, hová utazott. Kiszolgálom én magam.

M: Csak tessék. Kíváncsi vagyok, mit iszik majd tavasszal, ha már most így nekilát...

SZG: Lesz, aki kölcsönadjon egy demizsonnal. Ha az is elfogy, vizet iszom.

M: Maga? (Gúnyosan felnevet.) Sohanapján kiskedden.

SZG: Legalább ma ne bántson. Megviselt ez a temetői história.

M: Meghozták az esti lapot...

SZG: Hol van? Azonnal látni akarom, mit csámcsognak róla. *(Mirella tagadólag rázza a fejét.)* Kérem, Mirella..... látnom kell, mielőtt vissza nem vonható lépésre számom el magam.

M: Kímélnie kell magát.

SZG: Ne kínozzon...

M: A leírás jobbára megegyezik a barátja iménti elbeszélésével.

SZG: Ki írta?

M: Név nélkül jelent meg. Megerősíti, hogy önkézelv tépte le a koszorút, s a szalagját leszakítva összetiporta.

SZG: Nem a lányom többé...

M: Azt írja, hogy az a "sajnálatos esemény közmegebotránkozást keltett."

SZG: Ezért felelni fog.

M: Ne izgassa még jobban fel magát. Ami megtörtént, megtörtént. Tudtuk, kivel állunk szemben. Két éve a társaság előtt bemocskolta az anyámat... kész szerencse, hogy kiderült, ki az, aki ugyanevvel a névvel működtet nyilvánosházat! És az apám öngyilkossági kísérletét is ő fújta fel. Rámszabadította az újságírókat, azok meg - de hagyjuk. Hová kéri a vacsorát?

SZG: Egy falatot sem bírnék lenyelni.

M: Ennie kell, legyengül. A szomszédok úgyis az duruzsolják, hogy éheztetem. Még az kell, hogy összeessen nekem a népek szeme láttára.

SZG: Szép, hogy így aggódik értem. Ide hozassa, kérem.

M: Mondtam már, hogy az inas elutazott. Majd én telmegítem a vacsoráját.

SZG: Megint? Nem készítené valami frisset? Rántottát, három tojásból, szalonnával...

M: Az előbb még nem bírt enni.

SZG: A rántotta az más. Két jó pohár "kastélyossal" még a kő is lecsúszna a torkomon.

M: Bolond vénember! Ne virtuskodjon itt nekem. Ma bevacsorál, holnap meg ápolhatom.

SZG: Tudja, drágám, elpusztíthatatlan vagyok. Bár ennek nem mindenki örül.

M: *(Hirtelen mozdulattal megsimogatja az öreg arcát.)* Megyek, elkészítem a vacsoráját.

SZG: Maradjon még, ritkán diskurálunk mostanában.

M: Körmömre ég a dolog. A pozsonyi fellépés nagy terheket ró rám.

SZG: Ügy aggódik, akár egy kezdő...

M: Minden fellépés újrakezés. Hát még ha hosszabb ideig kihagy az ember. Meg kell mutatnom, mennyit érek. A legtöbben már leírtak... nem vagyok más, csak a nagy költő hitvese.

SZG: Talán az sem megvetendő...

M: Hivatás ez is, élethosszig tartó, de a mélyről jövő ambíciót nehéz visszafojtani.

SZG: Ilyen erős a vágya, hogy újra megjelenjen a világot ábrázoló deszkákon?!

M: Haragszik érte?

SZG: Haragudhatok én bármiért is?

M: Új kosztümöket csináltattam. Még nem fizettem értük.

SZG: Hát fizessen...

M: Kevés itthon a készpénz. Tegnap bent jártam a kiadójában...

SZG: Ezt nem is mondta.

M: Akartam. Kaptam némi előleget.

SZG: Előleget? Mire?

M: Az új szerelmi ciklusára...

SZG: De hiszen még a régivel sem készültem el.

M: Én lemondhatom a dresszeket.....

SZG: Ne, az istenért! Költői tollam minden tehetségével azon leszek, hogy meg szolgáljam az előleget. Mit mondtak a regényemről?

M: Elkészitem a vacsoráját. Éppen ideje van.

SZG: Biztosan mondtak valamit.

M: Hát csak annyit, hogy ... szép.

SZG: Szép?

M: Nagyon ... szép.

SZG: Szószátyárok. Veszi a közönség?

M: Kezdi. Az első száz példány már elfogyott.

SZG: Száz példány - egy hónap alatt ... csúfos kudarc. Mondjon már valamit, mivel magyarázzák?!

M: Azt mondják, nincs benne franciás könnyedség. Sok a cifraság, a sújtás, a férc.

SZG: (Lesújtva) Az atmoszféra?

M: Azt dicsérik, csak...

SZG: Csak?

M: ... nincs benne újdonság, azt mondják. Olyan, mintha a szereplői más regényekből sétáltak volna át kis időre. És, hogy sok benne a tárgyi tévedés. Még több, mint az utolsó kalandregényeiben. Azt mondják.

SZG: Értetek is ezek hozzá! Shakespeare is tengert tölt Csehországba, mégse dorongolták le érte.

M: A legtöbb kritikusnak nem érénye a geográfia...

SZG: Tudja, mik ezek? A szellem kufárai. Amikor én indultam, még egészen másként forgott a világ. Akkoriban a pénz nem volt isten, és a szerkesztők nem voltak kereskedők!

M: Valamiből mégis megvette azt a villát...

SZG: (Felnevet.) Hogyne vettem volna meg! Versenyeztek a könyveim kiadásáért. A kritikusok, ez a léha népség, egekig magasztalták az irományaimat. Akkor bezzeg nem hiányolták "a szittyia idióma szépen kiesztergályozott cirádáit!"

M: Látja, ez az. Akkor maga épített villát a cirádáiból, most más épít. Ilyen a világ rendje. Örüljön, hogy a magáé már felépült.

SZG: (Sértetten odacsoszog az íróasztalához, a papírai fölött szöszmötöl, majd felhorkan:) Sok a cifraság, a sújtás, a férc ... Shakespeare is tengert tölt Csehországba ... értenek is ezek hozzá?!

M: (Hátrahúzódik) Akkor megyek, elkészíteni a vacsoráját. Piros paprikát is tesztek a tojásra - egy késhegnyivel.

SZG: (Nem is hallja, motyog tovább) Franciás könnyedség ... elegancia ... cirádák ... (Mirella közben elhagyja a szobát) a szellem kufárai ezek mind ... megérdemelnék, hogy végleg letegyem a tollat. (Megfordul lassan odacsoszog a festményhez, amelyet még mindig bevilágítanak a gyertyák. Megáll első felesége arcképe előtt. Összekulcsolja a kezét, mintha imádkozna.) Bocssás meg nekem.

HATODIK JELENET

Jókai Erzsébet körüti háza. Nappali szoba. Este van, 1902. ősz. (Bella jön be, a kezében kétágú gyertya. Közben szaval.)

BELLA: "Bírta szívem már hű szerelemre, -
Tudhatta, közöttünk nem vala gát:
Unszola mégis szóval "igenre",
Mert ha nem: ő kivégzi magát.
Enyelegve adám a tört: nosza hát!"

S vadul a sebből a tört kiragadja,
Szeme szokatlan lángot lövell,
Kacag és sír, s fennvillogtatja
S vércse-sikongással rohan el.
Vetni kezét rá senki se mer.

Odakinn lefut a nyílt utca során,
Táncolni, dalolni se szégyell,
Dala víg: "Egyszer volt egy leány,
Ki csak úgy játszott a legénnyel,
Mint macska szokott az egérrel!"

(Leteszi a gyertyát.) Nem tudom, mi lesz. Korányi doktor azt mondja, az influenza és a bronchitis együtt túl sok az öreg szervezetnek. Napok óta alig eszik, ma tudott elaludni először. Csak a sok konyakot itta, hiába dugjuk előle, mindig előkerül egy újabb butykos. Nem csoda, ha az idegei fellázadtak. Szegény Móric! Felkészültem a legrosszabbra. Már az újságtól is a hogyléte felől tudakozódnak. Rossz jel ... de most alszik legalább. Konok vénember ... rendületlenül bízik a saját erejében. Délután is viccelődött azon, hogy nem tudta lenyelni a gombócós levest. Azt mondta, nem szeretné, ha egy gombóc megakadna a torkán. Micsoda levitézlett halál az egy Jókai Mórnak! Közben újabb terveket forgat a fejében. Ma is levelet diktált. Választ Hegedűsné legutóbbi sértegetésére. Jolán,

aki állítólag úrinő, "özvegy Jókai Mór úrnak" címezi a levelét. Mintha mi házasságon kívül élnénk. Meg is válaszolt neki, és a levél végét jól megborsóztta. Úgy írta alá, hogy néhai Jókai Mór. De kitörültem vele. Elég a sárdobálásból. Másra kell a maradék ereje. Be akarja fejezni a színpadi művét. Akkor írja, amikor nem vagyok itthon. Titkolózik, akár egy gyerek. És költeményeket is várnak még tőle. Szép, szerelmes költeményeket. Rólam. Több tucattal írt már és rettentő büszke rájuk. Szépen elvan a hősszerelmes szerepében. Örökifjúnak képzei magát, aki képes megmozgatni a földet. Ennekem unalmasak a versei, mindig ugyanazt szajkózza, mint valami grál-lovag.. Az igaz, hogy a fűtépénz kitelik belőlük. És idén is hideg télnek nézünk elébe. *(Jókai íróasztalához lép, keresgél.)* Azért nem kell őt féltetni. Megéri a pénzét. Két hete is, amikor kikocsiztunk a városba ezt-azt venni, a szolgálo jelentette, hogy csomagja érkezett Bécsből. Egy albumot rendelt - teli mezítelen nőket ábrázoló képekkel. Jó firma. Hozsannázó szavakat köröml napestig, közben kinyalná az ikrástálat. Persze minden férfi ilyen, csak nála tovább tart. Oda kell rá figyelni. Szétszór, rendetlen, a legnagyobb kincseivel se tud bánni. A Nemzeti Kiadásból kimaradt kisebb munkáit aprópénzért átengedte Wodiánéréknak.. A baj csak az, hogy ezeket Franklin már régen lekötötte. Nem beszélve arról, hogy szóban Révai Mórnak ígérte az egészet. Szerencsére több kiadóval nem áll kapcsolatban. Így nagy a kalamajka, a jövő héten tiszteletemet teszem Franklinnál.. Révai ebédmeghívását is elfogadtam. Pontot teszünk az ügy végére. Legfőjebb felajánlom neki az újabb versek kiadását. Ha érdekli egyáltalán, mert a közönség mostában nem Jókait olvas. *(Felvesz az asztalról egy díszkötésű könyvet.)* A párizsi világkiállítás! De szép is volt, soha nem felejttem el. A száz kötetes Jókai Mór összes művei című kiadás a legelső díjat juttatta a Révai testvéreknek. Külön szobában állították ki a könyveket, a fél világ zárandokolt oda, hogy megnézzék az első magyar író. *(Megsimogatja a könyv gerincét.)* Én Jókait még olyan boldognak nem láttam. Leszámitva a nászutunkat Szicíliában. Mikor Párizsba érkeztünk, az állomás egész magyar küldöttség fogadott bennünket. Gyönyörű nagy *(mutatja)* bokrétát kaptam a kiállítási bizottság elnökétől. Mindenki Jókaival akart beszélni, keresték az alkalmat, hogy a közelébe férközhessenek. Amikor először mentünk megnézni a kiállított könyveit, a francia közönség felismerte az ott elhelyezett Stróbl szoborról és nagyon megtapsolták. Ez a magyar urakat is meghatotta. A francia halhatatlanok aztán nagyszabású estélyt rendeztek a tiszteletére. A párizsi Figaro pedig olyan zenedélutánt celebrált, amelyet még soha életemben nem hallottam. Az egyik műsorszám Saint-Saens dirigálásával egy énekkar volt, a párizsi Nagy Opera és az Opera Comique szóló énekeseivel. A hideg citerázott a hátamon a gyönyörűségtől. Párizsban történt az is, hogy Zola megjósolta, hogy miként Michelet második felesége, én nem fogok másodsorú férjhez menni, hanem az uram emlékének élek. Akkor sírva fakadtam, azt hitték, a meghatottságtól és egész este Gascoigne-i adomákkal vigasztaltak. Jókai nem fáradt el egész otlétünk alatt. Ő volt a legszívósabb halhatatlan. Minden nap bejárta a kiállítást, részt vett a fogadásokon, nyilatkozott, ünnepelte magát - szusszanásnyi időre sem állt meg. Ott értettem meg, hogy volt képes annyit dolgozni egész életében. Én dőltem ki helyette. Otlétünk három hétre volt tervezve. Értesítést kaptunk, hogy a pesti egyetemisták a hazatérő Jókait fáklýászenével akarják ünnepelni. Én azonban a tervbe vett időpont előtt négy nappal beteg lettem. Így előbb utaztunk haza és a fáklýásmenet miattam elmaradt. - Nem így Váradon. Hogy készült oda is ... mint egy suhanc az első nagy kalandjára. A Mátyás szobor leleplezésére hívtak minket, de a nagyváradi színház igazgatója hírére vette és feljött Pestre, hogy megkérje Jókait, töltsön egy napot náluk is, és menjen el az ő színházába, ahol díszelőadást rendeznek a tiszteletére. Megállapodtak az urammal, hogy visszajövet kiszállunk Nagyváradon. Mikor a vonatunk megérkezett Kolozsvárra, Jókait nagy ünneppel fogadták. Este az ifjúság fáklýás zenét adott. Furcsa eset játszódott le akkor. Amikor a menet közeledett, kimentünk az erkélyre. Jórómán akkor jött ki József főherceg is, aki a szomszédos apartmanban volt elszállásolva. A menet ekkor megállt, a tér, ameddig a szem ellátott, zsúfolva volt az odatóduló közönséggel. Egyszerre csak hatalmas kiáltás hallatszott: "Éljen Jókai

Mórl!" A főherceg erre eltűnt az erkélyről és többet nem is került elő az egész ünneplés alatt. Másnap az ígélet szerint Váradra mentünk, ahol folytatódott az ünneplés. A helyi lapban egy fiatal újságíró-poéta üdvözölte Jókait. Este a színházban a "Szigetvári vértanúk"-at adták, utána banquet volt - még egy román újságíró is áldomást mondott rá. Rengeteg embert mutattak be, köztük a reggeli újságcikk szerzőjét is. Ady Endrének hívták. Egyenes nézésű, égő szemű fiatalember volt. Rám nem is figyelt, csak Jókaival akart beszélni. Mór később azt mondta, ez a fiú nem ijed meg a saját árnyékától, és még sokra viheti, ha nem a múlt ellen, hanem a jövőért használja a tehetségét. A pályaudvari búcsúztatáskor mindenesetre Ady volt az egyetlen, akit az uram átölelt és megcsókolt. Az írását is megőrizte. A királynétől kapott könyvben van, néha elolvassa. *(A könyvespolcra levesz néhány könyvet és benyúl mögéjük.)* Szegény Mór! Három életet élt - és most készül a negyedikre! *(Félig telt üveget húz elő és kispoharat. Tölt magának, egy hajtásra kiissza. A poharat és az üveget visszateszi a titkos helyre. Végül a könyveket.)* De ő azt is túl fogja élni. Mindnyájunkat túl fog élni. Méghogy én vagyok a védangyala! Úgy röpöködök körülötte, mintha máris én lennék a másvilágon, és csábítanám, hogy kövessen, de neki nem akarózik - így aztán inkább távolodunk egymástól. Én egyre törpülök, zsugorodom kisszerűségem híg levében, ő pedig napról napra óráról órára szép szelíden magasztosul ... Mit tehetnék?! A rámmért sors ellen nincs orvosság. Viselnem kell, mint egy ékkövet, amely néha koloncként nehezül a nyakamra, máskor könnyűnek tetszik és fényesen világít, mintha maga volna az örökkévaló üzenete.

Vály Mari néneje egyszer azt mondta, híres művész nő annyi van, mint égen a csillag, de Jókai védangyalának lenni csak nekem adatott. Hát most kedvemre csapkodhatok a szárnyaimmal! *(Belép a szolgálo, a kezében egy papírlapot tart Bella szó nélkül átveszi.)* Egy vers. A mit meg nem irtom. *8e/14* hoz. *Jókai Mórtól* Meghallotta a szárnycsattogásomat. Uralkodik a gondolataimon. Irányítja a lépéseimet. És mindezt szelídebben mint egy galamb. Nem lehet rá haragudni. Csak azt kívánom, hogy legyen béke a lelkében végre. Legalább az övében. Istenem! Én még fohászodni sem tudok rendszeren. Most az én istenemhez szóljak vagy az övéhez?! Ha az övéhez szólok, meg sem hall magas trónusáról. Ha az enyéhez, hallani sem akar róla, hogy ilyen kétes kimenetelű ügyekbe ártsam magam. Mi marad nekem? A győtrelem. A kétség. És az ostoba szerelmes versei. *(Olvasni kezdi.)*

"De régen ismerlek, évek hosszú során!
Bimbóként kinyílni láttalak oly korán:
Láttalak megnőni testben és lélekben:
Bájjaid fejlődten tiitkon kéjelegtem"

(Mégelődik.) Na nem. Ez egyre rosszabb. *(Az asztalra ejti a lapot.)* De ír, tehát jobban van. Hála az égnek. Főzők neki vacsorát, úgyis mindig azt követeli. A kedvenc ételét kapja, töltött káposztát. Túrós lepény is lesz. Talán elkészülök, amíg a többi versét írja. Ahogy ismerem, ötnél ma nem adja alább. *(Kiszalad.)*

HETEDIK JELENET

Svábhegy, 1903. november. Este van. Jókai az íróasztalnál ül és ír. A régi, veres szegélyű hálókötös van rajta és mamusz. Néha fázósan húzza össze magán írás közben hangosan motyog. A szobában félhomály van, csupán két gyertya ég.

JÓKAI: *(írás közben hangosan, a szöveget tagolva)* Kint várnak az előszobában. Négyen vannak. A régi bajtársai és egy újságíró a Naplótól. Szőnyi Gábris keményebb hangon: Még nem haltam meg. Mirella: Csak látni akarják. A városban híre ment, hogy beteg. Ha kikanalaztuk a levest, beengedem őket. Szőnyi Gábris megadóan: Ahogy akarja. Csak nem szeretnék bekerülni az esti újság könnyzacsó-rovatába. Polcoljon fel, kérem, és hozza ide a jegyzeteimet. Mirella: írni akar?

Gábris, légy eszednél, nagyon legyengültél... Szőnyi Gábris, halvány mosollyal: Ugyan! Kiesne a toll a kezemből. El akarom venni az örömeteket. Mirella: Ezek a barátait. Szőnyi Gábris: Nincsenek barátaim. Te voltál az utolsó barátom - amíg nem hívtad az orvost. Mirella: Itt a toll, papír. Hálátlan, konok tintalovag! Még egy ilyen és nem tegezlek többé. Hiába kérelelsz. *(Jókai megadóan hűmmög.)* A levest majd később hozom be. Legalább indokkal dobom ki őket. Szőnyi Gábris: Köszönöm a bókot. Többet ér, mint az összes kúp a fenekembe... *(Mirella el. Pusmogás hallatszik az ajtó felől.)*

(Jókai abbahagyja az írást, az ajtó felé fordul, majd feláll, az ajtóhoz csoszog és hallgatózik.) Jól van. Nyugtomat hagynak. Átolvasom a végrendeletemet és készülleteket teszik a nizzai utazásra. Drága jó Türr Pista már két levelet írt és intézkedett, hogy az egész szezon gond nélkül, velük tölthessük. Az öreg csirkefogó! Zamatos nápolyi bora van, versenyezhet a svábhegyivel. Nem fogunk unatkozni, annyi szent! Tavaly egy nagyon érdekes fényképet mutatott. A kép feleségét, III. Napóleont unokahúgát ábrázolta jelmezben. Krinolinok szoknyája Magyarország térképét mutatta, csuklóin pedig hosszú láncokra erősített arany bilincsek voltak, "a láncra vert Hungária." Ebben jelent meg egy bécsi udvari bálon. Amikor Ferenc József cerclé-t tartott, az udvarmester, aki úgy látszik, nem értette meg e jelmez jelentőségét, őt is odaállította a félkörbe. Ferenc József Türrnéhez érve bosszúsán felhorkant és azt mondta: "Madame, ez nem jelmez, ez politika." Azzal sarkon fordult és elhagyta a termét. Türr maga mesélte, és neki hinni lehet. De akkor is szép, ha nem igaz. *(Jókai a történetről felvidulva a könyvespolchoz lép, elvesz néhány könyvet, benyúl mögéjük és keres valamit.)* Eltűnt az üveg! A legjobb konyakom volt. És a legeslegutolsó. Türr felesége biztosan nem tette ilyesmit. Nem elég, hogy a cukrot egy ideje elzárják előlem - még ez is. Protestálok! *(Megindul az ajtó felé, közben dohog.)* Úgy bánnak velem, mint egy gyerekkel, aki rossz fát tett a tűzre. Nem szabad megöregedni. *(Kinyitná az ajtót, de az zárva van. Tanácsaltalan. Rángatni kezdi a kilincset.)* Bezártak! Bezárt a családom! *(Dörömböl.)* József! Bella! Nyissátok ki az ajtót. Csak valami tévedés lehet. Bellácska?! Én vagyok az, a te Móricod.. *(Ellép az ajtótól megtántorodik. Tesz néhány bizonytalan lépést az íróasztala felé. Magába roskadtnak megáll.)* Uramatyám!! Mit tetek velem? Elvették tőlem, ami a legdrágább. Ez rosszabb mint a halál! Megbűntetnek azért, hogy még élek! Édesanyám ... *(Lerogy a karosszékebe.)* Mindenben igazad volt. Róza jó asszony volt, csakhát anyából egy is elég. Az óragyűjteményét többre becsülte a mi szabadságharcunknál. Szókratész sem lehetett türelmesebb Xantippe iránt, mint én Rózával. Viseltem őt rigolyástul, vénasszonyostul, természetem szerint. Szerettem őt, de úgy, miként a pattra vetett hal az esővizet: fuldokol tőle, de tudja, az jelenti számára az életet. Bellára még jobban haragudott volna jóanyám.... Az ember akkor nyúl a mézhez,

amikor vágyik rá. De nálunk otthon sohasem volt tartva méz, anyám nem helyeselte... Ha Rózáért kitagadott, Belláért megátkozott volna utódaimmal együttl. De utódaim se lettek. A nemzet kohinoorja vagyok, de a családomban magamra maradtam. Egy komornyik is több nálam. A feleségem bezárta mintegy gonosztevőt. És ha kárt tennék magamban? Erre nem is gondol? És ha erre gondol? ... Nem, Bella kemény szívű asszony, de nem akarhatja a halálot. Szeret. A maga módján. Ahogyan az anyám szeretett. Az én bűnöm minden Aki üvegházban lakik, ne kezdjen el kövel hajigálni. *(Az íróasztalához lép és az egyik fiókból kiemeli egy arany medaillont.)* Ottília!! De szép is volt... de szomorú! 48-as bajtársam övezte egyszer felkeresett, és arra kért, vállaljam el két gyermeke fölött a gyámságot. Az egyik fiúcska volt, a másik egy 18 éves szőke, törekeny szépség. Róza neszét vette a dolognak, és megígértte velem, hogy nem vállalom a gyámságot. Titkon látogattam őket, akár a regényekben. Ottília beteg volt, Füreden helyeztem el. Mint egy üvegkancsó a napfényben, olyan volt, amikor megállt az ablak előtt és hálásan mosolygott felém. Felém, nem rám, mert nem voltam benne egészen biztos, engem lát, vagy csak egy homályos képet a létezés titokzatos túlsó oldaláról. Úgy kezelet, mint egy emléket. Úgy beszélt hozzám, mint egy távoli, kedves rokonhoz a múltból. Akkor írtam Az arany embert, és amiről nappal beszélgettünk, azt

este beleszórtam a regénybe. Noémi és Ottília olyan közel voltak egymáshoz, amilyen közel hozzám Tímár Mihály. Ottília a halála előtt visszaküldte a leveleimet és ezt a medált. Ha életben marad, minden másképpen történt volna. Róza segített talpon maradni, Bella segített feledni, de Ottília maga volt a segítség, a feledés. A feltétel nélkül való, éteri szeretet. A teljesség első és ... utolsó nőnemű ígérete. *(Lassan visszaszülljeszti a fiókba a medált. Majd beül a nagy fotelbe, és a hálóköntös zsebéből előhalássza a kulacsát.)* Mindig van remény. Nem konyak, csak szilva, de megteszi. *(Húz belőle.)* Legyen mire fogni, ha néha könnyezem. Ez egy ilyen este. *(Hosszan maga elé néz, közben a kulacsát szorongatja. Majd fájdalommal felkiált.)* KI MARADT NEKEM?

Csak te maradtál, baka, te. maradtál - senki más! Amikor először láttalak, egy huzatos sikátorban jöttél szembe, nagy rohanás léptekkel, mintha üznél valakit. Vedlett, szürke köpönyeged az arcod elé húztad, katonasípkát viseltél és nem nézted senki szemébe. Egy diákírtásam rádkiadított: Hová, bús hazafi? Te félretaszítottál minket és választalanul továbbsiettél Antikot az önképzőkör pályadíját megnyertük, a te buzdításodra még aznap este egy egész aranyat elmulattunk a Front zsidó kocsmájában. Te voltál az egyetlen, akinek volt mersze a Szózatot árvamegyei tót dialektusban elszavalni - mindenki megrökönyödésére. Antikor egy évre rá betoppantál hozzám, már nem a szilaj vagabundus didergett az ajtóban, hanem egy nagyratörő, elgyötört lélek. Úgy becéztél, KEDVES MARCIKÁM! Még az anyám sem melegebben. *(Itt megáll, nagy levegőt vesz - mintha fuldokolna)* te másoltad le az első drámámat, s miközben hatalmas ádámcasukád föl-alá járt az izgalomtól, nem fogytál ki a dicséző szóból. És amikor a művet Toldy Ferenc akadémiai dicséretre érdemesítette, te értesítéssel kitérő örömmel, hogy az öt bíráló közül kettő, Vörösmarty és Bajza, mégiscsak az én munkámat ajánlották a legfőbb jutalomra Első regényem, a Hétköznapiok után úgy mutattál be a pesti ifjaknak, hogy íme egy író, aki francia regényeket ír magyarul. A te szádból még ez az ostobaság is másként hangzott. És igazából nem haragudtam rád, amiért Kirkének nevezted Laborfalvy Rózát. Igazad volt, ebben is, másban is. Az életeddel súlyoztad az igazságod. *(Elhallgat.)* HOL VAGY PETROVICS?! *(A könnyeivel küszködik, de legyűri. Valamit mondana, de nem jön fel a szó a torkán. Végül mégis:)*

"Beszélgetnek sajkámmal
A fecsegő habok -
Feszítem a lapátot,
Hogy szinte izzadok.

Anyám, ha mostan látnál,
Tudom, hogy mondanád:
"Az istenért ... ha feldölsz...
Nem féled a halált?"

Apám, ha mostan látnál,
Tudom, hogy mondanád:
"Az ördög hurcol arra,
Szaggatni a ruhád."

(Kezét az arcába temeti. A gyertya fénye kialszik.)

SÁNDOR JÁNOS

HEVESI SÁNDOR ÉS SZEGED

Nyáron, ha közeleg a szabadtéri színpadok évada, megpezdül a szegedi Dóm tér, magasbanyuló aréna nő a díszburkolaton s a mások csendes, elmélkedésre ösztökélő árkdákorok nyugalmát díszletácsoló munkások zajos kopácsolása veri fel. A serénykedő, játékra készülő művészek, műszakiai közül aligha van egy is, akinek eszébe jutna annak a neve, aki 1931-ben - minden ellenérzését leküzdve, - az első előadást színre állította a valamikori Templom téren. Hevesi Sándor, - hisz ő ez az úttörő művész, - nevével azonban nem ekkor találkozott először a tiszaparti város közönsége. Igaz, az első találkozás alkalmával Hevesi személyesen nem járt Szegeden, ám az ott bemutatott, szellemiségét híven sugárzó rendezései hosszú évekig ható nyomot hagytak a város színházért rajongó polgáraiban.

A Thália Társaság szegedi vendégjátéka

Az 1903-as év őszén, Budapesten, háromez hús év körüli egyetemi hallgató, - Lukács György, Benedek Marcell és Bánóczy László, - egy modern színpad megalakításának tervét veti fel. Ugyanerre az őszre így emlékezik Hevesi:

"Ebben az időben fiatal rendezője voltam a Nemzeti Színháznak, több munkakedvvel, mint munkalehetőséggel, s ha voltak is a színpad jövőjébe szárnyaló álmaim és ábrándjaim, nem gondolhattam arra, hogy ezekből bármit is megvalósíthassak."

Az egyetemisták megnyerik tervüknek a "színpad jövőjéről" ábrándozó, kritikusból rendezővé avanzsált fiatalembert és 1904 tavaszán "a rutin és a sablon, a konvenció és a gondolatlanosság" ellen létrehozzák a Thália Társaságot. Célkitűzésüket egyetlen mondatba sűrítik: "Igazság a drámaírásban, igazság a színjátszásban." A társaság nem csekély küzdelmek árán, a kor üdvözítő művészi áramlataival is szembeszállva, négy évig hányódik a maradiság s a szakmai igényesség Schylla és Charibide között, majd kiszorul a fővárosból, ahol végül már egyetlen játszási hely sem akad számára. Vidéki turnéra indulnak hót, abban bízva, hogy míg a két hazát járják, Pesten sikerül megtalálni állandó színházuk épületét.

E kényszerű turné keretében érkezik a Thália Társaság 1908. február tizenharmadikán Szegedre. A Szeged és Vidéke tizenkettedikén Lengyel Menyhért, a később világhírűvé nővő drámaíró tollából beharangozó cikket közöl:

"Amíg a pesti állandó színjátszás ügyét eligazítják, addig a vidéknek is bemutatják mik a törekvéseik, mit tudnak... Nincs kétség benne, hogy ahol a Thália vidéken meg fog fordulni, mindenütt nyomába szegődik az a szeretet, az a siker, amely budapesti állandó kísérője volt."

A tiszaparti városban Hevesi két kiemelkedő rendezését, Hebbel: Mária Magdolnáját és Heyermans halászdramáját, a Reményt mutatják be. A fogadtatásról Bánóczy Dezső színész - Antal mestert játsza Hebbel színművében, - naplójában ezt jegyzi fel:

"1908. II. 13. Szeged. - Eddig legemlékezetesebb színházi estém. Végén a nézőtér percekig ordította neveinket. A lapok hihetetlen elragadtatás hangján írnak. - Másnap hatalmas babérkoszorút kapunk: Az igazi kultúra munkásaink."

A siker elsősorban a vidéki színházakban akkoriban olyannyira nélkülözött rendezői munkánkat szól:

"Van rendezőjük, aki életet, lelket tud önteni az előadásokba; aki megadja a játék színét, karakterét; aki tudja hozatni a szereplőkkel a darab levegőjét, akik nem hasogatják a szuffitákat, hanem egyszerűen szólaltatják meg a különféle emberi érzéseket... És ez mind a rendezőjük: Hevesi Sándor érdeme, aki nem csak vezetője, hanem élettel szelleme is ennek a fiatal csapatnak." - lelkendezik a Mária Magdolna után a Szegedi Napló recenzense.

Szegeden akkor Makó Lajos, az országos híró színész-rendező igazgatja a teátrumot, kinek színházszeménye hasonló a Thália Társaságéhoz, ám épp emiatt az egyszerűsége, lélektani igazságra törekvő játéksztílus miatt támogatják őt a leghevesebben a tiszaparti város maradi szellemi notabilitásai. Így Makó, Hevesi rendezéseinek sikerében a saját törekvéseit látja beigazolódni. Amíg az ő előadásait elutasítón, sőt ellenségesen fogadja a helyi kritika, Hevesi rendezéseinek dicséretével - szerencsére - egyáltalán nem fukarkodik:

"A rendezés minden ízében pompás, színszerű, meglátszik rajta, hogy ahhoz értő ember értékes munkája. Sehoh egy kirívó szín, sem egy bántó dissonáns hang, végig egyenletes és karakterizáló volt a játék. Hatása pedig elementáris."

Makónak kopóra jön a Thália sikere, hisz abban reménykedik, általuk megtámogatva, végre az ő elképzelései is révbe érnek Szegeden, de csatlakoznia kell, mert társulatát és őt továbbra is szakadatlan támadások érik, míg csak a korai halál, alig több mint fél év múlva - 1908. november 1-én - véget nem vet földi pályafutásának.

De térjünk vissza a Thália diadalmas vendégjátékához. Második előadásukon, február tizennegyediken, a Reményt tűzik műsorra. A színház, ha lehet, még zsúfoltabb, mint előző este és ami sokatmondó: "a bérlelők - jobbára a polgárság - tekintélyes része megtartotta jegyeit!"

A siker sem kisebb, mint egy nappal előbb.

"A magyar színművészet jövőjének hírnökei és modern szelvényben való kultiválásának prófétái ma este is Szeged legelőkelőbb közönsége előtt állították föl színészetünk fejlődésének egyik nagyon sokat jelentő mérföldköjelzőit... Az egészséges természetességnek napfűdőjében üdül az esztéta lelke, amint szavukat hallja, játékkat nézi, mozdulataikat figyeli." - írja a Szegedi Híradó.

Az előadás külön érdekessége, hogy kisebb szerepekben három szegedi művész is színrelép, köztük a színház titkára, Szabó Károly. Mivel a Thália társulatában Kops könyvelőt Bálint Lajos játsza, így az a különös helyzet áll elő, hogy a színpadon "komédiásként" egyszerre két művészeti titkár is jeleskedik!

A Szegedi Napló a rendező darabválasztását tartja különösen figyelemreméltónak: "A színjátszásnak nemcsak modern szellemét szolgálja a Thália Társulat, hanem az irodalomnak azt az áramlatát is, ami talán idővel nálunk is úrrá lesz a színiirodalomban..."

A Szegeden nagy hatást kiváltó Hevesi rendezések, a legeredetibb gondolatokat egy fiatal tanárban, a "botcsinálta újságíró"-ban, Babits Mihályban ébresztik.

"Szeretném megkérdezni a jövő század művelődéstörténet-íróját: mivel hat inkább a Thália a magyar színészet névőjára, játékával, vagy darabjaival?" - teszi fel a kérdést a Szeged és Vidékében. - "Mert a darabok, az új, szokatlan darabok kényszerítik és emelik a színjátszást" - válaszol is mindjárt saját kérdésére.

Babits ráérez arra, hogy Hevesi rendezőművészetének leghatékonyabb titka a darabválasztásban van, mert ez a rendezőszemi tudás, csak a modern, újszerű drámák színreállítása teremtheti meg a korszerű magyar színjátszást. Ugyanakkor egyedül csak Babitsnak szűr szemet a Thália "Achilles sarka!"

"A játék lelkes volt és ifjú, a berliniekre erősen emlékeztető együttes kitűnő." Igen, a Thália Társaság minden korszerűsége mellett inkább a német színjátszósztílust adaptálta a honi színpadra s nem a sajtóságon magyar játékmód kimunkálásán fáradozott! Jól érezte ezt Babits, mint ahogy az is, hogy a századelőn az ő előadásai hatására "az egyéniség stílussá kezd válni..."

Ez a példátlanul nagyhatású vendégjáték a későbbiekben feltehetően közrejátszik abban, hogy 1931-ben, az első szabadtéri játék rendezésével, az akkor már a Nemzeti Színház igazgatói székében ülő Hevesi Sándort bízzák meg.

A Magyar Passió a Dóm téren

Közismert tény, hogy a játékok gondolata a párizsi tanulmányútról hazatért Hont Ferencről származott, s Juhász Gyula, a Tisza poétája is szót emelt létrehozása érdekében. Megvalósulása azonban sok olyan személynek is köszönhető, kiknek szerepéről nem szívesen ejtettek szót a kemény és lány diktatúra éveiben. Jelen cikk szerzője írásában most ezen agyonhallgatott személyekre is igyekszik a figyelmet felhívni!

A Pesti Napló 1929. július 28-án "Munka, tudás és tőke" címmel írást közöl gróf Klébelsberg Kunó vallás és közoktatásügyi miniszter tollából. A cikkben többek között, egy igen figyelemreméltó mondat is szerepel: "Most építjük a szegedi Fogadalmi templom körül az egyetem árkdados terét, talán majd itt lehet a salzburgi Dóm előtt folyt játékok mintájára népies és passió játékokat rendezni." Mire Hont, a játékok megálmodója azonnal hallgatja jogos ellenvéleményét: "A szegedi ünnepi játékok nem lehetnek a külföldi látványosságok utánzatai!"

Amikor Klébelsberg a Fogadalmi templom előtti előadásról írt, annak majdani rendezőjeül Hevesi Sándort látta volna szívesen. Ezt az óhaját, - lévén Szeged országgyűlési képviselője is, - még a nyár folyamán közölte a város polgármesterével, Somogyi Szilveszterrel, aki még jól emlékezett a Thália két évtizeddel ezelőtti vendég szereplésére és maga is pártolta a miniszter ötletét.

December elsején Rerrich Béla, a Dóm építője "Milyen lesz a Templom tér?" címmel cikket jelentet meg a Délmagyarországon, melyben egy káprázatos spektákulum képét varázsolja az újságolvasó elé:

"Képzeljünk el egy egyházi ünnepet, mikor a papság az egyház páratlanul művészi ruhában, stílusos ceremóniális menetben levonul a székesegyház hatalmas lépcsőzetéről, harangzúzás közepette és a nyitott templomkapun át kihangzik a hatalmas orgona játéka és az egésznek keretet adnak a tér hatalmas árkdájai..."

Talán a lenyűgöző kép is közrejátszik abban, hogy december harmadikán Sebestyén polgármester a fővárosba utazik és meghívja Hevesit Szegedre, tanulmányozza a helyszínen, alkalmas-e a tér játékok rendezésére? Hetedikén vagy nyolcadikán - a pontos dátum nem deríthető ki, - Hevesi egy fél napot a tiszpartai városban tölt, személyesen veszi szemügyre a már majdnem kész templomot és az alakuló tereket. Minden bizonnyal a miniszter is vele van, ugyanis ő szintén a városban tartózkodik, és így pártfogó és pártfogolt együtt járja végig a játékok leendő helyszínét.

A látogatás eredményéről Hevesi kiábrándító véleményét közli a Délmagyarország december tizenharmadikái száma: "az új Templom tér nem lesz alkalmas a passiójátékok megrendezésére, túl nagy méretei miatt. A színpad céljainak a Fogadalmi templom előtt kiképzett széles terasz kifogástalanul megfelelne, azonban a terasz előtt olyan hatalmas tér terül el, amelyen ötezer ember is elveszne... a színesek nem éreznék a közönséggel kontaktust és a szükséges kontaktus hiánya miatt nem produkálhatnának olyat, ami művészet..."

A Hevesit ismerőket nem éri váratlanul a kitűnő rendező véleménye, ő ugyanis azt vallja, hogy "egy-egy dráma sajátos követelményeihez legfeljebb egy bizonyos szabad térség adhat megfelelő keretet - nem mindegy, mit, hol játszanak."

A Szegedi Szemle decemberi számában Németh Antal dr., a szegedi színház rendezője, - Hevesi utóda lesz majd a Nemzeti igazgatói székében, - három érvel bizonyítja a tér szabadtéri játékokra alkalmas voltát:

1. Tribünökkel tetszés szerint szűkíthető a tér,
2. melynek kitűnő az akusztikája és végül utal arra, hogy
3. fényel kell a színpadra koncentrálni a figyelmet.

Ugyanabban a számban "Dixi" jelzéssel az alábbi értesülést közlik: "Amikor a télen ismertté vált, hogy Voinovich Géza a kiváló író, tudós és költő legújabb színpadi munkája a Magyar Passió egész érdekes módon templomhomlokzatot kíván a játék háttéréül, Németh Antal dr. levélben kereste meg a szerzőt és kérte a dráma kéziratának elküldését..."

Németh Antal - a feltörekvő, új rendezői generáció képviselője, - megkülönböztetett érdeklődése a darab és a játékok iránt, minden bizonnyal közrejátszik abban, hogy Hevesi véglegesen mégsem utasítja vissza a szabadtéri játékokra való felkérést. Mivel az építkezés még fart - erre hivatkozik - nem ad határozott választ, hanem vár!

Egyet azonban ne feledjünk: Voinovich, akivel hosszú évek óta munkakapcsolatban van Hevesi, az ő inspirálására írja a Magyar Passiót - igaz, egyelőre a Nemzeti számára -, és talán az sem véletlen, hogy a történet egy épülő templom homlokzata előtt játszódik! Figyelemre méltó Hevesinek egy interjú keretében elejtett mondata: "A Magyar Passió egyenesen kívánkozik Szegedre, mert összeforthat a Fogadalmi templom tömör épületével." A rendező-mágus tehát vár, várja a Templom tér végleges kialakulását.

Eközben Klébelsberg gróf és a szegedi előljárók megszerzik a klérus beleegyezését a templom előtti játékokhoz. Nagy segítségükre van Balogh István dr. - az 1945 után Balogh páterként ismert politikus - alsóközponti plébános, aki határozottan kiáll a Fogadalmi templom előtti előadások kívánatos volta mellett. Erkölcsei és a nemzeti hadsereg egyéb támogatását is ígéri dr. vitéz Shvoy Kálmán altábornagy, a szegedi vegyesdandár parancsnoka. /Nyilván hozzájárult az egyházi hatóságok megnyeréséhez az is, hogy az altábornagy Shvoy Lajos, a fehérvári egyházfő testvére./

Időközben a Fogadalmi templom építése befejeződik és 1930. október huszonegyedikén sor kerül a templom felszentelésére.

Szűz Mária • Cs. Aczél Ilona

Az esemény akár a játékok főpróbájának is tekinthető. Háromszor járják körül a templomot harangzúgás és ágyúdörgés közepette az egyenruhás diákok, a díszsikasok rendőrök és a díszmagyarba öltözött előljárók, valamint a káprázatos, színes egyházi ornátusokba öltözött papok, majd bevonulnak a székesegyházba, melynek kitért ajtaján a hatalmas orgona fenséges hangja árad a szabadba, könnyekre fakasztva a hívők sokaságát.

Este a téren színpompás fátylás, lampionos felvonulás, majd tűzijáték kápráztatja el a Szegedről és a környékbeli tanyákról, községekől összesereglett kíváncsiskodókat.

Másnap, a városba érkező vitéz Horthy Miklós kormányzó tiszteletére a téren a szegedi vegyesdandár pompás katonai parádét rendez. A látvány talán még az előző napit is felülmúlva. Harsog a katonazene, díszszázad vágja ki a marsot, majd a vitézi rend felvonulása következik. Ez alkalommal ejtik meg a tereit körülölelő árkdánsorban kialakított "Nemzeti Nagyjaink Emlékszarnok"-nak avatását is. Az eseményt tízezer ember látványos felvonulása teszi felejthetelenné. A kormányzó előtt elvonul az egyetemi ifjúság, a kubikusok talicskás serege, a paprikás lányok tarka sokasága, a különféle mesterségek képviselői, jelmezben, szakmájukat jelképező eszközökkel. A cukrászok a Fogadalmi templom csokoládé mását viszik vállukon...

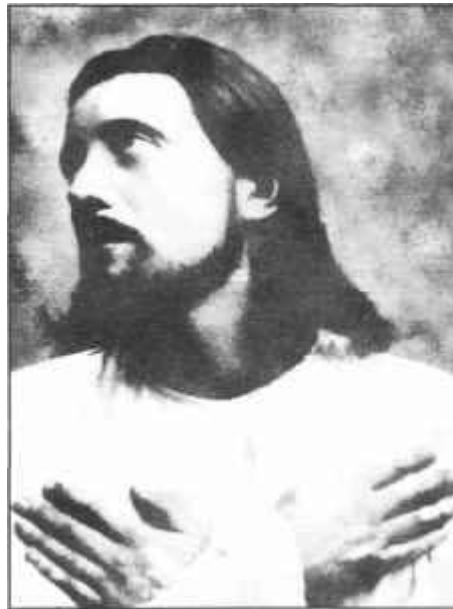
Nem tudjuk, Hevest részt vett-e valamelyik ünnepségen, - elképzelhető, hogy a mélyen vallásos ember a templomszentelés résztvevője volt - az azonban bizonyos, hogy a nagyszerű látványról értesült szöveg ismét arra ösztönölte a Nemzeti igazgatói székében már erősen támadott művészt, hogy patrónusának, Klébelsberg miniszternek mihamarabb kedvező választ adjon.

1931 elején miniszterális bizottság alakult, tagjai: gróf Klébelsberg, Pály József szegedi tanácsnok, a már említett Shvoy Kálmán altábornagy és Balogh István plébános, valamint Hevesi Sándor. A magas grémium az első szabadtéri játékokra a Magyar Passiót javasolja műsorra tűzni. Az események most már viharos gyorsasággal követik egymást.

Húsvétkor nagy sikerrel mutatja be a Nemzeti a szabadtérre is javasolt Passiót. A Mátyás király korában játszódó darab színtere az épülő kassai Dóm homlokzata előtti tér. Ott játszó el a város polgárai s a székesegyház építői a szentírás alapján - epigrammaszerűen tömörített, nyolctagú magyaros versekben írott dialógusokkal - Jézus életét. A bibliai történet magyar történelmi képekkel van át meg átszőve. A kísérőzenét Liszt Ferenc műveiből Lavotta állította össze. A nemzeti színházi színrehozatal igazolja, hogy a mű valóban alkalmas a szabadtéri játékokra és előadásával Hevesi voltaképpen csak előkészíti a júniusi szabadtéri bemutatót.

Május negyedikén a vallás és közoktatásügyi miniszter által alakított bizottság Hevesivel és a Magyar Passió szerzőjével, Voinovichsal az élen helyszíni szemlét tart Szegeden, ahol Hevesi ki mondja: a Templom tér alkalmas a szabadtéri játékok megrendezésére. Az előzetes tervek közel hétszáz közreműködővel számolnak, ebből százharminc a szóveges szereplő, hatvan tagú a zenekar, a többi segéd szereplő, kiket zömmel az egyetemisták közül toboroznak majd. A stáb magvát a Nemzeti személyzete adja, s az előadás a pesti bemutató háromszorosra nagyított változata lesz. Két alkalommal kerül majd színre: június 13-án és 14-én este nyolc órakor. E bejelentésekkel azután a pesti előkészületek a kezdetüket veszik.

Június negyedikén teherautósor gördül a Fogadalmi templom elé. Megérkeztek Pestről a díszletek. Upor Tibor és Tolnay Pál irányítják a díszítőket. Ugyanezen a napon Ráday Dénes, a Nemzeti rendezője, Hevesi famulusa megkezdi a mintegy 500 főnyi mellékszereplővel - énekar, statiszták - a cseppet sem irigyléreméltó munkát. A

Jézus • Lehotai Árpád

próbák ettől kezdve nap mint nap délután öttől nyolcig tartanak.

Délelőttönként a teret kopácsolás zaja veri fel. A Shvoy Kálmán által biztosított utászok - gyakorlatkén /1/ - a nézőtér óriási tribünjeit ácsolják. A színpad két oldalán hatalmas ponyvasátrák nőnek ki a Kövezelből - itt lesz a művészek és staiszták öltözője.

A templom háta mögött egyre szaporodnak az árusok csinos, alkalmi bódéi. Kapható itt minden, ami szegedi: édes-nemes paprika, tarhonya, pillangós papucs, halbicska, szegedi szappan és suba különlegességek.

Az arra kőszálók ámulva nézik, amint a műszaki katonák az árkádok épületek tetejére hatalmas reflektorokat szerelnek. A szereléshez kilencezer méter vezetékét használnak fel! Éjszakánként - Hevesi utasításai szerint - világítási próbákat tartanak. Lassanként kialakult az egymásután következő jelenetek más és más fényhatása.

Hatodikán, szombaton, Kertész K. Róbert helyettes kultuszálami-tkár, aki a helyszínen felügyeli az előkészületeket, telefonon beszél Hevesivel és megállapodnak, hogy a nagy érdeklődésre való tekintettel tizennegyediken, vasárnap délután is tartanak előadást.

Tizennegyedike szinte késznek mondható a játék helyszíne. A tribünök ölelte csonka torony mellett magyar trikólór lenget a szél. A templom lépcsői felett hatalmas zászlókon az ország és Szeged színei, az egyetemi épületek ablakaiban párosával gyertyasorok, a templom homlokzatát villanykörtek száza rajzolják ki. Ez utóbbiak majd az esti előadásokon kelleneke túlérhetetlen hatást. A zenekari próbákon még a laikus is észlelheti - így a Pesti Napló riportere -, hogy "a muzsikától mindjárt minden nagyobb lett, több." A Szegedi Katolikus Tudósító - szerkesztője a már említett dr. Balogh István, - kiemeli: "A passiójátékot nem kellőszákkal, hanem a Fogadalmi templom eredeti hátterének felhasználásával rendezik."

Csütörtökön, tizennegyediken Voinovich, Hevesi és az egyik főszereplő: Tökés Anno megérkezik Szegedre. Hevesi ellenőrző első szabadteri rendezése előkészületeit és a Délmagyarország című lapban teljes elégedettségének ad hangot:

"Kellemesen lepett meg, hogy milyen szép rendben találtam itt Szegeden mindent. Eredetileg az volt a szándékom, hogy már szerdán lejövök és személyesen irányítom az előkészületeket, betegségem miatt azonban egy napot késsem. Szerencsére rendezőim nagyszerűen dolgoztak és elintézték mindent. Az előadás legnehezebb problémája a világítás, mert ilyen hatalmas világítási apparátussal még szabadteri előadást sehol sem rendeztek. A másik nagy probléma a zenekar elhelyezésének kérdése. Meg kell találnunk a legalkalmasabb megoldást, hogy a zenekar, a két énekkar és az orgona muzsikája megfelelően és kellő hatással érvényesüljön az előadáson."

Az akusztika javítása érdekében - s ezzel a belépőkért valóssággal közelharcot vívó publikum jegyigényén is enyhítenek, - kétoldalt is tribünsort építenek ötszáz-ötszáz néző számára. A rendkívüli munkát Shvoy altábornagy utászai tizenhat óra alatt végzik el! Így az előadást most már ötezer néző tekintheti meg.

Pénteken, tizenkettediken reggel, különvonaton megérkezik a Nemzeti Színház személyzete. A közreműködőket a Horthy "kollégiumban szállásolják el, ám pihenésre nincs idő, mert a rekkenő hőségben a színpadon 1/2 12-től háromig Hevesi bejárópróbát tart.

Délután fél hatkor a Tisza Szálló kerthelyiségében a város vezetői uszonnát adnak a társulat tiszteletére. A bejáratnál díszbe öltözött huszárak állnak őrséget és Aigner főispán, valamint Sebestyén polgármester fogadja a meghívottakat. Az uszonnán József Ferenc főherceg és felesége is részt vesz. A Szegedi Városi Színház ugyanis kihasználva a szabadteri játék közönségvonzó erejét, erre az alkalomra tűzi ki a teátrumba a főherceg Kolombusz című darabjának bemutatóját. Rendezője Hevesi riválisa: Németh Antal! Hét óra előtt öt perccel a királyi herceggasszony asztalt bont és a társulat elindul a Templom téri főpróbára.

Míg a fogadás tart "szuronyos katonáörök állják körül a tér belső részét és "állj" kiáltással tartóztatnak fel minden idegent, aki a kordonnal körülvett területre lép." Ennek ellenére fél kilencre, mire megkezdődik a főpróba, megtelnek a padsorok.

A legnagyobb problémát, az irratlan távolságok közötti kontaktustartást - igen szellemesen, - katonai tábori telefonok segítségével küzdik le. A próbát tíz óra körül heves zápor szakítja meg, de egy fél óra elteltével eláll az eső s hajnali kettőtől már semmi sem zavarja a koncentrált munkát. Hevesi másnap így összegezi tapasztalatait:

"A rendezés munkája és az eddigi

felmerült rendezési problémák meggyőztek arról, hogy igazam volt akkor, amikor azt mondtam, hogy a szegedi Templom tér csak igen nagy személyzettel és igen költséges berendezéssel alkalmas a szabadteri játékok rendezésére. Ha ez a személyzet és ez a költség rendelkezésünkre áll, akkor - megítélésem szerint - nagyszerű hatásokat érhetünk el."

Hevesi semmit sem bíz a véletlenre. A kimerítő éjszakai próbát szombaton, 13-án délelőtt fél kilenctől fél tizenkettőig tartó javítópróba követi.

Délután a zászlódszibe öltözött Boldogasszony sugárúton megindul a különvonatokon érkezett közönség áradata a tér felé, s mire bealkonyodik a tribünsorok feketéllnek a kíváncsian várakozó publikumtól. Negyed kilenckor megkondulnak a templom harangjai, a zsvaj elül, s a felharsanó kürtész jelzi, megkezdődött a magyar színház-történet első szegedi szabadteri előadása!

Az ámuló nagyerdemű az elszakított Kassa, Mátyás korában épülő székesegyház előtt találja magát, ahol az eljátszott passió keresztútján együtt mennek Jézussal a magyar szentek s a valamikori nagy Magyarország minden tájának népviseletbe öltözött képviselői. A szabadteri előadás rendezésében Hevesi "főszereplővé" avatja a templomot. "Annál a képnél, amikor az Isten anyja Józseffel bevonul a templomba" - emlékezik a Pesti Naplóban Klébelsberg Kunó - "hogy ott bemutatja gyermekét, ez a menet tényleg belépdél a teljesen kivilágított istenházába és a nyitott kapukon át Követni lehet, amint odabent halad előre." A templom harangja és orgonája is részt vesz a játékban. Az akusztika meglepően jó. "A szereplők beszéde és hangszlyozása kitűnően betölti az egész térséget," - így a Pesti Hírlap - "úgy-hogy az utolsó sorokban is kitűnően megértik a szöveg minden egyes szavát." A tömeg, szenvedélyességével és káprázatos színpompájával lenyűgöző hatást kelt.

A nézőtérén "a trianon keresztjére feszített nemzet küldöttei nézik a megfeszített Krisztus drámáját," és együtt lélegeznek az előadással.

A játékot záró fohászt, a Boldogasszony anyánkat leírhatatlan tombolás, taps és éljenzés követi. "Kiderült" - írja a Szegedi Katolikus Tudósító, - "hogy misztériumot nem lehet sehol olyan hatásosan és megkapóan előadni, mint a mi Templom terünkön..."

Az előadás vitathatatlanul hatalmas siker - Hevesi személyes sikere. "A Magyar Passió művészi hatása Hevesi Sándornak, a Nemzeti Színház nagynevű, kiváló direktorának kezemenkáját dicséri. Hevesi egészen Reinhardt külső monumentalitására törekvő szellemében, de még talán nála is színesebb, gazdagabb felfogásban a képek egész áradatát vonultatta fel" - írja a Szegedi Szemle.

"Ne illessük őt magyar Reinhardt-nak" - áll a Szegedi Friss Újság kritikájában - "nevezzük őt csak a magyar Hevesi Sándornak és örvendjünk azon, hogy magyar, hogy a miénk ez a színpadi zseni, aki nem csak szerelmese a színháznak, hanem európai értelemben vett tudósa, szakértője, egyben alázatos szolgája."

"A rendezés a rendelkezésre álló eszközök szellemes kihasználásával, a térhatásokban, a világítási effektusok felhasználásának ötleteességében egész rendkívülit produkált" - lelkesedik a Pesti Hírlapban Lányi Viktor.

"Siker volt! Szegedet, de vele együtt az egész országot most néhány fokkal nyugatabbra tolták az európai földabroszon" - jelenti ki a Pesti Napló.

A játékok "atyja", Hont Ferenc, - akitől Hevesi akaratlanul is elorozta az első előadás dicsőségét, - a siker okát abban látja, hogy "a szabadteri színjáték a szabadság, az együttérzés és a jólét korszakaiban virágzik."

"A szegedi játékoknak az volt a nagy lehetősége" - fogalmazza meg Klébelsberg, - "hogy megmutatta, Magyarországon az ilyen dolgoknak megvannak az előfeltételei."

"Nem csak ünnepi élmény volt számunkra, hanem megalapozója a közeljövő ünnepi játékaiknak." - áll a Szegedi Katolikus Tudósító-ban..

Végül zárjuk a Délmagyarországból vett citátummal a kritikában való tallózást: "Hevesi igazgató nagy és alapvető munkát végzett. Nagy érdeme lesz abban, ha a szabadteri játékok Szegeden meghonosulnak."

Hatvanöt éve már az első szabadteri rendezésnek és a Szegedi Szabadteri Játékok a virágkorát éri. Ideje lenne, hogy a játékteret körülölelő Pantheonban helyet kapjon az úttörő előadást létrehozó, nagy magyar rendező, Hevesi Sándor szobra is!

Az utolsó vacsora színpadképe

LENTI TÖRTÉNETE II. KÖTETÉRŐL

(1849-1945)

Három éve jelent meg színes borítós, fekete-fehér fotókkal illusztrált kötetben Lenti város történetének első része, amely 1172-től 1849-ig dolgozta föl a Kerka menti kis falu, végvár és mezőváros fejlődésének ivét. Október elején mutatták be a második kötetet, amely a 48-as szabadságharc végétől a második világháború befejezéséig veszi számba a történéseket, közel négyszáz oldalon, bőséges képi illusztrációval. Mindkét kötet szerzője Tantalic Béla nyugalmazott tanár, aki autodidakta történészként már évtizedek óta gyűjti, menti, őrzi a dokumentumokat.

RÖVID SZÓVÁLTÁS A SZERZŐVEL

Tantalic Béla Lentiben él egy kertés családi házban. Szobájában könyvek okirat-másolatok, fényképek halmaza, mintha még mindig a megjelent kötetten dolgozna.

Hogy alakult ki ez a múlt-keresési, kutatási szenvedély? – kérdezem.

Tanárként mindig arra törekedtem, hogy közelebb hozzam a gyerekekhez a nagy eseményeket, valahogy kézzelfoghatóbbá akartam tenni a távolinak érzett korokat. A gyerekek azt hitték, hogy a történelem másutt történt, nekünk itt a végeken semmi közünk hozzá. Így aztán például amikor Zrínyiről beszéltem elmondtam, hogy a török elleni szervezkedés miatt járt a Nemthi (Lenti) várban, sőt megszereztem fénymásolatban egy levelét is, amit minden diák kézbe vehetett. Én magam is meglepődtem, hogy mennyire fel tudtam kelteni a gyerekek érdeklődését. Tudtam, hogy a módszert folytatnom kell és folytattam is, amiből aztán később kinőtt egy honismereti, helytörténeti szakkör, és a helyi kötődésű dokumentumok gyűjtése egyre fontosabb lett.

Hogy született meg az első kötet, Lenti középkori története?

Különbféle kiadványok szerkesztői időről-időre kerestek lentiről történeti anyagokat, de ez nem állt rendelkezésre. Annyit lehetett tudni, hogy a korai mezőváros a Bánffyak birtoka volt, és hogy mint török elleni végvár helyt állt. Összegző történeti anyag nem volt. A kilencvenes évek elején felkértek, hogy írjam meg a helység középkori történetét. Így jelent meg 1993-ban az első rész.

Rönkszállítás a zajdai erdőből 1931-ben

Voltak nagy rátalálások?

Többször is. Például tudni lehetett, hogy valamikor a század elején létesült lentiben egy pótkávégyár, de senki közelebbit nem tudott róla. Jártam a Zala Megyei Bíróságon, nem találtam semmit, kutattam a Zala Megyei levéltárban, ott sem volt semmi nyoma, az Országos Levéltárban szintén. Már-már feladtam, amikor a Tóvárosi Levéltárban elém tettek mintegy tizenöt kiló iratanyagot, s az mind a Lenti Orient Pótkávégyárról szólt.

Mi volt a legkedvesebb „lelet”?

Egy nyírfakéregből faragott levelezőlap, amit a Donkanyarból küldött egy bizonyos Tóth honvéd, rajta Nagy-Magyarország térképével, és a felírat: „Ezért harcolunk!” Volt e reménytelennek tűnő helyzetben?

Olyan iszonyú mennyiségű okirat-halmaz, információ gyűlt össze, amelynek a redszerezése, a lényeg kiszűrése néha lehetetlen vállalkozásnak tűnt. Többször is éreztem azt, hogy az anyag rám szakad és eltemet, persze másnap újra, meg újra fel kellett állni.

A kutatás befejezése után másképp látja - e a város múltját?

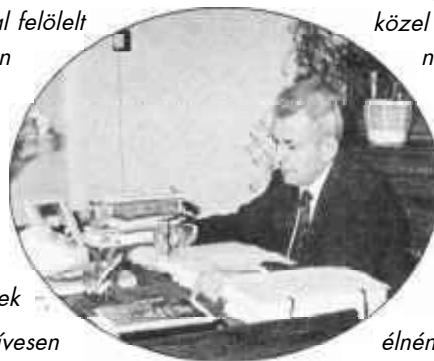
Teltétlenül. Évtizedekig azt akarták elhitetni velünk, hogy a történelmünk 1945-tel kezdődött. Nos kiderült, hogy a kötet által felölelt

közel 100 évben olyan nagyszerű emberek dolgoztak ezért a településért jegyzők, gi bírók, zók és rű emberek

ma is szívesen Az emberek csodálatos

élet zajlott, egyletek,

összejártak, társadalmi körök, sportegyesületek működtek, a fennmaradt fényképek, visszaemlékezések, jegyzőkönyvek alapján nagyon sikeresen. Találunk bőségesen követésre méltó példát, a már-már elfeledett polgári világban.

Tantalic Béla

közel 100 évben olyan nagyszerű emberek dolgoztak ezért a településért jegyzők, gi bírók, zók és rű emberek ma is szívesen

összejártak,

társadalmi

körök, sportegye

sületek működtek,

a fennmaradt fényképek,

visszaemlékezések,

jegyzőkönyvek alapján nagyon sikeresen. Találunk bőségesen követésre méltó példát, a már-már elfeledett polgári világban.

MIT NYÚJT A MAI OLVASÓNAK A II. KÖTET?

Kézbe vettem a könyvet és a címben feltett kérdésre kerestem a választ. Ma, amikor a magyar lakosság lassú, de szinte megállíthatatlan fogyását hallunk, olvasunk nap, mint nap, jó volt szembesülni azzal, hogy Lenti lakossága 1870 és 1900 között, harminc év alatt 46%-kal, a század fordulótól 1949-ig 108%-kal, a nyolcvan év alatt több mint háromszorosára gyarapodott. Érdekesség,

Zsúpos boronaház a XIX. század végéről

hogy 1880-ban - míg a lakosság 99,7%-a beszélt magyarul, addig - 5,1% német, 1,0% horvát, szerb és 0,2% egyéb nemzetiség lakik a faluban. 1920-ra a nemzetiségi lakosok aránya 0,62%-ra csökkent. 1869 és 1949 között dinamikusán nőtt az épülő lakások száma, ami meglepő, hogy a legnagyobb éves gyarapodás 1930-ban következett be, a nagy válság idején amikor is 141 lakás épült. Ezzel együtt javult az életnívó, míg a korszak elején egy lakásban átlagosan 7,2 fő élt, addig ez a mutató 1941-re 5,2 főre csökkent, noha a lakások 65,3%-a egyszoba-konyhás csupán.

1928-ban épült meg az első önálló orvosi rendelő, lakással, 1937-ben az első Zöldkeresztes Egészség ház, védőnői szolgálattal, és közfürdővel. 1935-ben a vár és a vízmalom közötti Kerka szakaszon községi strandfürdőt létesítettek, a víz magasságát a malom zilipijével szabályozták. A körjegyzőség megalakulásával, 1895-ben tette meg

az akkor Nova
tozó település
pést egy
közigaz-
rang
séhez.
sleges
jegyzői
Béla és
Hún Béla)
a falu korsze-
utakat építették,
kittattak ki, villany-

Hún Béla

járáshoz tar-
- z első lé-
magasabb
gatási
eléré-
Tehet-
kör-
(Hőhn
fia
sokat tettek
rúsításáért,
házhelyeket ala-
hálózat létesült,

megteremtették az ipar kialakulásának feltételeit. Lenti fejlődésében fordulópontot hozott, a más összefüggésében tragikus trianoni szerződés. Az Alsólendvai járás székhelye Lendva Jugoszláviához került, a székhely nélkül maradt csonka járás központjává Lentit választották, és 1925-től megkezdte működését a Főszolgabírói Hivatal. Valószínűleg befolyásolta a döntést, hogy herceg

Strandfürdő a Kerkán a 30-as években

Esterházy Hitbizományi uradalom központja is itt székelt. A másik nagy lökést az 1890-ben felavatott Ukk-Szentiván-Csáktornya vasútvonal megépítése jelentette, amely egy önálló vasútállomással ajándékozta meg Lentit. A dokumentumokból kitűnik, hogy már akkor is a legkülönbébb érdek-csoportok csatájában dőlt el a fontos fejlesztések sora; lett volna egy olcsóbb vonal-vezetési lehetőség is délvidék felé, de nyilvánvaló, hogy az Esterházy uradalom tisztviselői Lenti mellett lobbiztak.

Lenti járás erdőszűrése ma is megközelíti a 40%-ot. A fa mindig is meghatározó építő, és alapanyag volt a térségben, erre a hatalmas kincsre alapozva jött létre a maig is dolgozó legnagyobb ipari létesítmény a „Fűrészüzem”, amely 1922-23-ban épült, és Kerkavölgye Faipari RT. néven indult, mint vállalkozás. A fejlesztéssel egyidőben két kisvasút vonallal is kialakítottak, - ezek maig is üzemképesek - a nagy erdőterületekről „kiszvonattal” szállították (szállítják) a faanyagot.

Figyelmet keltő, szomorú epizódja a könyvnek az 1922-ben alapított Orient Pótkávé RT. története, amely a hercegi birtokokon termelt cikória alapanyagból készített pótkávé. Hét éves nyereséges működés után, sajnos a gazdasági válság elsöpörte, a mamut vetélytárs, a Budapesti Franck Kávégyár megvásárolta, és felszámolta.

A gazdasági tényezők után tárgyalja a könyv a humán élet fejezeteit. Úgy érzem ez a legszínesebb, leglenyűgözőbb része a „történet”-nek. Tizennyolc szervezetről olvashatunk, nyilván ennél sokkal több lehetett. Rengeteg színjeloadásról tudunk, közöttük még Shakespeare-t is játszottak. Igen nagy becsben tartották a jó könyveket, előkerültek olyan épen megőrzött példányok is, amelyekben az 1893-ban alakult Lenti Olvasókör bélyegzője mellé végül a MKP Lenti Szervezetének bélyegzője került. (Lenti története II. kötet kapható a Lenti Városi Könyvtárban).

LACKNER LÁSZLÓ

Színjátékosok 1931-ből

BÜKY LÁSZLÓ

BETŰK HOMOKON

(Major-Zala Lajosról)

A verseskönyv két részből áll: "Agyagtáblák" és "Sursum Corda" című egységekre van megosztva a kötetben lévő száz szonett. Az első csoport vershez eligazítást adott a költő: "IV Amenofisz, az Egyistent megálmódó és megteremtő Ehnaton, a Felvilágosodástól Fénylő és a Sötétség Szellemétől Gyűlölt Istenfáraó hazátlanságba kényszerült udvari írnoka diktálta a szélbe, papirusz hiányában homokra, Su akaratából, ezt az ötven agyagtáblát kitévő kor- és jövősejtést" (7). Nos: e költői szerep (játzás) összeilleni látszik a költő személyével. Major-Zala Lajos 1949 óta Svájcban él, külhonban több kötete jelent meg, néhány éve Kecskeméten is jelentetett meg könyvet, vö. Tüskés Tibor: Száz szonett. Könyvvilág, 1994. május 19. oldal. A "hazátlanságba kényszerült udvari írnoka" immár Hévízen irodalmi asztaltársaságot alapított, s jelen kötetének pécsi kiadása is a pannon földhöz való visszatalálásáról tanúskodik, ugyanis a költő dunántúli, a Zala megyei Kerkateskándon született.

A versekben a dunántúliságnak sem szellemi, sem nyelvi vonatkozásban nincs nyoma. Az egyedüli, a nyugati nyelvjárásra utaló szólásra is éppencsak következtetni lehet: "elküldje a Világot a fészkes // Semmibe" (76) -, itt a *fészkes fene* nényelvi kifejezés lehet az alapminta. (Most jegyzem meg, hogy a költő nemigen használ központozást; nagybetűket, kötőjeleket, néha kettőspontokat igen. Ezért idézeteimben nem jelzem a szövegmegszakításokat.) – Tehát nem a Dunántúl, hanem a világ a térsége a szerzőnek: "Csernobil" (16, 62), "Szarajevo" (32), "Hiroshima" (49, 55) jelkép gyanánt való többször felbukkanása jelzi az egyes földrajzi és gondolkodásbeli pontokat, amelyek végül is a "Gutenberg-galaxis" (18, 38) szerepeltetésével és a "fast-food-horizont"-tal (14), illetőleg a "Fast-Food-Föld"-del (24) lesznek teljessé. (A könyv végén szómagyarázó lista van: "Fast-Food – tartósított élelem", e magyarázatsor némelykor fölösleges elemeket tartalmaz, a *gepárd*, az *ibisz*, a *lazúrkő*, a *türkisz* aligha igényel értelmezést. Az egyiptomi vonatkozású szóanyag nagyobb részéről viszont szoros az eligazítás.) Major-Zala költői világának emberei "diszkó-zűr"-ben (14) élnek, körülöttük "gének gebednek" (29), s tapasztalják, hogy létszéf robban géneinkben" (22); "tejgyár" (36), "szóreaktor" (37), "gázálarc" (20, 62), "AIDS" (24, 54,

109, 111), "dollár-csók" (12), "komputer-agy" (40) és "posztmodern valag" (uo.) van e világban, illetőleg jellemzi e világ emberét. S mindez – s erre a több ízben való előfordulások is hozzájárulnak – mintha sűrítménye lenne egy olyan világleírásnak, -képnek, amelyet a (bulvár) sajtó egyáltalán nem magas kultúrájú anyaga vagy az ún. aluljáróirodalom tartalmaz leginkább, a filmet, televíziót nem is említem. Így azután nem is igen hordoz semmilyen határozottabb és egyedi vagy egyedivé érlelt költői szemléletet a versanyag. Az egyedivé érlelésnek, az értékekben elegyes világon való felülemelkedésnek a szándéka is közhelyépítésű kitételekben mutatkozik meg: "ha fölmond a Nyelv szaladnak a szavak / marad az Élet: a szarból kiragad" (XXXIII; az első ötven vers számozva van), és: "az élet nem tréfa – de ajándék / visszautasítsuk mert hát szart sem ér?" (XXXIX). – A – mondjam így? – zsurnalizmus uralta lírai témaanyagot az egyiptomi couleur locale sem feledteti. Hiába van a növényi-állati-isteni-emberi hitelesség avagy imitáció, a mai vonatkozású anyag nem szervül ehhez. S mintha a költő nem is akarná e szerkesztést, ahol ugyanis az – szinte a szerző szándéka ellenére – mégis alakulóban van, a szonett végén széttöri:

"eretnek lett hogy megalkossa magát
egyistent – csak ember képes ily tetterre
lét-vakmerően az ember magányát

Egyistenné lehelni istenekbe
Ész merészen ragyog elménk fölélő nő
Damoklész kardja az ajatollah-kő" (XXV).

A IV Amenofisszal induló szonett Damoklész kardján át az "ajatollah-kő"-ig – hogy jön az voltaképpen ide? – íveltetve, terelve túl nagy képi és hangulati váltásokat követel, s ezekhez nincsen meg a témaanyag előismeretet mozgósító szerepe, a költői ráértést biztosító lehetősége, de hangulatidéző összetartó ereje sem. Azt persze jól szemlélteti a kötet első ötven verse, hogy

"kattog a beteg civilizáció

ha bolygónk az űrbe Szét hajtja el
törékeny mint Hórusz világló szeme
hogy forogjon nem rakja senki egybe" (I).

S hogy az egyiptomi civilizáció és a mai egyaránt beteg, alighanem vitatható. A betegségek tüneteinek némely azonossága talán nem elegendő egy lehetséges költői világ felépítésére, talán emiatt érezhető a zsurnalizmus a témaanyag némi különössége ellenére.

A szonettek második csoportja, amint említettem, a "Sursum Corda" címet kapta, s itt minden vers is többnyire latin címet visel. E címadás azon-

ban nem rejtett utalás valaminő antik szellemiségre, inkább középkoriasságra, ám továbbra is, igaz: elszórtabban, szerepelnek az egyiptomi légkör egyes kellékei. A testi szerelem megírása az, ami az antik világ bizonyos fokú szabadságára, szabadoságára vagy éppenséggel természetességére utal. A testi és talán lelki mezítelenség magától értetődő volta köthető a latinításhoz.. Egyébként is: a verscímek némelykor középkori utalásúak, illetőleg az európai uralkodó vallás kapcsolatait jelzik (Ave Maria, Kyrie eleison, Dies irae stb.); a mai világ elemei is éppúgy megjelennek, mint az 'Agyagtáblák' sorozatban: "elektronhídon köztük transzmitterek (Sanctus); "Pinád ankh vezesse vést hajts on el Bész / ha AIDS riaszt is" (Ora pro nobis); "a fára vert ácsolatlan szó: AIDS" (Apocalypsis); combjaid közt mennyei EKG-én" (De pane ac vino). Mintha egy kamaszfiú szerelmi vágyai és szerelmének nagyon is szűk résen látott tárgya ábrázolódna e versekben, a testnek, sőt egy testrésznek meg a szerelmi aktus biologizmusainak folytonos emlegetése révén. Például: "Gyönyörűségem gyönyörrel halmazlak / az elszámolatlanul csúcsozó / Létben Istenhez sodró kegyelemben / Világ forrása Pinád dicsértessék" (Ave Maria); "megnyílt combja közé Csóvás Fény lövell / Szent Pináján szabadságunk ragyog" (Hymnus); "felizzott Pina kongat Alleluját / csiklóban csendít Diadal és Halál" (Alleluja) stb. Azonban a számos helyen mitizáló szándékkal szövegbe épített női nemi szerv (például 82, 86, 93, 95, 109, 113) megnevezésével és ismétlődő *szent* jelzőjével sem képes a költő olyan mértékű képépítést elérni, amellyel poétikus konnotációja alakulna ki a szóban lévő bizonytalan etimológiájú szónak, amelynek használatát az értelmező szótárak durván tartják, amely minősítéstől függetlenül használhatja természetesen szépirodalom. E szó használatának eredménytelenségéhez hasonló a helyzet a szerelmes versek túlnyomó többségével. A hiperbolikus szerelmi aktus jelentkezésével nehéz mit kezdeni, amidőn ezek közhelyen szimbólumokkal érintkeznek: "nyúló Kozmoszba Akarat/ beléd meredek robbanó Világ" (Kyrie eleison). Ritka pillanatot, melyekben a költő is látja, hogy a szerelem testisége valójában nem az általa folytatott lírai gyakorlat alapján emelhető művészei szintre: "Hogy a szeretkezésnél mi sem könnyebb / mindenkor ugyanaz: állati módon - / veréb nyúl csődör vagy madár csinálja / egyformán emberhez méltatlan a szó / is: baszni - avantgard lyuktalanítás / posztmodern versenyt versenyre állva / venni és belőle kéjt csikarni / ha combok közt vár a célszalag" (De arbore cognitionis). Az a művészi lelemény, *trouvaille*, melyet - hadd mondjak egy eléggé távoli vonatkozású példát - Dzsajadéva pásztoréneke, a Gíta Govinda a szerelemábrázolásban megvalósított, vagy amelyet - s e példa némiképp összefügg az előzővel - Weöres Sándor a testiségről írva alkalmazott, lényegében hiányzik itt. Sajnos Major-Zala szonettjei inkább a képregény rajzmódszerét

követik irodalmi vetületben, s így bizonyos engedelményekre kényszerül az artisztikum rovására. Mai líránkban persze másnál is föl-föltűnik az efféle tónus. Aczél Gézának "a térség kritikája" című kötetében (Széphalom Könyvműhely, 1994) például: "engem az avar felkavar / s messziről cipelt testemet átüti a vágy / mint sóhajnyi selymedet nagy kemény pinád" (szomorú kintorna). Ami a Major-Zalánál írott "posztmodern verseny" jelzős szerkezetet illeti, immár a posztmodern is, legalább maga a szó, stilisztikai rekvizitummá kezd válni, éppen Aczél Gézának van az említett versfüzetében "nagy posztmodern temetés" című verse; Major-Zala másutt is leírja (részben már idéztem): "Így mutatja posztmodern valagát" (XXX). Az efféle megoldásokban, akár a szóhasználat, akár a képalkotás, akár a versépítés tekintetében nézzük a dolgot, jócskán van bizonyos csinálmányosság. - Talán általánoságban és különösen is a "Hogy elérjek a napsütötte sávig" című Petri György-vers (Valami ismeretlen. Pécs, 1990) lehetne a példa arra, hogy szóhasználatban és a leghétköznapibb, legalpárabb testiségben is van mód a lírába fordításra.

Major-Zala kötetének első részét és a másodikat együtt nézve a lírai rajzmodor meglehetősen hasonló, és meglehetősen kommersz e kivitelezés. S a versek formája sem finomítja a minőséget, jól lehet szonettekről van szó. A szonettet a költő meglehetősen laza keretként használja, ez a ritmikában és a rímelhelyezésben (és a rímtechnikában is) tetten érhető. Az ottavában is, a terzinákban is önkényes a rím szabályhoz való alkalmazkodás. Némelykor túlságosan tiszta rímek, máskor asszonáncnak sem tartható sorvégek találhatók (*kínja: találmánya*, XXII; *hitem távoi : hegyén atom*, XXIV). Főképpen a szonettforma belső szerkezetéből fakadó felépítés hiányolható sokszor, illetőleg amennyiben megvan a feszültségre következő megoldás, lezárás, az rendre közhelyépitkező.. A "Transgressio" című szonett például így indul: "Felforrt pontban a lábaid közti Létecsend / a Minden hallgat mint a kezdet előtt", s a lezárás: "halálnak halálával élve halunk / káprázat: erektiló Feltámadás" (116). Vagyis van valamely tartalmi szerkezet, ez azonban nemigen vezet érdemi lírai vagy gondolati eredményhez.

A könyvet Plugor Sándor rajzai díszítik, az erdélyi művész finom, de határozott vonalú és - a Major-Zala Lajos-versektől meglehet: elütő - erotikájú képvilága nyeresége a verseskönyvnek, amelynek egésze szerzője szándéka szerint "kor- és jövősejtés". Ezt azonban nem valósítja meg, s ha igen, csupán egyszerűsített formában: "a Világ nem hitvány az Atom nem rossz / az Ember kegyetlen pervezül gonosz" (XLIV). S ezzel a verseket átítató alapfölfogással sem a kor, sem a jövő, sem a líra nemigen gazdagodik. (Pannónia Könyvek, H. n., é. n.. [Pécs, 1994])

KEMSEI ISTVÁN MADÁRHÁZ (Baán Tiborról)

Amikor végleg kifogytunk a magyarázatokból, amikor a legolcsóbb hit sem üdvözít, amikor jövőkéte gyanánt már csak a bizonyosan bekövetkező majdani halál csontarca világít a lélek tétova félhomályában, amikor már csak a legeszélösebb téboly és a virulens bűn vidámkodik, akkor ezen a világon csupán röhögni lehet. Röhögni, nem kacagni. Fanyarul, sírva, mint az egészen nagy tragédiák idején.

Iedig nincs is igazán tragédia. Csak a világ arca csúszott szét a tükörben. Ebben a torzulásban, sajnos, a tükörnek semmiféle szerepe nincsen. Éppen olyan fényes, és valójában alig torzító, mint újkorában, amikor a falusi búcsúban szert tettünk reá: hadd nézegesse benne magát világunk - mondtuk, amikor betakartuk vele lelkünk érzékenyebb falának egy darabját.

Sejtettük, persze, hogy mi lesz a vége ennek a nagy világépítkezésnek, hogyne sejtettük volna, nem voltunk egészen oktondiak, most mégis olyan meglepett arcot vágunk, mint a jól úszó vízbefúló, vagy a közlekedési balesetet szenvedő autóversenyző: mi is tudtuk, hogy egyszer majd történnie kell a tükörben valaminek, ami mellett nem haladhatunk el vállvonogatva és nemtörődöm módon.

Nézzük a világ arcát: majdnem olyan, mint régen, ráncosodott, tokásodott ugyan egy kissé az idők folyamán, de a szerető szem erről alig vesz tudomást. Ám a tükörben, valahol a háttérben meghúzódva, mégis ott a borzalom. Meg kellene tiltanunk a világunknak, hogy a jövőben a tükörbe tekintsen. Igen. Ez volna a megoldás.

Arról jutott mindez eszembe, hogy nem hosszú idő óta két Baán Tibor költőt ismerek. Az illető - és itt nem a szokásos nyelvhasználati hiba következik -: nem éppen rokonai egymásnak. Az első Baán Tibor harmonikus kis gyöngyszem-versek írója volt, megrögzötten konzervatív ízelelvilágú, verseinek szavai kedves gyöngédséggel fonódtak egymásba, volt bennük valami halványan szándékolt vihartalanság, a harmónia kissé túlzásba vitt tisztellete: egy "népi szürrealizmuson" nevelkedett magyar parnasszien mosolygott elő belőlük kissé félszegen, bocsánatkérőn, a metaforikusoknak nem eléggé metaforásan, a tárgyasoknak nem kellő tárgyiasággal, a moderneknek, avantgardoknak egyáltalán nem modernül és neoavantgardul: tehát a kutyának sem kellő versek voltak ezek.

A Madárházat egy másik, szintén Baán Tibor nevezetű költő írta, egy másik, az előzővel gyökeresen ellenkező látszó világ szobájából. Ebben a szobában szürrealista egymásbacsúsottság, dadaistás, kétségbeesett humor uralkodik. Tudjuk, hála istennek, hogy mindezt csupán a tükör mutatja, a költő lelkének falán. Talán amiatt, hogy kissé ferdén lóg a foszladozó madzagon. A valóságban locspocsos, nyálkás télelő készülődik, a jövőre függesztett tekintet ugyan regisztrál némi el-

hanyagolható mennyiségű éh- és fagyhalált, néhány ezer egzisztencia tönkremenését - de mi ez a pesties esztendőkhöz képest!

Csak ez a világtükör ne volna! Miért nem kerülhetnek benne helyükre a dolgok? *Minek ez a: "kulcstartón hordott parányi koporsó"* végzetes szürreálja, ez a: "szomorú vagyok mint egy biciklipumpa" dada-dadogása? Miért ez a: "kicsi utca, kicsi ház / harmonikában kicsi gyász" dalos szerkesztésű haláltánc? Miért ez a: mint aki kinyáiban énekel reményvesztett kétségbeesés?

Nagyon messze vagyunk már a clown-arcától, a zengzetes költő-szerepjátszástól. Amit a költő tükre mutat, nem rébusz, nem fantázia-kitermelte, látomásos hókuszpokusz. Régen vége a: "ki ír szebb verset" címletű költői versenyeknek. A költő éneke - ha ének még egyáltalán - groteszk fintor egy halódnak akaró kultúra arcán.

Ergo: innen a fanyar valóságig, a világ iránti megrendítő részvét Baán Tibor verseiben - és innen a tragikus életérzés is. *Ezer meg ezer mítoszmaradék* - ilyen címet adott kötete második ciklusának. A cikluscím lehangsúlyosabb szava a maradék. Nem a mítosz teljes hiányáról van szó tehát, hanem értelmetlenné vált, használhatatlan részeiről. Nincs lehetetlenebb vállalkozás annál, mint földreszórt törmelékekből világot építeni egy egyre felszínesebb hétköznapi-kultúra támadásai közepette - hogy Baánt idézzem: "megszokni: minden összemegy / ki felnőtt az is csak gyerek / multságunk a festett-érzés / bekapcsoljuk a kicsi tévét".

Talán a harmadik ciklus, a *Celofánba göngyölt tulipán csörög* a legerősebb a kötet három ciklusa közül. Amit a két első ciklus előhív - mint pl. az első, a *Hűtőszekrényben habostorta* a groteszk iróniát, az *Ezer meg ezer mítoszmaradék* az értékek elvesztésének tragédiáját -, itt áll össze szintéziserejű egységgé mondandójában, hogy csak a Sökk és A képtelen kívánságok könyvéből című verseket említem. Ez utóbbi tartalmazza a költő által még kimondható ember-képlet végső vízióját: "a kérdőjelekre / felüggesztett / kollektív / remegés" végállapotát.

Nem véletlen, hogy a mítoszmaradék némiképp versmaradékot is jelent Baán Tibor költészetének esetében. A könyv verseinek többsége a denotátum minimumára csökkentett versváz, úgynevezett rövidvers, vagy pedig szándékoltan töredéknek épített darab, a kihagyás, a hiány technikájával operáló. Éppen ezért a szavak közötti jelentéshiány és gyakori asszociatív témaváltás hatalmas lehetőséget ad a másodlagos, harmadlagos jelentéstartományok kibontakoztatására. És mivel a hívószók többségükben kidolgozottak, pontosak, jók, elevenek, sőt, izgalmasak, az olvasás folyamata képes még élvezetesebbé tenni az egyes darabokat. Megérte türelmesnek lennie Baán Tibornak, megérte szembenéznie a tehetségét veszélyeztető állapotokkal. Jó verseskönyv született.

KEREK IMRE

MINT VÁNDOR
RÉGI METSZETEN

(Béky-Halász Iván válogatott verseiről)

Béky-Halász Iván neve mindeddig valószínűleg csak nagyon kevés hazai olvasó előtt csengett ismerősen. Ennek legfőbb oka nyilván az volt, hogy versei, írásai az elmúlt évtizedekben alig voltak hozzáférhetők idehaza, legfeljebb azok tudhattak róla, akik az 1981-ben megjelent Vándorének című lírai antológiában találkoztak verseivel. Ennek az antológiának, amely a Nyugaton élő emigráns magyar irodalom legjelentősebb költőinek verseiből először adott ízelítőt, nagy része volt abban, hogy hosszú évtizedek némasága után megélnékül az itthoni olvasók érdeklődése idehaza addig alig számoltartott kiváló költőink művei iránt. Magam is ebben a versgyűjteményben találkoztam először Béky-Halász Iván verseivel, s ettől kezdve tartottam őt számon emigrációban tevékenykedő legjelesebb költőink között. Mígnem néhány hete - örömteli meglepetésként - csomagot hozott a posta: a szerző immár itthon közzétett válogatott verseinek karcsú, szép küllemű kis kötetét. Ez az anyagában alaposan megrostált, mondandójában magvasan tartalmas, változatos formavilágú könyvecske nyomban búvkörébe vont, s a ráismerés, belefeledkezés élményével ajándékozott meg.

A pályatárs és barát, Bisztray Ádám írja róla a könyv fül-szövegében: "E versgyűjtemény szerzőjét jó negyedszázadon át költőként, szobrászként jegyezték az Újvilágban. Az 1956-os magyar emigráció megbecsült tagja, aki a torontói egyetemen harmincezer kötetes könyvtárrészt alkotott a magyar irodalom és történeti művek tanulmányozására. Tíz éve költözött haza családostól-könyvestől, de az igaz, az írói megérkezését mégis itthoni első verseskötete adja hírül az Olvasónak, mai és holnap barátainknak." A könyv utolsó oldalán olvasható rövid pályaképből pedig, amelyet szintén Bisztray Ádám állított össze, megtudhatjuk azt is, hogy az 1919-ben született költő hazai irodalmi pályáját először a háború és hadifogság, 1950 és 1955 között a börtönévek törték meg. S nem érdektelen kiemelni azt a tényt, hogy odakint nem csak saját munkáival: írásaival, szobraival öregbítette a magyar kultúra jó hírét, hanem azzal is, hogy műfordítóként többek között Csoóri Sándor, Kálnoky László, Rónay György, Pilinszky János költészetét tolmácsolta a '70-es években. Hazaköltözése óta sem lankadt alkotóereje: irodalomtörténeti és történeti cikkeket publikál hazai folyóiratainkban.

Végül is milyen költői arcél rajzolódik ki előttünk a versek lapozgatása közben?

Ámulatra készíti az olvasót, hogy ez a hányatott életű, a közelmúlt történelmi megpróbáltatásainak keserű tapasztalataival gazdagodott költő mennyire csorbítatlanul, épen és tisztán őrizte meg anyanyelvének színgazdagságát, kifejezőerejét az emigráció hosszú éveztel alatt, a mi több: nem csupán megőrizte, gazdagította, árnyalta is, új élmények és érzések kifejezésére tette alkalmassá. S tette mindezt olyképpen, hogy miközben nyilván sokat tanult az e századi modern líra külföldi és hazai nagy alkotóinak műveiből, nem hagyta sodortatni magát a költői divatokkal, s elkerülte a manapság annyit reklámozott posztmodern semmitmondás, blöffölés kísértéseit. Mégis modern költő tudott maradni, s ennek nem mond ellent költészetének mindvégig erőteljesen megnyilvánuló, hazai hagyományokban gyökerezettség sem. Verseiben nem az önnemzéssel szaporodó szavak burjánzóztatására, a mondandó felhígítására törekedett, hanem a kor emberének életérzését, világképét csupán a leglényegesebbekre szorítkozva kívánta megragadni. Mindez olyan költői nyelv megteremtésére ösztönözte, amelynek révén a vers szerkezete világosan áttekinthetővé, lefaragottá és tagolttá, maga a versszöveg komprimáltan egyszerűvé, legtöbbször epigrammatikusan szűkszavúvá, tömörre válik. Mint pl. a látszólag szokványos epikus elemekből építkező Fogadás című versében, melyben a költő a történések leíró mozzanatait a két utolsó sor visszamenőleg átértelmezi váratlan csattanójával, s ezáltal rendkívül intenzív hatást ér el:

"Megállt előttem / majd megcsókolt / először jobbról / aztán balról / majd jobbról megint / mosolyogva mondta / mennyire örül hogy / újra láthat / ahogy ellépett / megcsörrent zsebében / a harminc

ezüst"

A Goethe Wanderes Nachtlied-jére emlékeztetően tömény, sallangtalan egyszerűség miniatűr remeke a *Kérdés*, melyben nincs egyetlen zavaró töltelékszó.

"Egy fiatal lány ment keresztül / az úton reggel a kocsim előtt. / Gazellák suhannak Afrikába / a réteken át ily kecsesen. / Vajon milyen jelzőt fognak a / huszonegyedik század költői / használni majd, ha a gazellák / addig kihalnak?"

Metaforákkal, komplex költői képekkel viszonylag ritkán él ugyan, többnyire kopár, csaknem prózai nyelven fogalmaz (emlékeztet eme törekvésében a görög Kavafiszra, vagy a lengyel Zbigniew Herbertre, akik a vers gondolati vázának hangsúlyozott kiemelését tartják a legfontosabbnak) mégis képes arra, hogy a konkrét, köznap mozzanatok, élettényeket őtlekkesítse, költői aurával vonja körül:

"csak ne a WC-n / leeresztett nadrággal / csak ne a novemberi / sárban arcraborulva / csak ne evés közben / ölembe rántva a forró / levessel teli tányért / csak ne fiatal szeretőm / harmatos mellei közt / a körülményektől félek / nem a haláltól!" (Félelem)

Az évszázadunk Golgotáit megjárt ember önrézete, szellemi fölénye megkínzóival szemben, kap hangot szatirikus éllel a kötet számomra egyik legemlékezetesebb költeményében, ebben az álarcos szerepversben, melyben a krisztusi sors ürügyén nem csak a magáérol, hanem a hasonló utat megjárt nemzedékársaiérol is vall a költő:

Bekövetkezett, ahogy "írva vagyok".
Ha a Golgotát már megjárta, miért
maradna el a keresztfeszítés?
Köpenyem nem lévén, a becsületemre
vetnek kockát és összevesznek, hogy a
sok lator közül kit feszítsenek mellém.
Bevallom, én sem tudnék választani.
Valamivel rendesebb pribékeket is
küldhetek volna. Leheletük bűzös, akár
egy görény-luk, az ecet is másodosztályú
s a töviskoszorú két számmal kisebb.

Csöndben várom: megnyíljon az ég,
rendüljön a föld. Eddig még semmi jel.

Azért a kriptával és balzsamozással
még várhattok egy kicsit...
(Bekövetkezett)

Ha Béky-Halász Iván a fönthöz hasonló költeményeiben a tárgyilagosan objektív hangvétel vált ki intenzív hatást az olvasóban, más darabjaiban a közvetlen lírai személyesség (de sosem valamiféle túlzott érzelmesség) révén éri el ugyanezt, mint halk, szordínóra hangszerelt szerelmes verseiben. (Látod, Szembenben *őrizlek, Hajaddal játszik a szél, Hajamból kifakult*) Ez a közvetlen személyesség hatja át és teszi megragadóvá a kötet második felének mívesen megmunkált szonettjeit, melyek hol dalszerű könnyedséggel, szinte József Attila-i, fiatalos hetykeséggel közölnek súlyos tartalmakat (Variációk egy témára), hol keserű, komorabb hangon szólnak (*Rabkórház, A te világod, A börtön nem az*): majd mindegyiket átszővi valami kesernyész, szomorúság irónia, egy lehiggadt, sokat látott, tapasztalt ember bölcs resignációja. Azonban minden keserű élettapasztalata ellenére, s nemegyszer súlyos kétségek közt hánykódva is, a költő bízik költői hivatása, vállalt sorsa értelmében:

Érdemes? nem érdemes?
egyremegy:

lehet? vagy nem lehet?
de próbáld;

belehalsz? lehet, de ez
a sorsod.

(Érdemes?)

Külön részletes elemzést igényelnének a kötet olyan sűrített gondolatiságát, egységesen megformált remek költeményei, mint a *Megőtlelek, Az utolsó mozdulat, Téliut, Elegem van, El-nem-síratott halottak, Lakodalom után, Áldott kikötők* címűek. Újabb líránk legjava darabjai ezek, s a hely híján itt nem említettkel együtt méltó arra, hogy mihamarabb utat találjanak végre a hazai olvasókhoz. Béky-Halász Iván immár verseivel is hazaérkezett.

(kecsmetionPRESS, 1995)

Hírek

A Pannon Tükör köré gyűlt fiatalokat *Kordos Ferenc* és *Keresztesi Tímea* képviselte az 1996. július 8-tól 14-ig tartó alkotótáborban, Kaposvárott. A Berzsenyi Társaság által szervezett egy hetes programban Takáts Gyula, Tüskés Tibor, Gyurkovics Tibor, Kolozsvári Papp László és Kelemen Lajos irányította a fiatalok munkáját. Az önállóan is bemutatkozott ifjú írók a műhelybeszélgetések összefoglalójaként, *Keresztelő* címmel antológiát állítottak össze, melyhez szép gesztusként a mentorok is írást adtak, hiszen ahogy a szerkesztők írják: "közös házban élünk, egy nyelvet beszélünk."

A Csokonai Vitéz Mihály Irodalmi és Művészeti Társaság augusztus 24. és 27. között rendezte meg idei tanulmányi napjait Hévízen. Az *"Olvasation irodalom, szakosított analfabetizmus?"* témakörben többek között Kabdebó Tamás, Kántor Lajos, Bókay Antal, András Sándor, Tari István és Odor László tartott előadást, de szó esett - Haklik Norbert vitaindítójában - a fiatal irodalom helyzetéről is. A hagyományos folyóiratanképpen a székesfehérvári *Árgus* és a Pannon Tükör mutatkozott be. A tanácskozás házigazdája Major-Zala Lajos költő volt.

SZERZŐINK

Baón Tibor (1946) költő, kritikus - Budapest	Lackner László (1943) író - Zalaegerszeg
Balázs József (1947) grafikusművész - Pécs	Lehota János (1943) tanár - Nagykanizsa
Berentés Tamás (1926) nyug. honv. őrgy. - Nagykanizsa	Makay Ida (1933) költő - Véménd
Büky László (1941) nyelvész - Szentendre	Méhes Károly (1965) költő - Pécs
Csapó Ida (1952) újságíró - Zalaegerszeg	Morvai Péter (1951) költő - Keszthely
Czigány György (1931) költő - Budapest	Nászta Katalin (1950) színész, költő - Zalaegerszeg
Ébert Tibor (1926) költő, drámaíró - Budapest	Oravecz Imre (1943) költő, műfordító - Budapest
Fábián László (1940) író, műfordító - Sopron	Pezetta Umberto (1964) fotóriporter - Zalaegerszeg
Füzes János újságíró - Budapest	Sándor János színházi rendező - Szeged
Heltai Ákos költő - Budapest	Szabó Lőrinc (1900-1957)
Hujber Katalin (1965) újságíró - Zalaegerszeg	Tamás Menyhért (1940) író, költő - Budapest
Kelemen Zoltán költő, kritikus - Szeged	Tar Ferenc (1955) történész - Keszthely
Kemsei István (1944) költő - Budapest	Tari István (1953) költő - Újvidék
Kerék Imre (1942) költő, műfordító - Sopron	Tarján Tamás (1949) irodalomtörténész - Budapest
Kresz Albert fotóművész - Gödöllő	Tomkiss Tamás költő - Budapest
Kulcsár Szabó Zoltán irodalomtörténész - Budapest	Turczy István (1957) költő, drámaíró - Budapest

PANNON LŐKÖB

Kulturális folyóirat

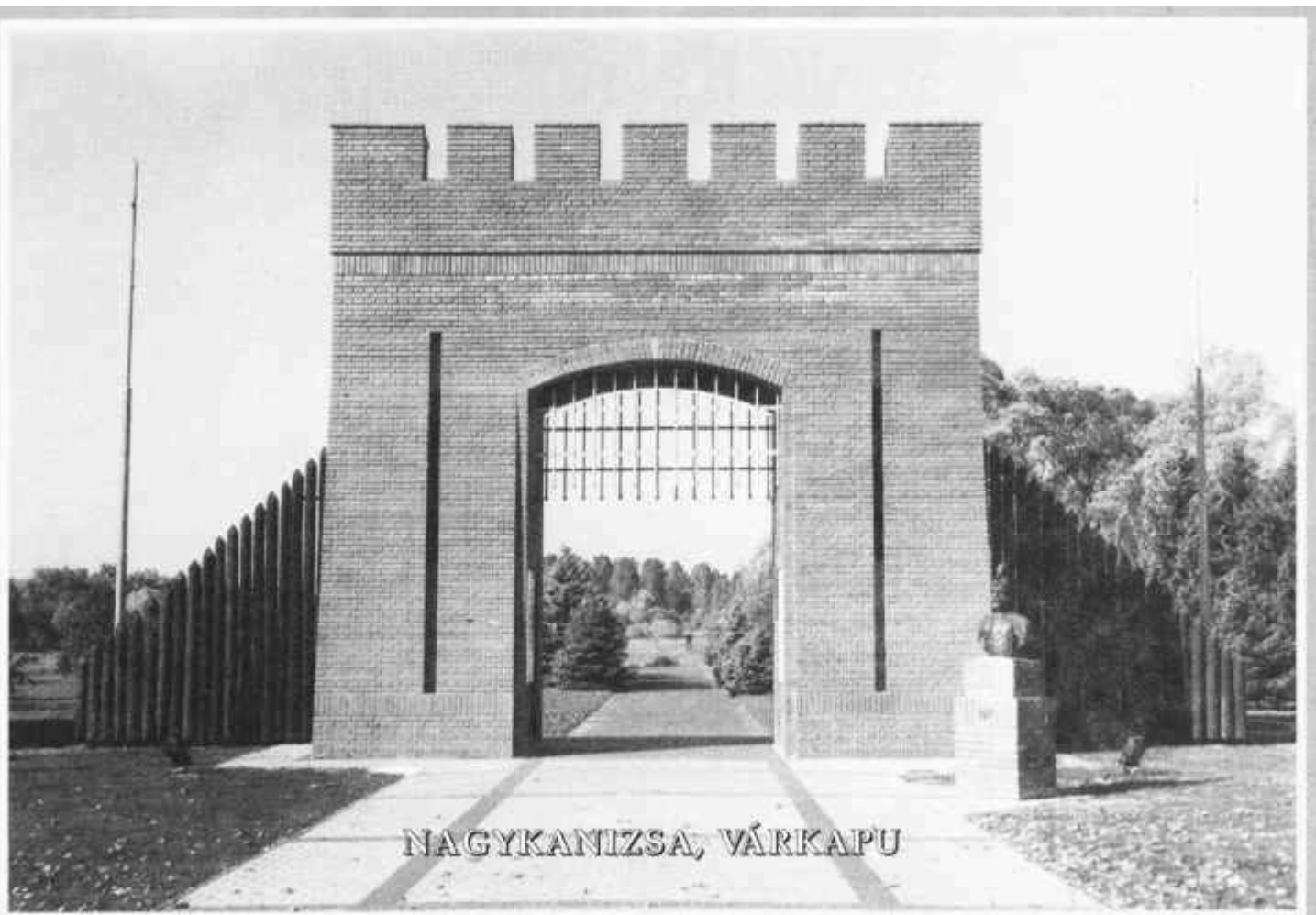

KÖVETKEZŐ SZAMUNK TARTALMÁBÓL:

Bacsa Gábor, Gazda József, Gál Sándor, Raffay Ernő, Turczel Lajos Trianonról és a kisebbségben élő magyarságról - Fodor András, Forrai Eszter, Gyurkovics Tibor, Lászlóffy Csaba, Marno János, Matyikó Sebestyén József, Meliorisz Béla, Monoszló Dezső, Nyírfalvi Károly, Szepesi Attila, Szoliva János és Tornai József versei - Albert Gábor, Kálnay Adél és Tamás Menyhért széprózája - Válogatás a kortási világirodalomból - Gábor Jenő, Jagasics Béla és Lengyel András tanulmányai - Berentés Tamás háborús naplója - Beszélgetés Monoszló Dezsővel - Szabolcs Péter művészete - Gelencsér Ferenc és Kresz Albert fotói - Szemle

1996

Ára: 95 Ft.

MILLECENTENÁRIUMI

EMI

EMLÉKHELY-AVATÁSOK ZALÁBAN

ZALAVÁRI SZENT ISTVÁN KÁPOLNA

ISTVÁN KIRÁLY SZOBRA LENTIBEN